

ศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE DEEP LISTENING
IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระไพฑูริย์ ญาณวิบูล (พิศาลวชิโรภาส)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระไพฑูริย์ ญาณวิบูล (พิศาลชิโรภาส)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Analytical Study of the Deep Listening
in Theravāda Buddhism**

Phra Phaiboon Ñāṇavipulo (Phisanwachiropas)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาหรรษา ฐมฺมหาโส, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา)

.....กรรมการ

(ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาหรรษา ฐมฺมหาโส, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กรรมการ

ดร.ประพันธ์ ศุภษร กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	ศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	:	พระไพฑูริย์ ญาณวิบุโล (พิศาลวชิโรภาส)
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธรูปศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

:	:	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร., ป.ธ.๖, พธ.บ. (ปรัชญา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธรูปศาสนา)
:	:	ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, ค.บ., อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), A.M.R.S., Th.M., Ph.D.
:	:	ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ป.ธ.๗, พธ.บ., ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธรูปศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	:	๘ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยทั่วไป ๒) เพื่อศึกษาหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยทั่วไป พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ฟังเสียงภายใน ได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่า ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ๒) การฟังเสียงภายนอก ได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัส ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร โดยการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน การมีส่วนร่วม ก้าวพ้นอคติในการมองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเราว่าผิดหากมองว่าต่าง และเป็นการฟังเพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญา

๒. หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท พบว่า หลักสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งมี ๒ ปัจจัยหลัก คือ ๑) ปัจจัยภายนอก ที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน ศึกษาเล่าเรียน การสนทนา ฟังคำบอกเล่าชักจูงจากผู้อื่น โดยเฉพาะการฟังธรรมจากผู้เป็นกัลยาณมิตร ชื่อว่า สุตมยปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง และ

๒) ปัจจัยภายใน ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ การฟังภายในใจอย่างแยกกาย ฟังสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาสาเหตุ แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ให้เห็นตามสภาวะ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เชื่อว่า จินตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา และมีหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบในการฟังอย่างลึกซึ้ง ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ สติ สติเป็นตัวควบคุมของ การฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจและระดับวิญญาณของเรื่องและของบุคคลผู้พูด ประการที่ ๒ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย และประการที่ ๓ อคติ โดยผู้ฟังปราศจากความมีอคติเพราะชอบหรือไม่ชอบ แต่การฟังนั้นเป็นปกติ ฟังจนจบ กระบวนการของสารที่กำลังฟังอยู่ โดยมีอคติธรรมเป็นสื่อกลางที่ทำให้การฟังประสบความสำเร็จ ไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่เรียกว่า การฟังด้วยศรัทธาได้ปัญญา

๓. จากการศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน พบว่า รูปแบบของการสานเสวนาหรือที่เรียกว่าการทำ dialogue คือ กระบวนการมีส่วนร่วมที่ เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความคิด ความเชื่อ จุดยืนต่างกัน มีโอกาสพบปะพูดคุยแสดงความรู้สึก ฟังเงื่อนไขปัจจัยของกันและกัน อย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจกันอย่างเห็นอกเห็นใจมากขึ้น การฟังเพื่อเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันนั้น ต้องมองข้าม “กรอบอ้างอิง” ของตน เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาและเข้าใจ สถานการณ์ กระทั่งอาจเปลี่ยนแปลงความเข้าใจผิด ความขัดแย้งไปเป็นความเข้าใจและเห็นใจ กันมากขึ้น ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสานเสวนาที่จะเป็นทางเลือกหนึ่งของการเสริมสร้างความเข้าใจป้องกันและลดปัญหาความขัดแย้ง โดยความเชื่อพื้นฐานว่า กระบวนการสานเสวนาสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นทางเลือกที่สำคัญในรูปแบบของ “สันติวิธี” ในการลดปัญหาความขัดแย้ง เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรม การมีส่วนร่วม กระทั่งสามารถพัฒนาสู่สังคมที่เข้าใจกัน สงบสุข และยั่งยืน

Thesis Title : An Analytical Study of the Deep Listening in Theravāda Buddhism
Researcher : Phra Phaiboon Ñāṇavipulo (Phisanwachiropas)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Assist. Prof. Dr. Phramahahunsa Dhammhaso Pali VI.,
 B.A. (Philosophy), M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
 : Assist. Prof. Dr. Parichart Suwanbubbha,
 B.A., M.A. (Comparative religion), A.M.R.S., Th.M., Ph.D.
 : Dr. Prapan Supasorn,
 Pali VII., B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of Graduation : 8 March 2011

ABSTRACT

This research is of three objecting : 1) to study the general ideas about the deep listening, 2) to study the principles of deep listening in Theravāda Buddhism and 3) to study the application of the guidelines for the deep listening in the contemporary societies.

From the research it is found as follows :

1. The general ideas about the deep listening were classified into two types : 1) listening to internal sound such as ideas, feelings and values happening within oneself, 2) listening to the external sounds such as the listening arising from the touch, the relation, the benefit, and the data between message receiver and the message sender. The deep listening was to find out the meaning, to have the participation, to have a step over the other's negative attitudes, Agati different from ours as wrong and it is the listening to gain the intelligence.

2. It is found that the principles of deep listening in Theravāda Buddhism are of two main factors : 1) the external factor generally called Paratoghosa which

means the listening to the teaching, the studying, the talking, the suggesting especially the listening from good friends the fact of which is known as *Sutamaya-paññā* which is the intelligence arising from listening, and 2) internal factor called *Yonisomanasikāra* which means the ingeniously listening, the carefully considering, the finding of the causes of such problems, the realizing of the relation of the factors known as *Cintamaya-paññā*, the intelligence with Dhamma principles of three factors : 1) *Sati* is the controller of all listening and made the listening be at the physical level, the mental level and the spiritual level of the story and speaker. 2) *Yonisomanasikāra* which is the intelligent principle forming the knowledge, the understanding and the justice in every day life. 3) For the *Agati*, when the audience has no *Agati* but the listener up to the end of the speech with the media until the listening was successful towards the goal, it could be said that the well listening led to the intelligence.

3. From the application of the guidelines for deep listening in the contemporary societies, it is found that the format of dialogue is the process with the participation of deep listening. It is the process to provide an opportunity for an individual or the groups of people with different beliefs and different standpoints to share their feelings and deep listening to one another's factors towards better understanding and overlooking at one another for self reference and learning the opportunity, the developing and the understanding all the situations. Accordingly, the misunderstanding and the conflicts were changed to better understanding and sympathizing with the realization of the format of dialogues. That was an alternative to develop understanding, prevent and reduce the conflicts. The process of dialogue format can be used in every day life and is the important format of "Peaceful Means" to reduce the conflicts and to develop the right participation in the sustainable, and peaceful societies with good understanding.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์หลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ซึ่งเป็นประธานควบคุม วิทยานิพนธ์ และขออนุโมทนาขอบคุณ ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา อาจารย์ประจำ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และ ดร.ประพันธ์ ศุภษร อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็น อาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการสอบทุก ๆ ท่าน ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์เสียสละเวลา อันมีค่า เพื่อให้คำปรึกษา คำแนะนำ และตรวจทานแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. (ป.ช.๕, Ph.D.) คณบดีบัณฑิต วิทยาลัย พระครูใบฎีกาสนั่น ทนฺตโก เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา และคณาจารย์ประจำบัณฑิต วิทยาลัยทุก ๆ ท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำ ความรู้ และประสบการณ์ในการศึกษาเป็นอย่างดี และ ขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยมหิดลที่ได้อำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการค้นคว้าหาข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระเทพสมุทฺธโมลี (พระอุปัชฌาย์) วัดเพชรสมุทฺธรวิหาร ที่ให้คำปรึกษาที่ดีต่อผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณ พระสมุทฺธวชิโร โสภณ (พระกรรมวาจาจารย์) และพระครูสมุทฺธวชิรคุณ (พระอนุสาวนาจารย์) วัดเพชรสมุทฺธรวิหาร ได้ให้คำปรึกษาที่ดีต่อ ผู้วิจัย และให้ความเมตตาอนุเคราะห์ทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัยตลอดภาคการศึกษาในระดับ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สุดท้ายนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณทุก ๆ ท่านที่มีได้เอื้อนนามและปรากฏนาม ณ ที่นี้ ที่มี ส่วนให้กำลังใจและความเมตตาอนุเคราะห์ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ประโยชน์และคุณค่าของงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจาก การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จงเกิดมีแก่ คุณพ่อประเสริฐ คุณแม่สุปราณี พิศาลวชิโรภาส และ บุรพาจารย์ผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่านไว้ ณ โอกาสนี้

พระไพฑูลย์ ฌานวิปุล (พิศาลวชิโรภาส)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป	๑๑
๒.๑ ความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๑๑
๒.๒ ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๑๓
๒.๓ เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๑๕
๒.๔ ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๑๗

	ญ
๒.๕ แนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้ง	๑๕
๒.๖ สรุป	๓๑
บทที่ ๓ หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๓
๓.๑ ความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๓๓
๓.๒ ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๓๕
๓.๓ เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๓๕
๓.๔ ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง	๔๐
๓.๕ แนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา	๔๒
๓.๖ สรุป	๗๐
บทที่ ๔ แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน	๗๒
๔.๑ ปัญหาของการไม่ฟังกันในสังคมปัจจุบัน	๗๒
๔.๒ สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน	๗๖
๔.๓ แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง	๗๘
๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์การฟังอย่างลึกซึ้งกับการสานเสวนา	๘๘
๔.๕ สรุป	๑๐๐
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๐๑
๕.๑ บทสรุป	๑๐๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๓
บรรณานุกรม	๑๐๔
ภาคผนวก	๑๑๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๐

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑.๑	แสดงความแตกต่างของทักษะต่าง ๆ	๓
๑.๒	แสดงกระบวนการวิจัย	๕
๒.๑	แสดงกระบวนการฟัง	๒๑
๓.๑	แสดงกระบวนการรับรู้	๔๕
๓.๒	แสดงกระบวนการรับรู้ของมนุษย์	๔๖

คำอธิบายสัญลักษณ์ และคำย่อ

๑. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.สี. (บาลี) ๘/๒๗๖/๕๗, ที.สี. (ไทย) ๘/๒๗๖/๕๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สীগุณฑคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๘ ชื่อ ๒๗๖ หน้า ๕๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สীগุณฑคคปาติ ภาษาไทย เล่ม ๘ ชื่อ ๒๗๖ หน้า ๕๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี) =	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(บาลี) =	วินัยปิฎก	จูฬคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สীগุณฑคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สীগุณฑคคปาติ	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)

สํ.ส.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	สคาถวคฺคปาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	นิทานวคฺคปาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	จฺนชวาววคฺคปาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	จันชวาวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	มหารวาววคฺคปาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตรนิคาย	เอกกนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
องฺ.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ติก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตรนิคาย	ติกนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
องฺ.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตรนิคาย	จตุกกนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
องฺ.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ปฺลจก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตรนิคาย	ปฺลจกนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
องฺ.ปฺลจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ฉก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตรนิคาย	ฉกฺกนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
องฺ.ฉก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกฺกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ขุทฺทกปาฐปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ธมฺมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อิติวุตฺตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	สุตฺตนิปาทปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี) =	สุตฺตฺนุตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	มหานิเทศปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

ช.จ.	(บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ชุตทกนิกาย	จูพนิเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.จ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	จูพนิเทศ	(ภาษาไทย)
ช.อป.	(บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ชุตทกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.อป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก	วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงคัมภีร์อรรถกถา ใช้ระบบระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี) ชื่อ/หน้า ตัวอย่างเช่น ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๕ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุตทกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๕ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ถ้.ส.อ.	(ไทย) =	ถังยุตตนิคาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมอันทรงประสิทธิภาพของโลกสมัยใหม่ ได้เชื่อมโยงวิถีชีวิตของพลเมืองที่อยู่ส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าด้วยกันอย่างทั่วถึง ปัจจุบันอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ไม่สามารถขวางกั้นการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ได้อีกต่อไป แต่ความโศคร้ายในความโศกคตินั้นก็คือ ความสับสนวุ่นวายบนโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะที่ยึดถือระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองที่แตกต่างกันคนละขั้วต้องกลายเป็นศัตรู ยากที่จะกลับมานั่งพุดนั่งสนทนากันได้แบบจันทมิตร ถ้าหากสังกัดคนละกลุ่ม คนละฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมและสมาทานความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันก็จะปิดกั้น ไม่ยอมหันหน้าทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน แม้ในสังคมเล็ก ๆ ระดับครอบครัวหรือชุมชนท้องถิ่น ต่างก็กำลังประสบปัญหา ไม่สามารถทำความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ง่าย ๆ โดยคนส่วนใหญ่เชื่อกันว่าเป็นเพราะ “ปัญหาของการสื่อสาร”^๑ ดังนั้นเพื่อหามิทางออกจากวังวนของปัญหาดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องมีสติ หยุดคิดใคร่ครวญ พิจารณาไตร่ตรองกันอย่างแยกคาย เพื่อให้เห็นความจริงว่าความซับซ้อนซ้อนเงื่อนเหล่านี้เป็นผลมาจากวิถีคิดและวิธีการมองปัญหาอันหยาบกระด้าง ไร้ความละเอียดอ่อนลึกซึ้งเพียงพอที่จะช่วยไข่มองทะลุเข้าใจเบื้องหลังของความยุ่งยากของการสื่อสารทั้งหลายทั้งปวงที่กำลังเป็นอยู่ปัจจุบันนี้ได้ นอกจากการเปิดใจรับฟังวิถีคิดและมุมมองของคนอื่น ซึ่ง เดวิด โบห์ม (David Bohm) ได้นำการสื่อสารในแบบที่เรียกว่า ‘dialogue’ ด้วยวิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) คือ การฟังแบบองค์รวม ฟังแบบไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียง ฟังแบบจิตว่าง มีสติกำกับ^๒ ไม่รีบด่วนตัดสินว่าถูกหรือผิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำลังได้รับความสนใจจากผู้คนในยุคปัจจุบัน และมีหลายสถาบัน

---

^๑ เดวิด โบห์ม, **Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิถีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง**, แปลโดย โสภส ศิริไสย์, (นครปฐม : พิมพ์โดยสำนักงานทรานส์ทิม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการกลุ่มน้ำท่าเงิน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^๒ ดร.วรภัทร์ ภูเจริญ, **Dialogue คิดลงสู่ใจ ไหลเป็นปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

ได้นำแนวคิดดังกล่าวนี้มาใช้ในการสื่อสารเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล (ศพส.) และสถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวถึงการฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่การสานเสวนา คือ การสนทนาแบบ dialogue ไม่ใช่เป็นการสนทนาโต้แย้งแบบวิภาษวิธี (dialectical conversation) ซึ่งเป็นการต่อสู้กันทางความคิด โดยนำเอาความคิดของแต่ละคนมาเสนอแนะ หรือมาโต้เถียง ขัดแย้งกัน เพื่อหาผู้ชนะ^๓ แต่ dialogue ได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับเรื่องการฟังอย่างลึกซึ้ง การฟังอย่างตั้งใจ เป็นแกนหลัก^๔ เพื่อจะฟังซึ่งกันและกัน โดยไม่มีการตัดสินด้วยข้อสรุปใด ๆ เพียงฟังอย่างลึกซึ้ง มีสมาธิอยู่กับตัวเองและสิ่งที่ได้ยิน การฟังอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดความสงบระงับไม่ด่วนสรุป (suspension) ช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี

ซึ่งในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ต่างคิดว่าการฟังเป็นเรื่องง่าย เพียงรู้ว่าเขาพูดอะไรกันบ้างก็ถือว่าการฟังแล้ว ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด แต่การฟังที่แท้จริง หมายถึง การให้ความสนใจคำพูด จนเกิดความเข้าใจความหมายทุกนัยของคำพูดเหล่านั้น^๕ จากการศึกษาของสมาคมโสตทัศนูปกรณ์แสดงให้เห็นว่า ในชั่วโมงทำงานของเรา เราใช้การฟัง ๔๕ เปอร์เซ็นต์ การพูด ๓๐ เปอร์เซ็นต์ การอ่าน ๑๖ เปอร์เซ็นต์ และการเขียนเพียง ๕ เปอร์เซ็นต์ของเวลาทำงานในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น^๖ สามารถแสดงได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

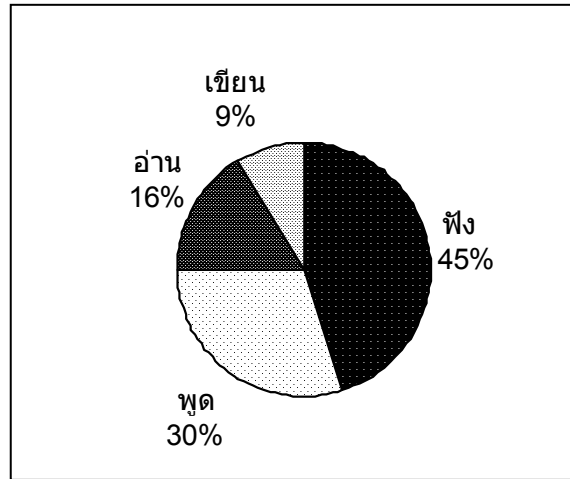
^๓ เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, หน้า ๕๒.

^๔ วิชาญ ฐานะวุฑฒ์, จับจิตด้วยใจ, (มติชน วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๖, คอลัมน์ จับจิตด้วยใจ), <http://studentaff.eau.ac.th/Q&A/know_007.php>.

^๕ ฝ่ายวิชาการบิสิต, ฟังคิดอ่านเขียน...รวมทุกศาสตร์เพื่อทำให้คุณฉลาด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บิสิต, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^๖ วารินทร์ สิ้นสูงสุด, วันทิพย์ สิ้นสูงสุด, ศิลปะการฟัง, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สลายใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

๑.๑ แผนภูมิแสดงความแตกต่างของทักษะต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ได้มีพุทธภายิตว่า “สุตฺตํ ลภเต ปญฺญํ” แปลว่า ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา^๗ ในมงคลสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “พาหุสจฺจํ เอตมมฺงฺคฺลมุตฺตมํ” แปลว่า ความเป็นผู้สดับฟังมากนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^๘ และ “กาเลน ชมฺมสฺสวณฺ์ เอตมมฺงฺคฺลมุตฺตมํ” แปลว่า การฟังธรรมตามกาลนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^๙ หรือในวุฑฒิธรรม พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า การฟังสังฆธรรม (สังฆัมมัสสวณะ) เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา^{๑๐} ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่สำคัญต่อการพัฒนาที่นำไปสู่ปัญญา เราจะเห็นได้ว่าในพระพุทธศาสนา คำว่า “การฟัง” ตรงกับคำว่า “สุตะ” หรือ “สุติ” หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับตรับฟัง เล่าเรียน ถ่ายทอดกันมา^{๑๑}

^๗ ตี.ศ. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, บุ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๓๓๐, บุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

^๘ บุ.บ. (บาลี) ๒๕/๕/๔, บุ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๓, บุ.ศ. (บาลี) ๒๕/๒๖๔/๓๘๕, บุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^๙ บุ.บ. (บาลี) ๒๕/๕/๔, บุ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๘, บุ.ศ. (บาลี) ๒๕/ ๒๖๘/๓๘๕, บุ.ศ. (ไทย) ๒๕/ ๒๖๘/๕๖๒.

^{๑๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๑/๒๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๔๘/๒๓๓, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

^{๑๑} บุ.ม. (บาลี) ๒๕/๓๔/๑๕๕, บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๔/๒๒๓, บุ.จ. (บาลี) ๓๐/๔๗/๑๑๘-๑๑๙, บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๗/๑๕๖-๑๕๗. ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

หรือหมายถึง บุคคลที่เป็นพหูสูต^{๑๒} ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า สุตะเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญมาก แม้พระสูตรทั้งหลายในพระไตรปิฎกก็เป็นสุตะ เพราะพระสูตรทุก ๆ พระสูตรจะขึ้นต้นว่า “เอวเมม สุตฺ” คำว่า “สุตะ” ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์ให้ความหมายไว้ว่า เป็นคำประกาศถึงกิจของบุคคล^{๑๓} กล่าวคือ กิจของผู้ฟังซึ่งทำหน้าที่ฟังพระพุทธพจน์อย่างตั้งใจ แต่โดยมากแล้วหมายถึงท่านพระอานนท์ โดยการฟังอย่างลึกซึ้งของพระสาวกนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติและทรงจำพระพุทธพจน์ได้อย่างแม่นยำ พระอานนท์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ เพราะว่าท่านฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ และมีความลึกซึ้งในพระพุทธพจน์ ท่านพระอานนท์จึงมีความสำคัญในปฐมสังคายนาในพระพุทธศาสนา

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น “การฟังอย่างลึกซึ้ง” เป็นแนวคิดหรือวิธีการที่กำลังได้รับความสนใจจากสังคมในยุคปัจจุบัน ที่นำมาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี จึงมีคำถามในงานวิจัยนี้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง พระพุทธศาสนามีมุมมองการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างไร ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นอย่างไร และประเด็นสำคัญก็คือ แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างไร ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการมาเป็นกรอบในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาของความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน

^{๑๒} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๘/๕๓, บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘/๕๓. ดูเพิ่มเติม ในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔๖.

^{๑๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๑๖.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบแนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไปเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักการอย่างไร
- ๑.๓.๓ ต้องการทราบการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถนำมาเป็นแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การตั้งใจฟังอย่างมีสติ ฟังอย่างแนบคาย ฟังให้จบ กระบวนการทำให้เข้าใจในทุก ๆ คำพูด โดยปราศจากอคติและไม่รีบตัดสินว่าผิดหรือถูก

แนวทางการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน หมายถึง การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาแนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป และหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการสานเสวนา หรือที่เรียกว่าการสนทนาแบบ ‘dialogue’

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระมหาสมบุญ ปรรรณา,^{๑๔} วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔ การศึกษาวิเคราะห์ห้วงทบทวนและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก สรุปความว่า การพัฒนาชีวิตต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน ในพระพุทธศาสนาจึงมีกระบวนการที่จะสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อนเรียกว่า “ปัจจัยแห่งการเกิดสัมมาทิฐิ” หรือ “ปัจจัยแห่งการศึกษา” มี ๒ อย่างคือ ปัจจัยภายนอก เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” และปัจจัยภายใน เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ปรโตโฆสะเป็นวิธีการสร้างสัมมาทิฐิโดยอาศัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่ดีงาม เช่น การคบ กัลยาณมิตร การฟังคำแนะนำสั่งสอน รวมทั้งกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมเป็นต้น เป็น

---

^{๑๔} พระมหาสมบุญ ปรรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์ห้วงทบทวนและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

การพัฒนาในระดับโลกิยะ ส่วนอีกวิธีหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีการสร้างสัมมาทิฐิ ด้วยปัจจัยด้านความคิด ได้แก่ การคิดอย่างถูกวิธี คิดแตกกระจายจนเห็นเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน เป็นการพัฒนาในระดับโลกุตระ ซึ่งจะเป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาชีวิตต่อไป

๑.๕.๒ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร) (มงคลยอดชีวิต) ^{๑๕} สรุปว่าการได้ยินได้ฟังเป็นวิธีให้ได้ทรงจำเรื่องต่าง ๆ ความทรงจำเป็นแนวทางทำให้เกิดความแม่นยำพูดได้คล่องแคล่วจะฉาน ความแม่นยำเป็นมโนภาพให้คิดค้นคว้าได้ง่าย และความคิดค้นคว้าเป็นสื่อให้เห็นแจ่มชัดในเหตุผล ดังนั้น ในทางศาสนาจึงจัด ธตา ความทรงจำ วจสา ปริจิตา การพูดได้คล่องปากแม่นยำ มนसानุเปกขิตตา ความมีใจเพ่งคิดค้นคว้า ทิฎฐิยา สุปฏิวิฑฐตา มีความเห็นได้แจ่มชัด ให้เป็นองค์ของการศึกษา เมื่อการศึกษามีองค์ดังกล่าวสมบูรณ์ครบถ้วนแล้วย่อมเป็นมงคล อำนวยประโยชน์สุขให้เจริญก้าวหน้าได้จริง ดังคาถาประพันธ์ว่า

“สุจิปฺลิวินมฺตโต   ถลฺ โส ปณฺฑิตฺโต ภเว
 สุจิปฺลิสฺสมปฺนโน   ปณฺฑิตฺโตติ ปวฺจจติ”

ท่านผู้ปราศจาก สุ จิ ปุ ลิ เสียแล้ว จะฟังเป็นบัณฑิตได้ไหน ส่วนท่านผู้สมบูรณ์ด้วย สุ จิ ปุ ลิ ครบถ้วนแล้ว จึงเรียกว่าเป็นบัณฑิตได้

๑.๕.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (พุทธธรรม ฉบับขยายความ) ^{๑๖} สรุปว่ากระบวนการรับรู้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนแรก ตั้งแต่อายตนะภายในถึงเวทนาเป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์ ฟังสังเกตว่าช่วงตอนนี้กระบวนการเป็นกระแสบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เกียรติข้อง และตอนปลาย ตัดตอนแต่เวทนาไปแล้ว เกิดเป็นกระบวนการแบบเสพเสวยโลก หรือกระบวนการสังสารวัฏ มารับช่วงไป ความจริงตั้งแต่เวทนานี้เป็นทางแยก ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของช่วงนี้ จะไม่มีเพียงองค์ธรรมต่าง ๆ ที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันตามธรรมชาติเท่านั้น แต่จะเกิดมีสัตว์บุคคลขึ้นมา กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสพเสวยกับสิ่งที่ถูกเสพเสวย ผู้คิดและสิ่งที่ถูกคิด เป็นต้น

^{๑๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอดชีวิต : ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม), ๒๕๓๘.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๔๐-๔๑.

๑.๕.๔ สมบัติ จำปาเงิน (ประทีปไทย ชุด ภาษาและวรรณคดีไทย)^{๓๓} สรุปว่า การฟังเป็นเครื่องมือ (สื่อ) สำคัญในการเรียนภาษา และเป็นทางที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ และประสบการณ์อันเป็นเครื่องบำรุงสติปัญญาให้งอกงามจนได้ชื่อว่าเป็น “พหูสูต” หรือ “ความเป็นผู้ได้ยินมากได้ฟังมาก” นับแต่โบราณกาลนานมา เมื่อมนุษย์สนใจศึกษาหาความรู้ มนุษย์ก็ได้อาศัยการฟังมากกว่าการอ่านหรือวิธีการอื่น เมื่อฟังได้เรื่องราวชัดเจนถูกต้องแล้วก็ได้ถ่ายทอดความรู้นั้นให้ผู้สนใจได้ฟังต่อ ๆ สืบทอด หมุนเวียนเป็นลำดับกันไป การฟัง นับเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดสติปัญญา ความเฉลียวฉลาดในตัวมนุษย์มีมาตั้งแต่สมัยยังไม่มีตัวหนังสือ ในปัจจุบันแม้มีตัวหนังสือแล้ว การฟังก็ยังถือว่ามีความสำคัญอยู่มากและยังนับได้ว่าเป็นข้อแรก (ด่านแรก) ของผู้ที่ประสงค์จะเป็นนักปราชญ์

๑.๕.๕ เดวิด โบห์ม (dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง)^{๓๔} สรุปว่า การสื่อสารในแบบที่เรียกว่า dialogue ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งนั้น เป็นสิ่งที่สามารถทำได้จริง ถ้าหากคนให้ความสนใจที่จะทำงานในลักษณะนี้ร่วมกันก็จะสามารถสร้างสิ่งใหม่ ๆ ร่วมกันกับคนอื่นได้อย่างเหลือคณานับ สิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการพูดคุย การครุ่นคิดพิจารณาและการกระทำร่วมกันอย่างสมัครใจ และมีความเป็นอิสระจากการ โน้มน้าว ชี้นำ บีบบังคับให้คนอื่นทำตาม หรือแม้กระทั่งการเดินตามคนอื่นแบบ เชื่อง ๆ ของผู้ที่ตกอยู่ภายใต้การใช้อำนาจการชี้นำเหล่านั้น

๑.๕.๖ ปาริชาต สุวรรณ บุษพา (सानเสวนา Dialogue)^{๓๕} สรุปว่า การสานเสวนา เป็นเครื่องมือการเรียนรู้และทำความเข้าใจในหมู่ผู้เข้าร่วมสานเสวนา โดยเฉพาะในกรณีที่มี จุดยืนและความเชื่อต่างกัน อาจจำเป็นต้องร่วมสานเสวนากันบ่อยครั้ง จนผู้เข้าร่วมเสวนามี การเปลี่ยนแปลงในทางบวก คือ รู้จักตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ความเชื่อที่ต่างกันไม่ได้ หมายความว่า จะต้องมีความขัดแย้งกัน ในกรณีเช่นนี้กระบวนการสานเสวนาอาจเริ่มได้ทันที โดยไม่ต้องเตรียมการล่วงหน้า แต่ถ้ามีความขัดแย้งกันอยู่ การสานเสวนาที่ไม่มีการเตรียมไว้ ล่วงหน้าอาจไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็น การพูดคุยเพื่อความเข้าใจกันอาจกลับ

^{๓๓} สมบัติ จำปาเงิน, ประทีปไทย ชุด ภาษาและวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์), ๒๕๔๐.

^{๓๔} เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, (แปลโดย โสพศ ศิริไสย์).

^{๓๕} ผศ.ดร.ปาริชาต สุวรรณบุษพา, สานเสวนา Dialogue, (มปม. : เจริญมั่นคงการพิมพ์), ๒๕๔๗.

กลายเป็นการวิวาทะอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นจึงควรเตรียมการ โดยทำความเข้าใจและทราบถึงของกระบวนการ อันจะนำไปสู่บรรยากาศของการปัญหาความขัดแย้งได้

๑.๕.๓ มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร (Dialogue ศูนย์วิทยสนเทศ : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญาร่วมกันของมนุษย์)^{๒๐} สรุปว่า เราจะพัฒนาการฟังอย่างลึกซึ้งให้เกิดขึ้นได้อย่างไร สิ่งนี้อาจทำได้โดยความตั้งใจตั้งแต่เริ่มที่จะยกระดับคุณภาพการฟังของเรา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเอาสมาธิมาไว้ที่การฟังอย่างทั้งหมด ธรรมชาติของการฟังนั้นเราใช้โสตประสาทที่อยู่ในหูเป็นส่วนรับเอาเสียงที่เข้ามากระทบ เราใช้หูทั้งสองทำงานประกอบไปกับจิตใจ และระมัดระวังรักษาระดับของการฟังอย่างลึกซึ้งนี้ไว้อย่างต่อเนื่องให้มากที่สุด โดยที่ระมัดระวังการตีความของตนเอง ละวางการตีความ หรือการตัดสินใดใดที่เกิดขึ้น ในขณะที่ฟังนั้นเอาไว้ในทันที

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (quality research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (research process) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาข้อมูล รวบรวมและเรียบเรียง

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) คือคัมภีร์พระไตรปิฎก และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source) คือส่วนที่เป็นนอร์ธกถา พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ จากทางอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้

^{๒๐} ดร.มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร, Dialogue ศูนย์วิทยสนเทศ : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา
ร่วมกันของมนุษย์, (สมุทรปราการ : บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด), ๒๕๕๒.

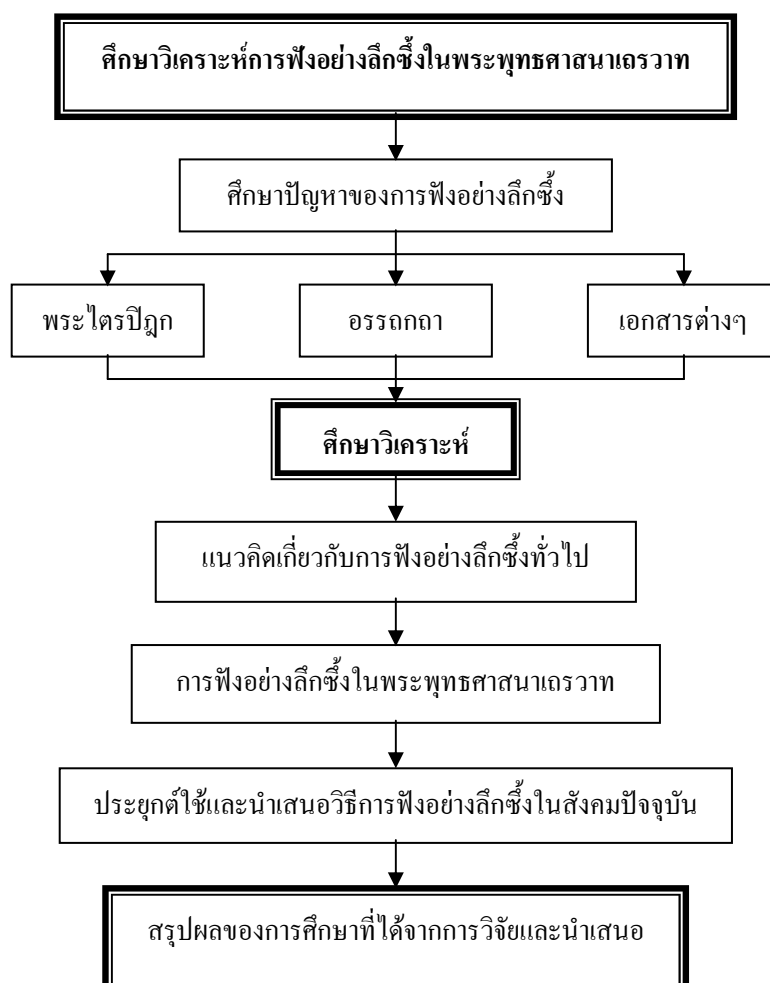
ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ ทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อหาเหตุและผลที่ได้จากการศึกษาและค้นคว้าจากข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source)

ขั้นตอนที่ ๓ สรุปผลของการศึกษาวิจัย และนำเสนอ

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ และขั้นตอนที่ ๒ มารวบรวม เรียบเรียง สรุปผลของการศึกษาที่ได้จากการวิจัยและนำเสนอเพื่อประโยชน์ในการศึกษาสืบต่อไป

๑.๒ แผนภูมิแสดงกระบวนการวิจัย

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นแนวคิดและหลักการวิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นหลัก ส่วนข้อมูลจากเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลต่าง ๆ จากทางอินเทอร์เน็ต จะเป็นส่วนเสริมข้อมูลในงานวิจัยนี้ ในส่วนการประยุกต์จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมให้เหมาะสม

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้ง
- ๑.๘.๒ ทำให้เข้าใจหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบแนวทางในการประยุกต์ใช้การฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป

ในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ การศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา และแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับ “การฟังอย่างลึกซึ้ง” เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นศึกษาถึงนัยแห่งแนวคิดและทฤษฎีการฟังอย่างลึกซึ้งว่าคืออะไร ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้ง และหลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการทำความเข้าใจ และการศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งอย่างเป็นระบบต่อไป

๒.๑ ความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง

คำว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ไบเลย์, โจเซฟ (Bailey, Joseph) กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การรับรู้บางสิ่งที้นอกเหนือจากคำพูดและท่าทาง โดยปราศจากการวิเคราะห์^๑

ประพนธ์ ผาสุกขีต กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังด้วยความรู้สึกที่ “in” กับเรื่องนั้นอย่างเต็มที่ ฟังจนเกิดความรู้สึกเหมือนกับว่าเราได้ “หลุดเข้าไป” ในเรื่องที่กำลังฟังอยู่นั้น ทำให้ได้เห็นบรรยากาศ สามารถเข้าใจในบริบทได้เป็นอย่างดี^๒

---

^๑ Bailey, Joseph. **Deep listening : The Prerequisite to Presence,**

<http://www.thespeedtrap.com/Reflections/Heart_to_Heart/Listening.listening.html1/24/2001>.

^๒ ดร.ประพนธ์ ผาสุกขีต, หวนคืนสู่พื้นฐาน การฟังอย่างตั้งใจ vs การฟังอย่างลึกซึ้ง, (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม), <<http://gotoknow.org/blong/beyondkm/49735>>.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังด้วยใจที่เมตตา การฟังโดยไม่ตัดสินไว้ก่อน การฟังโดยเอาใจเขามาใส่ใจเรา^๓

มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง ความตั้งใจเต็มเปี่ยมที่จะฟัง เป็นการบกระดับสมาธิที่มีอยู่ในขณะนั้นมาไว้ที่การฟังเป็นหลักเพียงอย่างเดียว กล่าวได้ว่าสมาธิเรื่องอื่นไม่มี มีแต่เพียงการฟังเท่านั้น^๔

รวีวรรณ หาญสุทธิเวชกุล กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง คือ การฟังที่ไม่ใช่เพื่อวิพากษ์ วิจารณ์หรือตำหนิ เป็นการรับฟังด้วยตัวคนทั้งหมด ด้วยความยอมรับและความเข้าใจ ที่มี ไม่ใช่ฟังด้วยสมองซึ่งจะติดอยู่แค่เหตุผล^๕

วรภัทร์ ภูเจริญ กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง ฟังแบบองค์รวม ฟังแบบไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียง ฟังแบบจิตว่าง มีสติกำกับ เป็นการฟังแบบ Proactive คือ ไม่รีบร้อนสวนกลับ ไม่รีบร้อนตัดสิน ไม่รีบร้อนพิพากษา^๖

วิจักขณ์ พานิช กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังด้วยหัวใจ ฟังด้วยความตั้งใจ อย่างสัมผัสได้ถึงรายละเอียดของสิ่งที่เราฟังอย่างลึกซึ้งด้วยจิตที่ตั้งมั่น^๗

วิธาน ฐานะวุฑฒ์ กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังอย่างตั้งใจเป็นการรับรู้ว่าจะฟังโดยไม่ตัดสินว่าผู้อื่นถูกหรือผิด ยังทำให้เกิดความสงบนิ่ง หลุดพ้นจากการขัดแย้ง การตัดสิน และการยึดถือความคิดของตัวเอง^๘

---

^๓ ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, *คู่มือการจัดการกระบวนการสานเสวนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^๔ ดร.มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร, *Dialogue สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์*, (สมุทรปราการ : บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^๕ รวีวรรณ หาญสุทธิเวชกุล, *ฟังอย่างลึกซึ้ง...ฟังด้วยหัวใจ*,
<<http://gotoknow.org/blog/beautifulmemories/105552>>.

^๖ ดร.วรภัทร์ ภูเจริญ, *Dialogue คิดลงสู่ใจ ๒๒ เป็นปัญญา*, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๗ วิจักขณ์ พานิช, *การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ*, (มติชน วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๗๕๑, คอลัมน์จิตวัฒนธรรม), <<http://surin.info:64/article.php?tid=351>>.

^๘ วิธาน ฐานะวุฑฒ์, *จับจิตด้วยใจ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕),
<http://bookofpooklook.blogspot.com/2006_02_01_archive.html>.

จากความหมายที่กล่าวมา ทำให้พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง คือ การเปิดใจฟังอย่าง ลุ่มลึกและจริงใจ ฟังให้จบกระบวนการความเข้าใจในทุก ๆ คำพูด โดยไม่รีบตัดสิน ไม่ได้แย้ง แม้กระทั่งความคิดของตนเองในขณะที่ฟังอยู่ เพื่อให้เกิดความหมายที่แท้จริงและเข้าใจได้ ถูกต้อง

เมื่อกล่าวโดยสรุป “การฟังอย่างลึกซึ้ง” หมายถึง การมีทักษะในการฟังในระดับที่ ลึกซึ้ง แล้วสามารถสกัดหรือเรียบเรียงความรู้ได้เป็นอย่างดี สามารถดึงความรู้ที่ฝังลึกในตัวผู้ พุคออกมาเป็นขุมความรู้หรือแก่นความรู้ได้ โดยเป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างมีสติด้วยจิตที่ ตั้งมั่น โดยไม่ด่วนสรุปตัดสินว่าผิดหรือถูก

๒.๒ ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง

ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของการ ฟังอย่างลึกซึ้งไว้ดังนี้

เดวิด โบห์ม กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังที่ทำให้บุคคล รู้จักฟังผู้อื่นและฟังเสียงของตนเอง ซึ่งบุคคลที่สามารถฟังเสียงของตนเองได้ จะสามารถ จัดการกับอารมณ์ คำถาม ที่ผ่านเข้ามาครบถ้วนจิตใจตลอดเวลาได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถรับ ฟังสิ่งที่คนอื่นพูดได้อย่างลึกซึ้ง โดยไม่รู้สึกหงุดหงิดรำคาญ และสามารถสร้างญาณสำนึกจาก การฟังเสียงของตนเองและเสียงของคนอื่นได้เป็นอย่างดี^๕

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการสื่อให้ บุคคลเรียนรู้เกี่ยวกับตัวเอง พัฒนาบุคคลให้เข้าใจตนเอง และรู้จักคุณค่าในชีวิตของตนเองมาก ขึ้น การฟังอย่างลึกซึ้งสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เพราะถ้าขาดความไว้วางใจซึ่งกันและ กันก็ไม่สามารถเปิดใจคุยกันในเรื่องที่แตกต่าง ลึกซึ้ง และพร้อมที่จะขัดแย้งกันได้ทุกเมื่อ^{๑๐}

^๕ เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษยสัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟัง อย่างลึกซึ้ง, แปลโดย โสภส ศิริไสย์, (นครปฐม : พิมพ์โดยสำนักงานทรานส์ทิม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการ กลุ่มน้ำท่าเงิน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔.

^{๑๐} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดการกระบวนการสนทนา, หน้า ๗.

มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง ในการไหลของกระแสแห่งความหมาย อันเป็นความรู้เชิงลึกที่เจือปนไปด้วยความรู้สึก ทักษะคิด จะเกิดขึ้นได้จากกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้ง และขณะที่ฟังอย่างลึกซึ้งนั้น ทำให้เห็นชุดความคิดของตนเองกำลังทำงาน การรับรู้จะต้องเกิดให้เร็ว เพื่อจับสิ่งที่เกิดขึ้นวางลงให้ได้ เพื่อที่จะรักษาระดับคุณภาพของการฟังเอาไว้อย่างต่อเนื่อง ชุดความคิดของเราทำงานโดยอัตโนมัติ หากเราไม่ระมัดระวังหรือประคองกันไว้ให้ดี ก็จะเข้ามามีอิทธิพลต่อการฟัง การคิด การตัดสินใจของเราในทันที เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น โดยไม่มีการรับรู้ คุณภาพของการฟังก็จะปรับลงตามลำดับ เหมือนกับการที่เราฟังแบบปกติทั่วไป^{๑๑}

วิธาน ฐานะวุฒฑ์ กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นวิธีการแบบหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการที่จะช่วยให้การสื่อสารระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เป็นไปด้วยดีทั้งยังเป็นกระบวนการที่พัฒนามนุษย์แต่ละคนให้มีความลึกซึ้งและเรียนรู้ได้มากยิ่งขึ้น^{๑๒}

วิศิษฐ์ วังวิญญู กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ ในการฟังอย่างลึกซึ้งทำให้ผู้ฟังเกิดความคิดรู้สึกของตนเองชัดเจน อันเป็นเนื้อที่ภายในอย่างไม่เคยได้รู้สึกสัมผัสมาก่อน การฟังอย่างลึกซึ้งไม่เพียงเป็นต้นเค้าให้เราสามารถค้นพบความคิดความรู้สึกของตัวเองอย่างแจ่มชัดกว่าที่เคยได้ประสบมาก่อนเท่านั้น แต่การฟังอย่างลึกซึ้งยังแทรกซึมเข้าไปในชีวิตด้านอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากการสนทนาออกไปด้วย^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม ในแง่จิตวิทยา ในกลุ่มมนุษยนิยม (humanism) กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นวิธีพื้นฐานสำคัญในการปรึกษาเชิงจิตวิทยา (counseling) ซึ่ง คาร์ล โรเจอร์ (Carl R. Rogers) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งว่าจะก่อให้เกิดการเข้าถึงใจ (empathy) ซึ่งหมายถึงสามารถรับรู้โลกส่วนตัวของผู้รับบริการได้อย่างถูกต้อง โดยนักจิตวิทยา

^{๑๑} ดร.มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร, Dialogue สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, หน้า ๔๗.

^{๑๒} วิธาน ฐานะวุฒฑ์, การฟังอย่างลึกซึ้ง, (มติชนรายวัน วันอาทิตย์ที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๔๖), <<http://www.carefor.org/content/view/568/186/>>.

^{๑๓} วิศิษฐ์ วังวิญญู, มณฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓.

การปรึกษาจะต้องมีความต้องการที่จะเข้าใจ และจะต้องเอาใจใส่ สังเกต และรับฟัง^{๑๔} และ ออร์นิช (Ornish) ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนับสนุนความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นผลที่มี ต่อเนื่องไปยังประสิทธิภาพในการเป็นผู้ปรึกษา โดยกล่าวถึงกลไกของการเข้าถึงใจที่มีต่อ การปรึกษาเชิงจิตวิทยาว่า “การฟังนำไปสู่การเข้าถึงใจ การเข้าถึงใจนำไปสู่ความกรุณา ความ กรุณาเพิ่มพูนความใกล้ชิดสนิทสนม ความใกล้ชิดสนิทสนม คือ การเยียวยา”^{๑๕} ซึ่งการฟังใน ที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ได้รับฟัง แต่หมายถึงการใช้ทั้งหมดของนักจิตวิทยาการปรึกษาใน การฟัง ไม่ว่าจะเป็นประสาทสัมผัสทางการได้ยิน ทางตาเห็น การสังเกตกิริยาท่าทาง สีหน้า แววตา รวมทั้งการสัมผัสด้วยใจ รวมเรียกว่า การฟังอย่างเข้าถึงใจหรือฟังอย่างลึกซึ้งนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง มีความสำคัญต่อการสื่อสาร ระหว่างบุคคลในการสนทนาซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึก ความคิด ดับอารมณ์ ของตนเอง ฟังเสียงภายในตนเอง และเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความลึกซึ้งใน การเรียนรู้และยอมรับความฟัง ความคิดเห็นของบุคคลอื่น

๒.๓ เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง

จากความสำคัญที่ได้กล่าวมาในข้างต้น จึงเกิดคำถามว่า การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นมี เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างไร ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงเป้าหมายของ การฟังอย่างลึกซึ้งไว้ดังนี้

โจ ไบเลย์ (Joe Bailey) กล่าวว่า การฟังที่รู้ถึงความหมายที่แท้จริงของผู้พูด สามารถจะเอาไปใช้ในการสื่อสารกับผู้อื่น และในการฟังของตัวเอง ซึ่งเป้าหมายในการฟัง อย่างลึกซึ้งที่รู้ถึงความหมายที่แท้จริงคือ การฟังให้ลึกซึ้งกว่าคำพูดของคนอื่นและตัวเอง ด้วยจิตและใจได้มารวมเป็นหนึ่งเดียวและเราจะฟังด้วยความตั้งใจ^{๑๖}

^{๑๔} Rogers, C. R., Empathic: An unappreciated way of being : Counseling Psychologist, 5, 2-9. (1975), อ้างใน ดิษ นัท ฮันท์, แนวคิดของท่านดิษ นัท ฮันท์ กับ จิตวิทยาตะวันตก, <<http://teeladay.spaces.live.com/Blog/cns!81D729CC2EC4E9C3!179.entry>>.

^{๑๕} Ornish, D., **Love and survival: Eight part ways to intimacy and health**, (New York: HarperCollins, 1998), <<http://teeladay.spaces.live.com/Blog/cns!81D729CC2EC4E9C3!179.entry>>.

^{๑๖} Joe Bailey, **Listening Skills : What is Deep Listening?**, Nov 2, 2007, <http://www.selfgrowth.com/articles/what_is_deep_listening.html>.

ในขณะที่ เดวิด โรบบินส์ (David Robbins) กล่าวว่า สติปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ในจิตของเราจากการฟังอย่างลึกซึ้ง และเมื่อเข้าใจอย่างลึกซึ้งก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลง และความเข้าใจแบบนี้จะมาในรูปแบบของ Idea ที่เต็มรูปแบบ หรือความคิดที่เต็มรูปแบบ เพราะว่าความรู้สึกในร่างกายของเราที่มาจากจิต ในเวลาเหล่านี้เป็นเวลาที่ดีที่สุดปัญญาและความเข้าใจอย่างถ่องแท้จะเกิดขึ้นในร่างกายและจิตของเรา สิ่งสองสิ่งนี้จะมารวมกันและทำงานเป็นระบบเดียวกัน^{๑๓}

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน เพื่อการมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยว^{๑๔}

วิศิษฐ์ วังวิญญู กล่าวว่า เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง โดยใจความสำคัญของฟังอย่างลึกซึ้งในความสัมพันธ์ทั้งหมดก็คือ^{๑๕}

๑) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งก็คือเรื่องของการฟัง เราคิดว่าเราฟังเป็นแต่ขอให้ทบทวนให้คิดว่าเราฟังเป็นจริงหรือ มีอยู่บ่อยครั้งหรือไม่ที่เรามักจะคิดว่า คนที่กำลังพูดกับเรา อยู่กำลังจะพูดอะไรกับเรา แล้วเราก็ตัดบทของเขาเสียเลย โดยบอกว่าเราคิดว่าเขาจะพูดอย่างไร เราจะเริ่มกลับคำถามฟังให้เป็นไปได้อย่างไร นี่นับเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของการฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง

๒) ในการฟังของเรานั้น เรามักจะได้ยินปฏิกิริยาของเราเองในการรับฟังนั้นด้วย มันเป็นเสียงภายในของเราที่ได้ออกไปทันควันอย่างเป็นอัตโนมัติเวลาฟังคนอื่น เสียงภายในเหล่านั้น (ส่วนใหญ่เป็นเสียงพร่าบ่นรวมถึงการวิพากษ์และตัดสินคนอื่น) นอกจากจะบั่นทอนประสิทธิภาพและคุณภาพในการรับฟังของเราแล้ว มันยังจะบิดเบือนเรื่องราวไปตามปฏิกิริยาตอบโต้ของเราอีกด้วย ทำให้เราต้องอยู่ในโลกใบเดิมที่คับแคบ ชั้นแรกเราต้องฝึกฝนตนที่จะรับรู้ความเป็นไปอัตโนมัติเหล่านั้นด้วยความรู้เท่าทัน ตรงนี้เองที่การฝึกตนให้สามารถดำรงอยู่ในปัจจุบันนั้น จะเข้ามามีบทบาทสำคัญ ทำให้การฟังของเรามีพลังและมีอานุภาพดึงดูดเหนี่ยวนำให้คนอื่นพลอยปฏิบัติตาม เกิดการยึดเหนี่ยวใจของกันและกันไว้ได้อย่างแท้จริง

^{๑๓} David Robbins, **Psychotherapist Boulder**, (Colorado),

<<http://whatismindfulness2.wordpress.com/2008/02/27/deep-listening/>>.

^{๑๔} ศศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, **सानเสวนา Dialogue**, (มปม. : เจริญมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

^{๑๕} วิศิษฐ์ วังวิญญู, **มณฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้**, หน้า ๖๐-๖๑.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งจะเริ่มที่การฟังเพียงอย่างเดียว แต่การฟังอย่างลึกซึ้งก็น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างชีวิตในความสัมพันธ์ตัวของเรากับผู้อื่น ได้ดีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างตื่นรู้อยู่กับปัจจุบันเท่านั้น ก็ทำให้ผู้พูดหรือผู้ระบายความในใจ สามารถพบคำตอบของตัวเองตลอดจนแก้ปัญหาของตนเองได้ และเมื่อวิเคราะห์ถึงเป้าหมายที่แท้จริงจากการฟังอย่างลึกซึ้ง พบว่า สิ่งที่เป็นเป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งคือ ปัญญา (wisdom) เป็นความรู้ที่เกิดจากความเข้าใจทั้งในตนเองและผู้อื่น

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการฟังเพื่อหาความหมายและการมีส่วนร่วมกับผู้พูด และเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่นำไปสู่ความสัมพันธ์กันและกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หรือระหว่างคู่สนทนา หรือเป็นการฟังเพื่อค้นหาตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังเพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงที่เรียกว่า “ปัญญา” (Wisdom)

๒.๔ ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังเป็นทักษะที่สำคัญในการสื่อสารของมนุษย์ เพราะทำให้เราเป็นคนฉลาดรอบรู้ เพลิดเพลิน และเป็นเครื่องมือในการเข้าสังคม เพราะฉะนั้นการฟังจึงมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ดังนี้

ปาริชาต สุวรรณบุบผา กล่าวว่า ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการฟังที่ช่วยให้ก้าวพ้นอคติ ซึ่งจะปรับการมองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเรา จากที่มองว่าผิดเป็นมองว่าต่าง^{๒๐} และการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นวิธีหนึ่งที่เป็นสันติวิธีที่ช่วยลดภาวะ “ความไม่ไว้วางใจกัน” และภาวะของ “การต่างคนต่างอยู่” ให้ลดน้อยลงได้^{๒๑}

มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร กล่าวว่า ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ สมานิติที่เกิดขึ้นอันเกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้งและปล่อยวางสมมติฐาน เป็นมวลพลังขนาดเล็กที่ปรากฏ

^{๒๐} ผศ.ดร.ปาริชาต สุวรรณบุบผา, *สานเสวนา Dialogue*, หน้า ๒๒.

^{๒๑} ผศ.ดร.ปาริชาต สุวรรณบุบผา, *บทความที่ ๑๕ ความทนกันได้ : คอถัมน์ ณ พรมแดนแห่งความรู้*, (หนังสือพิมพ์โพสท์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๑),

ขึ้นมาจากการที่สมาชิกหลายคนเกิดสมาธิในการฟังพร้อมกัน มวลพลังอันเกิดจากสมาธิของแต่ละคนนี่ดึงดูดให้ทุกคนมีความรู้สึกร่วมกัน และเข้าหากัน จึงเป็นการง่ายที่ทุกคนจะเข้าใจซึ่งกันและกัน สิ่งที่ทุกคนรับรู้ได้คือ สภาวะเปิดใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นไปมากกว่าระดับของความคิดที่จะเปิดใจ แต่เป็นความรู้สึกเปิดใจของสมาชิกในกลุ่มที่ผู้พูดสัมผัสได้ แต่ยากที่จะอธิบายมาเป็นคำพูดได้^{๒๒}

วิศิษฐ์ วังวิญญู กล่าวว่า ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้เราฟังอย่างไรไปกับการจับผิด รับฟังคนอื่นได้อย่างเอาหัวใจสัมผัส รับรู้ถึงความเหลี่ยมซ้อนของความคิด เห็นคุณค่าของความคิดของผู้อื่น เป็นการฟังที่หลอมรวมปัญญาของผู้คนได้มากกว่าการคิดคนเดียวอย่างมีข้อจำกัด มีความเป็นอิสระจากอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนเบาบางลง การฟังอย่างลึกซึ้งเช่นนี้เป็นการฟังอย่างไรไปพ้นข้อจำกัดทั้งหมด และในสภาวะนั้นเองผู้ฟังจะดำรงอยู่ในความเลื่อนไหลของอารมณ์^{๒๓}

อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจชัย กล่าวว่า ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ช่วยให้ผู้ที่มาปรึกษาได้พัฒนาความคิด และหาทางแก้ปัญหาด้วยตัวเองแทนที่จะมองหาความช่วยเหลือจากผู้อื่น และฝึกให้เขารู้จักรับผิดชอบการตัดสินใจด้วยตัวเองด้วย^{๒๔}

จากการที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้งทำให้ผู้ฟังฟังสิ่งที่ผู้อื่นพูดอย่างตั้งใจฟัง ทำให้ผู้ฟังมีความเข้าใจสิ่งที่พูดอย่างแท้จริง และการฟังอย่างลึกซึ้งทำให้คนเราเปิดใจรับฟังกันและกันมากขึ้น และทำให้คนเรากล้าพูดมากขึ้นด้วย เพราะเมื่อมีปัญหาขัดแย้งกัน คนเรามักจะปฏิเสธการรับฟังฝ่ายตรงข้ามเรื่องราวก็จะบานปลาย เพราะไม่กล้าพูดกันอย่างจริงจัง^{๒๕}

^{๒๒} ดร.มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, Dialogue ศูนย์ทฤษฎีสันตนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, หน้า ๔๗-๔๘.

^{๒๓} วิศิษฐ์ วังวิญญู, มลฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๒๔} อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจชัย, หมายเหตุสังคม : คอลัมน์เก็บตก Active Listening,

<<http://www5.sac.or.th/downtoearthsocsc/modules.php?name=News&file=article&sid=31>>.

^{๒๕} Active Listening, (USA : International Online Training Program On Intractable Conflict Research Consortium, University of Colorado), <<http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/active1.htm>>.

อย่างไรก็ตาม หากเราต้องการฟังความรู้สึกที่ฝ่ายตรงข้ามยึดถือ เราก็ต้องฟังแล้วบอกไปว่าเรารู้สึกอย่างไรกับสิ่งที่เขาพูด ปัญหา ก็จะลดลง เพราะมีการฟังและพัฒนาไปสู่การเข้าใจและหาทางแก้ปัญห และ การฟังอย่างลึกซึ้งจะทำให้มีโอกาสพูดอย่างอิสระและเปิดเผยในพื้นที่ปลอดภัยของวงสนทนา ค้นพบปัญหา และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องที่สำคัญจากบริบทของตนเอง แสวงหา และแบ่งปันข้อมูลให้มากและเพียงพอ เท่าที่ผู้พูดต้องการ มีความรู้ และเข้าใจปัญหาของตนเองชัดเจนมากขึ้น ขณะเล่าออกมาดัง ๆ และมีกำลังใจว่า มีผู้อื่นฟังเรื่องของเรา อาจนำไปสู่ความสามารถเข้าใจสาเหตุ เจาะใจ ปัจจัยของปัญหา และทางออกเท่าที่จะเป็นไปได้มากที่สุด^{๒๖}

เมื่อก้าวโดยสรุป ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดความสงบนิ่ง หลุดพ้นไปจากความขัดแย้ง การตัดสินใจ และการยึดถือความคิดตัวเอง นำไปสู่ความเป็นอิสระ ซึ่งเป็นสภาวะมีนัยสำคัญ อย่างหนึ่งนั่นคือ เมื่อไม่ยึดถือ ไม่ตัดสินก็ยอมนำไปสู่ “สภาวะเปิด” ซึ่งยอมจะเป็นสภาวะที่เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด เหมือนกับที่คำสอนของเซ็นที่บอกว่า “ถ้าไม่ทำตัวเป็นชาลันด้วย ก็ยอมจะเปิดรับการเรียนรู้ได้อีกมาก”^{๒๗}

๒.๕ แนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังที่ทำให้เข้าใจถึงจุดยืนและความต้องการของตนเองและผู้อื่น เป็นการฟังที่ทำให้ตัวเราเองได้สัมผัสถึงสิ่งที่อยู่ในใจของเราและผู้อื่นมากยิ่งขึ้น คำถามมีว่าการฟังอย่างลึกซึ้ง มีหลักการฟังอย่างไรที่จะทำให้เข้าใจถึงจุดยืนของตนเองและผู้อื่น ผู้วิจัยขอวิเคราะห์ประเด็นดังนี้

๒.๕.๑ กระบวนการฟัง

สวานิตย์ ยมาภัย กล่าวว่า กระบวนการฟังของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ระดับดังนี้^{๒๘}

^{๒๖} ศศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดกระบวนการสนทนาเสวนา, หน้า ๘.

^{๒๗} สุดาใจ มณีโชติ, สารานุกรม: ชาลันแก้ว, อ้างใน Iceicy Blog Dhamma, (วันที่ 4 กันยายน 2551), < <http://www.technicchan.ac.th/index.php?name=knowledge&file=readknowledge&id=126>>.

^{๒๘} รศ.ดร.สวานิตย์ ยมาภัย และคณะ, การใช้ภาษาไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

๑) ขั้นได้ยิน (hearing) เป็นการรับรู้เสียงซึ่งเป็นกลไกอัตโนมัติของมนุษย์ที่มีประสาทการรับเสียงสมบูรณ์เป็นกระบวนการฟังในระดับต้น ซึ่งมนุษย์สามารถกระทำได้ง่าย โดยรับฟังหรือได้ยินเสียงแม้เสียงนั้นจะเป็นเสียงที่ไม่เคยได้ยินมาก่อนก็รับฟังได้

๒) ขั้นรับรู้และแยกเสียง (matching) เป็นขั้นของการรับรู้และแยกเสียงที่ได้ยินว่า มีความเหมือนความแตกต่างกัน โดยใช้ความสามารถของผู้ฟังจับเทียบ เข้าคู่หรือเทียบเคียง เสียงที่ได้ยินว่าเหมือนกัน หรือแตกต่างกัน

๓) ขั้นตีความ (interpreting) เป็นขั้นที่ผู้ฟังแปลความหมายหรือตีความหมายของ ข้อความประโยคหรือสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง เป็นขั้นของการพยายามเจตนาอันแท้จริงของผู้พูด

๔) ขั้นเข้าใจ (understanding) เป็นขั้นการฟังซึ่งผู้ฟังสามารถเข้าใจความหมาย ของใจความสำคัญของผู้พูดได้อย่างถ่องแท้

๕) ขั้นตอบสนอง (reaction) เป็นขั้นของการตอบสนองกลับด้วยวจนภาษาหรือ อวจนภาษา ได้แก่ การพยักหน้า ยิ้ม หัวเราะ หน้าบึ้ง เป็นต้น

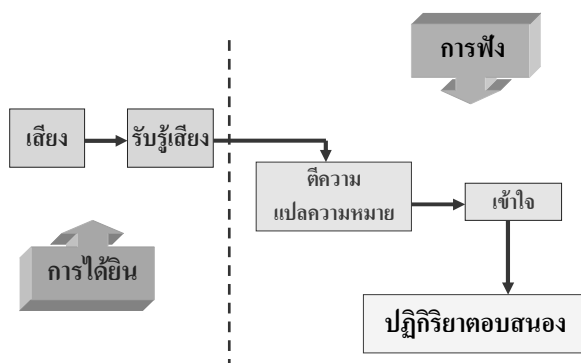
จากระดับขั้นของกระบวนการฟังดังกล่าว ทำให้พบว่า กระบวนการฟังขั้นพื้นฐาน ที่เราใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถสรุปเป็นระดับของการฟังได้เป็น ๒ ระดับ ดังนี้

๑) ระดับการได้ยิน การได้ยินเป็นกระบวนการขั้นแรกของการฟัง เป็นการรับรู้ โดยใช้กลไกของสมรรถภาพทางกายได้แก่ อวัยวะในการรับรู้ หรือการได้ยินคือ หู และอวัยวะ ภายในหู เมื่อหูรับคลื่นเสียงแล้วก็จะส่งไปยังสมอง สมองจะรับรู้ว่าเป็นเรื่องที่ได้ยินนั้นคืออะไร โดยไม่มีการแสดงปฏิกิริยาตอบสนอง

๒) ระดับการฟังตามปกติ เป็นระดับการได้ยินที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ต่อเนื่อง จากระดับการได้ยิน ผู้ฟังต้องอาศัยสมรรถภาพทางร่างกายทางสมองและจิตใจ เชื่อมโยงเสียง ที่ได้ยินกับประสบการณ์ และความรู้เกี่ยวกับความหมายของเสียง และรับรู้สารที่ได้ยินได้ฟัง และแสดงปฏิกิริยาตอบสนองสารนั้นอย่างถูกต้องและเหมาะสม

จากระดับชั้นของกระบวนการฟังดังกล่าว สามารถสรุปเป็นภาพแผนภูมิได้ดังนี้

๒.๑ แผนภูมิแสดงกระบวนการฟัง

อย่างไรก็ตาม กระบวนการฟังที่กล่าวข้างต้น โดยการฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นประเด็นหลักในงานวิจัยนี้ จึงมีคำถามในงานวิจัยนี้ว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นอย่างไร

๒.๕.๒ หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง

หลักการฟังอย่างลึกซึ้งมีหลายลักษณะของการฟังที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าตัวของเราว่าจะฟังคนอื่นได้ลึกซึ้งแค่ไหน โดยลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งที่นำมาใช้ในการพัฒนาทักษะการฟัง โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

เดวิด โบห์ม กล่าวว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง มีหลักการปฏิบัติในการฟังอย่างลึกซึ้ง ๓ ประการ^{๒๕} ดังนี้

๑) ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังให้ได้ยิน เป็นการเปิดใจรับฟังอย่างไม่มีเงื่อนไข ฟังให้ได้ยิน โดยไม่มีการสรุป ไม่มีการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่ได้ฟัง แต่ฟังให้ได้ยินทั้งเสียงของตนเองและเสียงของผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันก็ตั้งสติ พิจารณาความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ฟังเสียงตัวเอง ขณะโต้ตอบกับสิ่งที่เข้ามากระทบ ว่าเพราะเหตุใดเราจึงมีปฏิกิริยาออกไปเช่นนั้น การพิจารณากลับไปกลับมาอาจจะทำให้เราพบคำตอบบางอย่าง และมีความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น คำพูดของเรา คือคำพูดของคนอื่น คำพูดของคนอื่นก็คือคำพูดของเรา เสียงของเรา ก็คือเสียงของคนอื่น เสียงของคนอื่นก็คือเสียงของเรา การฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังให้ได้ยิน แล้วเราจะเข้าใจข้อความเหล่านี้

^{๒๕} เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และ การเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, หน้า ๕๐-๕๒.

๒) มีความเป็นอิสระ ผ่อนคลาย โดยหลีกเลี่ยงการนำตนเองไปผูกติดกับเป้าหมายว่ากระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งต้องได้ผลตามที่คาดหวัง แต่จะต้องเอาใจจดจ่ออยู่กับกระบวนการที่กำลังเป็นไปในขณะปัจจุบัน ความคิด ปัญญาเป็นของธรรมชาติ บังคับให้เกิดไม่ได้ ซึ่งผลของกระบวนการที่ถูกต้องคือ “ผล” ในตัวของมันเอง และเมื่อมีกระบวนการที่ถูกต้องแล้ว สิ่งที่ยากได้ เช่น ความคิด ปัญญา ก็จะเกิดขึ้น ซึ่งหลักการฟังอย่างลึกซึ้งนี้ไม่ควรบีบบังคับเพื่อให้ได้ผล โดยไม่ใส่ใจต่อกระบวนการ

๓) เท่าเทียมกัน ไม่มีผู้นำ ผู้ตาม ในหลักการฟังอย่างลึกซึ้งถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีประธาน ไม่มีการลงมติตัดสินใจ ไม่ปล่อยให้ความแตกต่างทางด้านเพศ อายุ สถานะ ศักดิ์ศรีหรือตำแหน่งเข้ามาบิบบทบาทในการครอบงำบรรยากาศของการสนทนา ไม่ทำให้ผู้อื่นรู้สึกว่าคุณต้องถูกกดทับจนขาดความรู้สึกเป็นอิสระ เพื่อมิให้กลายเป็นสิ่งกีดขวางในการรับฟัง ฟังระลึกเสมอว่า การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยการสานเสวนาไม่ใช่การพูดโต้แย้งแบบวิภาษวิธี ซึ่งเป็นการต่อสู้ด้านความคิด แต่การฟังอย่างลึกซึ้งยอมรับว่าความคิดทุกความคิดมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และไม่ว่าจะเป็นความคิดของใคร ก็จะทำให้เกิดความซึมซาบเข้ามาอยู่ในตัวตนของเรา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ เกิดความหมายใหม่ จินตนาการใหม่ที่ทุกคนรับรู้และเป็นเจ้าของร่วมกัน

เดวิด สตาร์เคอร์ (David Starker) กล่าวว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ การฟังแบบความเข้าใจ การฟังแบบมีความรู้สึกร่วม และการฟังแบบสมบูรณ์^{๓๐} โดยมีอธิบายดังนี้

๑) การฟังแบบความเข้าใจ (comprehension listening) เป็นการฟังที่เราสามารถสัมผัสถึงผู้ส่งสารได้ องค์ประกอบของการสื่อสาร และการเข้าใจในภาษาที่ใช้อยู่ของร่างกายเป็นสื่อ จะช่วยให้เราเข้าใจว่าคนที่พูดนั้นเขาหมายถึงอะไรจริง ๆ ในการสื่อสาร คำบางคำนั้นสำคัญมากและบางคำก็ไม่สำคัญ ดังนั้น ความเข้าใจจะเป็นผลประโยชน์จากการจำแนกของข้อเท็จจริง และจากคำพูดที่ยาว ๆ การฟังแบบทำความเข้าใจเรียกอีกอย่างว่าการฟังแบบสาระ (content listening) หรือการฟังแบบความรู้ (informative listening) หรือการฟังแบบสมบูรณ์ (full listening)

^{๓๐} David Starker, **Changing Minds in detail : Types of listening.**

<http://www.changingminds.org/techniques/listening/types_listening.htm>.

๒) การฟังแบบมีความรู้สึกร่วม (empathetic listening) เป็นการฟังที่มากกว่าความเห็นอกเห็นใจ เพื่อที่จะค้นหาความเข้าใจที่แท้จริงว่าคนอื่น ๆ นั้นกำลังรู้สึกอย่างไร การที่เราจะทำได้แบบนี้จะต้องอาศัยการแยกแยะที่ยอดเยียม และการเอาใจใส่ใกล้ชิดเกี่ยวกับความแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ของอารมณ์ เมื่อเรามีความรู้สึกร่วมอย่างแท้จริง เราจะรู้สึกเหมือนอย่างกับคนอื่น ๆ นั้นรู้สึก ณ เวลานั้น ในการที่จะทำให้คนอื่นเปิดเผยในส่วนลึก ๆ ของเขา กับเรา เราต้องแสดงความรู้สึกร่วมในการปฏิบัติตัวของเราต่อเขา ถามเขาในทางที่จะให้กำลังใจเขาเพื่อที่จะให้เปิดเผยตัวเขาเอง

๓) การฟังแบบสมบูรณ์ (full listening) ผู้ฟังให้ความสนใจอย่างมากกับสิ่งที่ผู้พูดออกมา เป็นการฟังอย่างรอบคอบเพื่อจะได้เข้าใจในเนื้อหาทั้งหมดที่ผู้พูดนั้นพยายามจะสื่อออกมา ซึ่งวิธีนี้อาจจะเป็นการฟังอีกวิธีหนึ่งที่ดีกับการหยุดฟังเป็นช่วง ๆ เพื่อจะได้หาข้อสรุป และตรวจสอบ (testing) ว่าความเข้าใจนั้นสมบูรณ์ถูกต้อง ในตอนจบของการสนทนา ผู้ฟังและผู้พูดคงจะตกลงว่า ผู้ฟังนั้นเข้าใจอย่างดีกับสิ่งที่ผู้พูดได้พูดออกมา ในขณะที่การฟังแบบสมบูรณ์นี้ใช้ความสนใจอย่างสูงสำหรับการสนทนาที่มีระยะเวลายาว การฟังวิธีนี้ต้องอาศัยความชำนาญในการเข้าใจและการสรุป

วิศิษฐ์ วังวิญญู กล่าวว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ การฟังเพื่อเท่าทันตัวเอง และการฟังอย่างเป็นกระจกเงา^{๓๐} โดยมีอธิบายดังนี้

๑) การฟังเพื่อเท่าทันตัวเอง เป็นการฟังซ้อนฟัง ฟังดูว่าตนเองนั้นฟังอย่างไร มีคุณภาพหรือไม่ เราสามารถเปิดมิติแห่งการตรวจสอบตัวเอง (self-examination) ไปในตัวด้วยการฟังนั้นว่า เราเคารพผู้อื่นคือผู้พูดหรือไม่ เราสามารถฟังโดยไม่ตัดสินคนหรือไม่ตัดสินความได้หรือไม่ หากเพียงรับรู้ในความแตกต่างของสมมติฐานและที่มาของความคิดนั้น ๆ เสียงที่เปล่งออกมาหรือวาจาที่ออกมาจากฐานใจและฐานแห่งอารมณ์ความรู้สึกด้วย แม้จะนำพาความคิดมาด้วยก็ตาม โดยที่ทุกความคิดนั้นจะมีอารมณ์ความรู้สึกกำกับมาด้วยเสมออย่างใดอย่างหนึ่ง โง่งเง้งหรือซอเรนแล้วแต่คนแต่กรณี เมื่อเสียงมากระทบเรา การฟังที่ดีคือการปล่อยให้เสียงมาเข้าดำรงอยู่ชั่วขณะนั้นในตัวเรา และเฝ้าดูว่าเรามีปฏิกริยากับเสียงของคนอื่นหรือไม่อย่างไร รุนแรงหรือหนักเบาอย่างไร และเมื่อรู้เท่าทันแล้วก็ค่อย ๆ ฝึกที่จะฟังอย่าง

^{๓๐} วิศิษฐ์ วังวิญญู, สุนทรียสนทนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑-๒๕.

ปราศจากปฏิกิริยา ฟังอย่างที่ทำให้คน ๆ นั้นเข้ามาดำรงอยู่ภายในตัวเรา นั่นคือสุดยอดแห่งการฟัง

๒) การฟังอย่างเป็นกระจกเงา คือ การฟังแต่ละช่วงของการพูดอย่างระเบิดอารมณ์ (หรือไม่ระเบิดอารมณ์) ของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วพูดกลับไปว่า เราได้ยินเขาพูดอย่างไร ในความเข้าใจของเรา โดยให้อีกฝ่ายหนึ่งสามารถแก้ไขได้ว่าเราสรุปความถูกต้องหรือเปล่า การฟังวิธีนี้จะช่วยแก้ปัญหาเมื่อสัมพันธ์กับคนที่อารมณ์ลบ เช่น ความโกรธ ความหงุดหงิด ความเครียด เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ

ประการแรก อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกที่เราได้ฟังเขาเป็นอย่างดี โดยรับรู้ทุกถ้อยกระหวนความ และเมื่อเราพูด เขาก็มีแนวโน้มที่จะรับฟังเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง ผู้พูดมีโอกาสได้รับฟังสิ่งที่ตนพูด โดยกระบวนการฟังอย่างเป็นกระจกเงานั้น ทำให้ผู้พูดมีโอกาสตั้งสติ และรับรู้ว่าตนเองกำลังพูดอะไร กระบวนการเช่นนี้จะมีผลต่อการลดความรุนแรงของอารมณ์อีกฝ่ายหนึ่งได้

ประการที่สาม ฝ่ายผู้ฟังก็จะได้ฟังจริง ๆ ไม่ใช่ฟังอย่างรวบรัด และฟังอย่างด่วนสรุปใจความอย่างที่ลากความเข้าข้างตนเอง ที่ยิ่งจะทำให้ปัญหาการสื่อสารย่ำแย่ลงไปอีก

ประการที่สี่ เมื่อการฟังอย่างนี้ช่วยให้ทั้งสองฝ่ายเริ่มตั้งสติได้นั้น คุณภาพของการฟังจะยิ่งลุ่มลึกและละเอียดยิ่งขึ้น ทำให้มองก้าวไปถึงบริบทหรือสภาพแวดล้อมความเป็นไปของอีกฝ่ายหนึ่ง ข้อจำกัดหรือสถานการณ์อันบีบคั้นของอีกฝ่ายหนึ่ง จะปรากฏขึ้นในการรับรู้ นอกจากนี้หากฝึกฝนตนเองอย่างแนบคายขึ้นเสมอ ๆ ก็จะปรับคลื่นอันละเอียดอ่อนกว่าคำพูดและภาษาท่าทางนั้น ๆ นี้ นับเป็นเป็นสุดยอดของการฟัง คืออาจจะทำให้ล่วงรู้ถึงความปรารถนาและความคับข้องใจของอีกฝ่ายหนึ่ง

การฟังอย่างเป็นกระจกเงาไม่ได้มีไว้เฉพาะกรณีคนห่างตัวเท่านั้น แม้แต่ในความสัมพันธ์ของเพื่อนสนิทที่มีปัญหาความขัดแย้งหรือความริ้วฉาน ตลอดจนแม้ในกรณีการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เริ่มจะห่างเหินด้วยเรื่องจุกจิกเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กระชับมันยิ่งขึ้น การฟังอย่างเป็นกระจกเงาก็จะช่วยได้มาก

จากหลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ดังที่ได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีมุมมองว่า เดวิด สตาร์เคอร์ จะมุ่งเน้นให้น้ำหนักต่อการฟังเสียงภายนอก ในขณะที่ เดวิด โบห์ม และ วิศิษฐ์ วัชวิญญู มุ่งเน้นไปที่การฟังเสียงจากภายในและฟังเสียงจากภายนอก ซึ่งมีติของการมองทั้งสองลักษณะ

นี้ สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้ง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท กล่าวคือ การฟังเสียงภายใน (internal listening) ได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่า ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และการฟังเสียงภายนอก (external listening) ได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัส ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร

ดังนั้น หลักการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการเปิดใจฟังโดยฟังอย่างตั้งใจให้ได้ยินเสียงทั้งตนเองและผู้อื่น โดยไม่ด่วนตัดสินว่าผิดหรือถูก และไม่มีอคติทั้งตนเองและผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็มีคำถามว่า ในขณะที่เรากำลังฟังอยู่โดยธรรมชาติของกระบวนการฟัง ความคิดย่อมเกิดขึ้น จากประเด็นคำถามนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่ฟังอยู่นั้น ชุดความคิดของเราจะปรากฏขึ้น เพราะได้รับการกระตุ้น ปลุกเร้าจากคำพูดที่เราได้ยินได้ฟัง การที่เราฟังอย่างลึกซึ้งก็ยิ่งเห็นการทำงานของชุดความคิดอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น และพิจารณาความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพราะได้รับการกระตุ้นจากข้อมูลที่ไหลเข้ามาสู่ตน อันเนื่องมาจากการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยมีสติ สมาธิ จดจ่ออยู่กับการฟังอย่างลึกซึ้ง และในขณะที่ความคิดเกิดขึ้นในขณะที่ฟังอย่างลึกซึ้ง เราต้องละวางความคิดของเรา ไม่ตัดสิน ว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หรือตัดสินว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง โดยเราต้องวางการตัดสิน ความเชื่อ และทัศนคติของเราไว้ทั้งหมด^{๓๒}

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ เมื่อเราฟังคนอื่นไม่ว่าจะเป็นคนที่เราชอบหรือไม่ชอบ สิ่งที่ผู้พูดจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในตัวเรา อาจจะเป็นไปได้ที่เราไม่ยอมฟังคนอื่น ก็เพราะเรากลัวว่าจะถูกรุกรานด้านความคิดได้ หากเราฟังอย่างลึกซึ้งก็คือการเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดของตัวเอง นักบำบัดเรียกการรับฟังนี้ว่า การฟังอย่างตั้งใจ (active listening) หรือ การฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening)^{๓๓} ดังจะเห็นได้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้งมีคำที่ใช้เรียกลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งว่า การฟังอย่างตั้งใจ การฟังซึ่งกันและกัน ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นว่ามีลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างไร

^{๓๒} ดร.มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, *Dialogue* สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, หน้า ๔๕.

^{๓๓} Rev. Ann C.Fox, **Deep Listening**, (Massachusetts : The Unitarian Universalist Society of Fairhaven.), <<http://www.uufairhaven.org/SermonSixteen.htm>>.

๒.๕.๒.๑ การฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening)

ผู้วิจัยมีมุมมองว่า การฟังซึ่งกันและกันถือเป็นกระบวนการขั้นแรกที่ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องเปิดใจฟังซึ่งกันและกัน การฟังซึ่งกันและกัน คือ เครื่องมือในการตัดสินใจในการขัดแย้ง สร้างความปรองดอง และการป้องกันการเกิดความรุนแรง เป้าหมายของการฟังซึ่งกันและกัน คือการเข้าใจอย่างลึกซึ้งของความคิดเห็น และความทุกข์ทรมานของคนทุกฝ่ายที่มีความขัดแย้งทางความคิดหรือขัดแย้งกัน และสร้างการเชื่อมโยงเข้าหากันทั้ง ๒ ฝ่าย^{๓๔}

แนวทางการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening) ซึ่ง จิวิช(Jewish)^{๓๕} ได้กล่าวว่า แนวทางหลักปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกัน สามารถทำได้ดังนี้คือ

- ๑) ฟังด้วยหัวใจ โดยเปิดใจฟังตลอดจนจบความ
- ๒) ฟังให้เข้าใจ
- ๓) ฟังเพื่อเรียนรู้
- ๔) ฟังโดยไม่ต้องวิจารณ์ ไม่ว่าเราจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พูดมา เราก็ไม่ต้องยอมรับ เพียงแค่ฟังอย่างเดียวก็พอ
- ๕) ฟังให้สมบูรณ์ โดยจับใจความของผู้พูด อย่างเพียงพอขัดแย้ง หรือหาจุดที่จะโต้ตอบ
- ๖) ฟังด้วยความเคารพ ไม่ว่าจะไรก็ตาม ว่าคนพูดจะอยู่ฝั่งเราหรือฝั่งอื่น โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้พูดอยู่ในสถานะใด หรือตำแหน่งใด
- ๗) ฟังเพื่อหาจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง
- ๘) ฟังโดยคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ

จากหลักการปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกันของ จิวิช (Jewish) ที่กล่าวข้างต้น ทำให้พบว่า การฟังซึ่งกันและกัน เป็นการฟังที่ต้องการหยุดการตัดสินใจ และเปิดหัวใจในการฟัง โดยทักษะที่ได้มาจากการฟังและคำถามที่ไม่มีผลเสีย การฟังซึ่งกันและกันได้ก่อให้เกิด

^{๓๔} Jewish-German, **Berman Healing Arts : What is compassionate listening?**,

<http://www.bermanhealingarts.com/3_compassion/index.htm>.

^{๓๕} Jewish-Muslim, **Communicating From the Heart: Guidelines For Compassionate**

Listening and Speaking, (11/4/08),

< <http://www.jewishmuslimdialogue.org/Compassionate%20Listening.htm> >.

การรักษาหัวใจของผู้พูด และได้สร้างความสัมพันธ์กัน โดยความมีจิตใจเมตตาของแต่ละฝ่าย เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจร่วมกัน ความสามัคคีปรองดองก็จะสามารถเกิดขึ้นได้

๒.๕.๒.๒ การฟังอย่างตั้งใจ (active listening)

การฟังอย่างตั้งใจนั้น เป็นกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งขั้นที่ ๒ เป็นการฟังและตอบคู่สนทนาที่ก่อให้เกิดการเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะส่วนใหญ่เวลาคุยกัน คนเรามักจะไม่ค่อยตั้งใจฟังกัน สมาธิจะหลุด หรือฟังครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วเข้าใจผิด และเมื่อคนเรามีปัญหา เราก็มุ่งคิดแต่จะโต้ตอบกับคำพูดกับอีกฝ่ายคิดว่าเรารับรู้เรื่องเหล่านั้นมาแล้ว แทนที่จะฟังอย่างตั้งใจจริง ๆ มากกว่า เพราะมุ่งคิดแต่จะสรรหาคำพูดโต้ตอบ

การฟังอย่างตั้งใจเป็น โครงสร้างการฟังและตอบ ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกับคู่สนทนา ผู้ฟังจะต้องเอาใจใส่สิ่งที่คู่สนทนาพูด แล้วคิดถึงคำพูดนั้นซ้ำอีกครั้ง ผู้ฟังไม่จำเป็นจะต้องเห็นด้วยกับสิ่งที่คู่สนทนาพูด อาจจะบอกสิ่งที่คิด เพื่อจะทำให้คู่สนทนาารู้สึกว่าผู้ฟังของเขาเข้าใจหรือไม่ บ่อยครั้งที่ผู้ฟังถูกกระตุ้นให้ตีความสิ่งที่คู่สนทนาพูดในแง่ของความรู้สึก หากเป็นเช่นนั้นก็ควรบอกไปตรง ๆ ว่าผู้ฟังรู้สึกไม่สบายใจ หรือสับสนกับสิ่งที่พูดอย่างไร เพื่อผู้พูดจะได้แน่ใจว่าผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ และยิ่งไปกว่านั้น จะได้เข้าใจว่าผู้ฟังรู้สึกอย่างไรกับสิ่งที่พูดออกไป^{๓๖}

ในขณะที่ โรเจอร์ส (Rogers) และ ฟาร์สัน (Farson)^{๓๗} ได้กล่าวว่า การฟังอย่างตั้งใจมีวิธีที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการฟังของบุคคล มี ๓ วิธี คือ

- ๑) ฟังเพื่อหาความหมายทั้งหมด การฟังเนื้อหาสาระและอารมณ์ที่ซ่อนอยู่ข้างใน
- ๒) ตอบสนองต่อความรู้สึก บางครั้งความหมายที่แท้จริงมันอยู่ในอารมณ์แทนที่จะเป็นพื้นผิวของเนื้อหาสาระ ในกรณีแบบนี้ เราควรตอบสนองต่อความหมายของอารมณ์
- ๓) บันทึกรายความแนะนำทั้งหมด การสื่อสารทั้งหมดไม่ได้เกี่ยวกับการพูด ดังนั้น เราควรที่จะระวังต่อความหมายที่ไม่เป็นคำพูด

^{๓๖} **Active Listening**, (USA : International Online Training Program On Intractable Conflict Research Consortium, University of Colorado), <<http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/active1.htm>>.

^{๓๗} Rogers, Farson, **Active Listening : Building relationship by listening**, <http://changingminds.org/techniques/listening/active_listening.htm>.

จากประเด็นของโรเจอร์สและฟาร์ชัน พบว่า การฟังอย่างตั้งใจคือ เป็นการฟังอย่างกระตือรือร้น (active) เพราะไม่ได้ฟังเฉย ๆ แต่มีการโต้ตอบกลับ เพื่อตรวจสอบว่าเราเข้าใจสิ่งที่ผู้พูดมานั้นตรงกับที่เขาต้องการหรือไม่ โดยการพูดทวนสิ่งที่ได้ยินโดยใช้คำพูดของตัวเอง (paraphrase) การโต้ตอบกลับแบบนี้จึงไม่ใช่การถามเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม และไม่ใช้การพูดซ้ำสิ่งที่ผู้พูดเพิ่งพูดมา แต่เป็นการใช้คำพูดของตัวเองเรียบเรียงความเข้าใจของเราออกมาว่า เราคิดว่าเขาพูดอะไร การโต้กลับแบบนี้เรียกว่า การสะท้อนด้วยการฟัง

การสะท้อนด้วยการฟังอย่างตั้งใจสามารถทำได้ ๒ แบบ คือ^{๓๘}

๑) การสะท้อนธรรมดา (simple reflection) สะท้อนเฉพาะสิ่งที่เขาพูดออกมาโดยใช้คำพูดของเราเองเรียบเรียงสิ่งที่เขาพูดใหม่

๒) การสะท้อนแบบตีความ (interpretative reflection) สะท้อนสิ่งที่เราตีความว่าเขาอยากบอก ซึ่งมี ๒ แบบด้วยกันคือ

(๑) สรุปสิ่งที่เขาพูดมาทั้งหมดว่าเราคิดว่าประเด็นต่าง ๆ ที่เขาพูดถึงนั้นมีอะไรบ้าง และ

(๒) ตีความแล้วระบุแก่นของเรื่องว่าเราฟังแล้วคิดว่าประเด็นที่แท้จริงของเขายู่ตรงไหนกันแน่

จากประเด็นที่กล่าว ทำให้พบว่า การสะท้อนแบบตีความเหมือนจะวิเคราะห์แทนผู้พูด (จึงคือผู้แบบสะท้อนธรรมดาไม่ได้) แต่ต่างจากการวิเคราะห์ตรงที่เราพยายามประมวลประเด็นต่าง ๆ จากการฟังไม่ใช่จากฐานการคิดของเราเอง และต้องเผื่อใจเสมอว่าเราอาจประมวลผิด เพราะท่าทีของการใช้การฟังอย่างตั้งใจ คือการแชร์ความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ “เราบอกหรือสอนคุณ” การสะท้อนจึงควรอยู่ในรูปของ “อาจจะ” มากกว่า “ต้อง”

ดังนั้น การฟังอย่างตั้งใจจากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปหลักการสำคัญของการฟังอย่างตั้งใจได้ดังนี้

- ๑) แสดงความเข้าใจ / ตั้งใจฟัง
- ๒) การสะท้อนคำพูดเพื่อตรวจสอบข้อมูล
- ๓) เปลี่ยนแปลงความคิดของคนด้วยการฟัง (กล่าวทวน)

^{๓๘} อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย, หมายเหตุสังคม : คอลัมน์เก็บตก Active Listening,

๔) ตรวจสอบอารมณ์ (ดับอารมณ์ผู้พูด)

๕) สรุป

๒.๕.๒.๓ การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening)

กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งดังที่กล่าวข้างต้นว่า เริ่มที่การฟังซึ่งกันและกัน และการฟังอย่างตั้งใจ เมื่อกระบวนการทั้ง ๒ ดังกล่าวได้ดำเนินการ การฟังอย่างลึกซึ้งโดยหลักการปฏิบัติของการฟังอย่างลึกซึ้ง สเวตส์ (Swets)^{๓๕} ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งว่าเราสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อปลูกฝังนิสัยการฟัง โดยมีหลักการปฏิบัติดังนี้

๑) การฟังอย่างลึกซึ้งที่ดีคือ การมุ่งความสนใจ มีหลายสิ่งหลายอย่างทำลายความมุ่งมั่นสนใจของเราได้อย่างหนึ่งคือ ความเครียดที่ก่อความวิตกกังวลของเรา อย่างที่สองคือ โรค “ตัวนั้น” ที่มักเกิดขึ้นและทำให้เราสนใจแต่ตัวเอง และสิ่งที่ตัวเองต้องการ โดยไม่สนใจอีกฝ่ายที่พูดด้วย อย่างที่สามคือ ความเร็วของการคิด เพราะคนเราส่วนใหญ่คิดเร็วกว่าพูด และด้วยเหตุนี้ เมื่อฟังแล้วเราจึงสามารถคิดวางแผนสิ่งที่เราจะตอบโต้ไปได้อย่างเร็ว แต่เราจะต้องเลือกไม่คิดเช่นนั้นเมื่อรับฟังและใช้เวลานั้นเพื่อการมุ่งความสนใจไปที่คนพูด

๒) การรับรู้ที่แสดงได้จากภาษากาย เช่น การมองสีหน้าของผู้พูด คอยรักษาการประสานตา โน้มตัวไปข้างหน้า และยิ้มเพื่อแสดงการรับฟัง

๓) การสังเกตข้อเท็จจริงและความคิด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกที่สื่อออกมาทางคำพูด ภาษากาย และโทนเสียงของผู้พูด ความรู้สึกเป็นสิ่งที่ผู้ฟังรับรู้ได้ยากที่สุด จึงควรมีการหยุดพักบ้าง เพื่อที่เราจะได้มีเวลาดำเนินการสังเกตสิ่งเหล่านั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการรับฟังโดยไม่ตัดสินด้วยตนเอง เราไม่สามารถตัดสินจากลักษณะและเสื้อผ้าของคนอื่นหากเราตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งจริงๆ

๔) การไม่ได้ตอบ ไม่จำเป็นต้องโต้ตอบทุกอย่างที่เราฟังออกมาเป็นคำพูด หากมีคนบอกเล่าปัญหาให้เราฟัง ซึ่งเป็นเพียงความต้องการให้เราฟังเท่านั้น โดยปัญหาจะแก้ได้ด้วยการระบายออกมาเป็นคำพูดและมีผู้รับฟัง

---

^{๓๕} Swets, Paul E. **The Art of Talking So That People Will Listen**, (New York, N.Y. : Simon and Schuster, 1983), pp 41-42.

ในขณะที่ เดวิด โรบบินส์ (David Robbins) กล่าวว่า เราสามารถปฏิบัติการฟังอย่างลึกซึ้งด้วยการจดจ่ออยู่กับจุดใดจุดหนึ่งของร่างกาย ซึ่งจะรู้สึกเหมือนว่าเป็นที่ที่ปลอดภัยที่จิตควรอาศัยอยู่^{๔๐}

ส่วน มิรา ชัยมฮาวส์ ^{๔๑} กล่าวว่า ในการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) มีการระบุถึงคุณภาพของการฟังไว้ ๓ ระดับ คือ

ระดับแรก คือ การฟังที่ได้ยินเพียงถ้อยคำ

ระดับที่สอง คือ การฟังให้ได้ยินอารมณ์ ความรู้สึกของผู้พูด และ

ระดับที่สามซึ่งเป็นการฟังที่ลึกที่สุด คือ การฟังให้ได้ยินเจตนาของผู้พูด

สำหรับ กฤตยา ศรีสรรพกิจ^{๔๒} กล่าวว่า การฟังเสียงตัวเองถือเป็นหลักปฏิบัติประการหนึ่งของการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยต้องใช้ความสงบนิ่ง คัดสินใจเดินไปตามทางนั้น ต้องใช้ความกล้าหาญอย่างมาก เพราะจะไม่มีใครรับผิดชอบสิ่งที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจนั้นได้นอกจากตัวเราเอง

จากแนวคิดหลักการปฏิบัติของการฟังอย่างลึกซึ้งของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่กล่าวมาข้างต้น พอที่จะสรุปหลักการของการฟังอย่างลึกซึ้ง ได้ดังนี้

๑) เคารพในตัวตนของผู้พูด (respecting) ปฏิสัมพันธ์กันอย่างมนุษย์ ไม่ใช่วัตถุ สิ่งของ ปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นเดียวกับที่เราต้องการให้เขาปฏิบัติต่อเรา

๒) ฟังโดยไม่มีวาระซ่อนเร้น (hidden agenda)

๓) ฟังอย่างมีสติติดตามต่อเนื่อง/แขวนไว้ก่อน (suspending) โดยฟังให้ถึงอารมณ์/ความรู้สึก (emotion)

^{๔๐} David Robbins, **Psychotherapist Boulder**, (Colorado),

<<http://whatismindfulness2.wordpress.com/2008/02/27/deep-listening/>>.

^{๔๑} มิรา ชัยมฮาวส์, บทความที่ ๘๖ เห็นอะไร เรียนรู้อะไร : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้, (โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๑),

<http://contemplative-knowledge.blogspot.com/2008_04_01_archive.html>.

^{๔๒} กฤตยา ศรีสรรพกิจ, บทความที่ ๘๕ ฟังเสียงจากหัวใจ : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้, (โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑),

<http://contemplative-knowledge.blogspot.com/2008/02/blog-post_10.html>.

๔) ฟังแบบอุเบกขา ปราศจากอคติ (voicing) หลีกเลี่ยงการครอบงำ (dominate) ระวังความรู้สึกว่า “ฉันเหนือกว่า”

๕) จุดยืนชัดเจน กล้าที่จะเปิดหู เปิดใจ ฟังความเห็นที่แตกต่าง ฟังเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจ จุดยืนของผู้อื่น

๖) ใจกว้าง กล้าวิจารณ์ความคิด-ความเชื่อของตนเอง/กลุ่มตนเอง (self-critical)

๗) ซื่อสัตย์และจริงใจ หลีกเลี่ยง การยอมรับแบบขอไปที (lazy tolerance)

อย่างไรก็ดี ลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งดังกล่าว คือ การฟังซึ่งกันและกัน การฟังอย่างตั้งใจ และการฟังอย่างลึกซึ้ง ทั้ง ๓ หลักการนี้นำไปสู่ความเข้าใจ (understanding) ที่ถูกต้อง เป็นวิธีการสร้างการยอมรับ ความมั่นใจ ทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีจุดยืนที่ชัดเจน กล้ายอมรับความแตกต่างเพื่อเรียนรู้ ให้ความเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น โดยปราศจากความมีอคติและวาระซ่อนเร้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้บุคคลเข้าใจตนเองและผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการยอมรับในความเสมอภาค ไม่พูดคุยกันอย่างเร่งรีบ ทำให้แต่ละคนมีเวลาครุ่นคิดอย่างสุขุม ทำให้เกิดความคิดคำถามใหม่ ๆ ที่มีค่ามากกว่าคำตอบ และความรู้เหล่านี้ก็คือพลังที่เกิดขึ้นอย่างอิสระตามธรรมชาติ เป็นการคิดร่วมกันเพื่อแสวงหาปัญญาญาณ (intuitive knowledge) ที่ไม่อาจเกิดขึ้นด้วยวิธีการพูดคุยโต้เถียงหักล้าง แต่ได้มาด้วยการเปิดตัวเองรับฟังเสียงของคนอื่น เพื่อให้เสียงเหล่านั้นเข้าไปอยู่ในตัวเอง

๒.๖ สรุป

การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังที่ทำให้ผู้ฟังรู้ถึงความหมายที่แท้จริงของผู้พูด (ความคิดหลัก) จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อจิตของเรานั้นนิ่ง ถ้าเรามีจิตที่นิ่งแล้วมันจะทำความคิดของเราเล่น แทนที่ความคิดนั้นจะไปติดอยู่กับจิตของเราที่เดียวและมีสิ่งรบกวนต่าง ๆ เข้ามาทำให้เราเผชิญ จิตของเรานั้นเปิดมีความอยากรู้อยากเห็นและมีความสนใจที่อยากจะรู้ในสิ่งต่าง ๆ เหมือนกับการที่เราได้ยินหรือได้ฟังอะไรจากคนหนึ่งเป็นครั้งแรก การฟังที่ทำให้รู้ถึงความหมายที่แท้จริงของผู้พูดสามารถจะเอาไปใช้ในการสื่อสารกับผู้อื่น และในการฟังของตัวเอง เป้าหมายในการฟังที่ทำให้รู้ถึงความหมายที่แท้จริง คือการฟังให้ลึกกว่าคำพูดของคนอื่นและตัวเอง จิตและใจได้มารวมเป็นหนึ่งและเราจะฟังด้วยความตั้งใจอย่างลึกซึ้ง

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการปลุกความตื่นรู้ ดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะ และรับฟังโดยไม่คิด ไม่ตัดสิน แต่เป็นการฟังที่รับคลื่นของการดำรงอยู่ของผู้พูดทั้งหมด อย่างไม่มีการตรวจแก้ตัดแต่ง เป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน ฟังเพื่อการมีส่วนร่วม ฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง และเป็นการฟังที่ช่วยให้ก้าวพ้นอคติในการมองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเราว่าผิดหากมองว่าต่าง เป็นการฟังเพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญา

อย่างไรก็ดี คำถาม หรือประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับแนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้งในบทนี้เป็น “เครื่องมือ” หรือ “กรอบแนวคิด” ที่สำคัญในการแสวงหาคำตอบ และสร้างทางเลือกอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้ง “ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา” ซึ่งผู้วิจัยจักได้นำเสนอประเด็นต่าง ๆ ไว้ในบทที่ ๓ ต่อไป

บทที่ ๓

หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาถึงนัยแห่งการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง เป้าหมายและประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง และวิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังต่อไปนี้

จากกรอบแนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้งที่นำเสนอในบทที่ ๒ นั้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดการตั้งคำถามในบทนี้ว่า พระพุทธศาสนามีมุมมองในเรื่อง “หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง” อย่างไร ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะตอบคำถามประเด็นดังกล่าวต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง

คำว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง ในคัมภีร์หรือศัพท์เฉพาะในพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความหมายไว้โดยตรง แต่มีคำที่สามารถเทียบเคียงกับความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งได้ คือ คำว่า สุตสูต (วิ.) แปลว่า ฟังด้วยดี เชื่อฟัง เชื่อถ้อยคำฟัง และ สุตสูตสา (อิต.) แปลว่า การฟังด้วยดี การตั้งใจฟัง^๑ ดังพุทธภาษิตที่ว่า สุตสูต สกฺเต ปญฺญํ แปลว่า ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา^๒ ซึ่งตามทรรศนะของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายการฟังอย่างลึกซึ้งไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวว่า การตั้งใจฟัง (ฟังอย่างลึกซึ้ง) หมายถึง ฟังด้วยใจทั้งหมด จนประจวบเหมาะในข้อที่แสดงนั้น ตรงกันกับเรื่องที่ตนรู้สึกอยู่ ศึกษาอยู่ค้นคว้าอยู่สงสัยอยู่ ในข้ออรรถและธรรมนั้น แจ่มกระจ่างออกมาเป็นความรู้สึกด้วยใจ คือ รู้สึกลึกซึ้งอยู่ในจิตใจจนซึมซาบในใจถึงความจริงข้อนั้น ซึ่งเป็นความจริงที่แท้จริง^๓

^๑ พันตรี ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๔.

^๒ ถ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ถ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, บุ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๓๗๐, บุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ภาษาค้น-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

ติช นัท ฮันท์ (Thich Nhat Hanh) กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังอย่างเปิดหัวใจ โดยไม่มีข้อโต้แย้งหรือคำแนะนำใด ๆ ในใจ ฟังให้ลึกซึ้งจนเสมือนว่าความทุกข์นั้นเป็นดังความทุกข์ของเราเอง การฟังอย่างตั้งใจนี้ก็เพื่อแบ่งเบาความทุกข์ในใจของผู้อื่น^๔

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การเปิดใจรับฟังกันให้มากๆ โดยไม่คาดหวังล่วงหน้าหรือคิดหาข้อโต้แย้งไว้ก่อน เราต้องฟังด้วยใจที่เปิดกว้าง แล้วเราจะเข้าใจซึ่งกันและกันได้มากขึ้น^๕

พระมหาวิฑูริย์ วชิรเมธี กล่าวว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง หมายถึง การฟังอย่าง มีสติ ฟังอย่างอ่อนน้อมต่อมตน (ไม่มีตัวกูของกูขณะฟัง) ฟังอย่างปราศจากอคติ ฟังด้วยจิตที่ปรารถนาจะฟังความจริงตามที่มันเป็นจริง ฟังด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ ฟังโดยปราศจากการประเมินค่าตีความขณะฟัง ฟังด้วยท่าทีที่เคารพต่อผู้พูดอย่างจริงจัง และฟังตั้งแต่ต้นจนจบ กระแสความ^๖

อย่างไรก็ตาม จากความหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งตามนัยพระพุทธศาสนานั้น อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการฟังอย่างมีวิจาร์ณญาณ คำว่า “วิจาร์ณญาณ” แยกได้เป็น วิจาร์ณ หรือ วิจาร์ณ หมายถึง ตรอง ไคร่ครวญโดยใช้เหตุผล^๗ ญาณ หมายถึง ความรู้ ปัญญา ปรินิพพาน^๘ หรือความรู้ในขั้นสูง ความหมายของวิจาร์ณญาณ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คือ ปัญญาที่สามารถรู้หรือให้เหตุผลที่ถูกต้องได้^๙

^๔ ติช นัท ฮันท์ (Thich Nhat Hanh), **บทความพิเศษ : ตามรอยทาง ติช นัท ฮันท์ จากสถานดินเรื่อนใจสู่สันติภาพบนผืนโลก**, (วันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐),

<<http://www.agalico.com/board/archive/index.php?t-16887.html>>.

^๕ พระไพศาล วิสาโล, **เปิดใจกว้าง รับฟังกันให้มาก ๆ**, (บ้านใส่ใจ),

<<http://www.carefor.org/content/view/1489/153/>>.

^๖ พระมหาวิฑูริย์ วชิรเมธี, **ธรรมะสบายใจ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๒.

^๗ จ้านงค์ ทองประเสริฐ, **พจนานุกรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๘), หน้า ๓๖๐.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐ (ญ).

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗๓.

กล่าวโดยสรุป “การฟังอย่างลึกซึ้ง” หมายถึง การฟังด้วยความตั้งใจอย่างแนบคาย โดยปราศจากอคติ ไม่รีบด่วนสรุปตัดสินว่าผิดหรือถูก และเข้าถึงแก่นสาระของธรรมด้วยการฟังอย่างตั้งใจ

๓.๒ ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังมีบทบาทในสังคมมนุษย์ต่อเนื่องมาโดยตลอด มีการศึกษาและพัฒนาทักษะการฟังจนเป็นศาสตร์ที่ต้องเรียนรู้และฝึกฝนอย่างเป็นระบบ แม้ว่าในปัจจุบันมนุษย์จะมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีในการรับสารด้วยการอ่าน อาทิ การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ที่สวยงามทันสมัยจนถึงการใช้คอมพิวเตอร์อย่างกว้างขวางแล้วก็ตาม แต่การสื่อสารของมนุษย์ยังคงต้องอาศัยการรับสารด้วยการฟังเช่นเดิม การฟังจึงยังมีความสำคัญและจำเป็นต้องใช้ในสังคมปัจจุบัน ดังที่นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความสำคัญของการฟังไว้ดังนี้

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องการฟัง การเรียนรู้มาก คือเห็นว่าคนเราสามารถฟังและเรียนรู้ได้ตลอดเวลา สามารถเรียนรู้ได้จากทุกสิ่ง สรรพสิ่งสามารถสอนเราเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยอาจารย์พุทธทาสได้ย่ำว่า เราควรรู้จักฟังเสียงต้นไม้พูด ฟังก้อนหินสอนธรรมะ แม้กระทั่งความเจ็บไข้ก็สามารถทำให้เราเกิดปัญญา อาจารย์พุทธทาสชอบพูดว่า ความเจ็บไข้มาเตือนให้เราฉลาดขึ้น จะเห็นได้ว่าทุกอย่างรอบตัวเราและที่เกิดขึ้นกับเราสามารถสอนธรรมให้เราได้หมด แม้กระทั่งความเจ็บไข้และความตาย ถ้าเราเข้าใจและมีวิธีการเรียนรู้อย่างถูกต้อง เช่น มีโยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักฟัง คิด เราก็สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา แม้กระทั่งจากความทุกข์ ความล้มเหลว ทุกอย่างสามารถเป็นครูได้หมด ไม่เว้นแม้แต่เด็ก ๆ หรือแมลงตัวเล็ก ๆ^{๑๑}

พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี กล่าวว่า ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เหมือนกับมีพุทธศาสนสุภาษิตกล่าวว่า “สุสสุสัง ละระเต ปัญญัง” ซึ่งแปลว่า “ผู้ฟังอย่างตั้งใจ (=ฟังอย่างลึกซึ้ง) ย่อมได้

^{๑๑} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนากับกระบวนการทางปัญญา*, (มติชนรายวัน หน้า ๖ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑๐๑๓๓), < <http://board.palungjit.com> >.

ปัญญา” ในมงคล ๓๘ ประการ พระพุทธองค์ก็ทรงจัดการฟังอย่างลึกซึ้งไว้เป็นมงคลประการหนึ่งด้วย และในวุฒิชธรรมสี่ประการก็ทรงจัดเอาการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นหนึ่งในนั้นด้วย^{๑๑}

จากความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเรื่องของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นอย่างมาก เพราะการฟังถือว่าเป็นทักษะในการพัฒนาให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่ปัญญา ซึ่งความรู้ความฉลาดของคนที่มีสืบต่อกันมาและเจริญขึ้นได้นั้น อาศัยการถ่ายทอดจากกันและกัน ด้วยการฟังจากผู้รู้และบอกเล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา การฟังจึงมีความสำคัญและเป็นบ่อเกิดของปัญญา ความรู้ต่าง ๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม การฟังเป็นการศึกษา ฟังแล้วไม่เข้าใจ ก็คิดค้นหาเหตุผลเปรียบเทียบ ถ้าคิดได้ก็จดจำไว้เป็นหลักปฏิบัติ หากคิดไม่ได้ก็ไต่ถามผู้รู้ ผู้ไม่ฟังหรือไม่ศึกษาเป็นคนไม่ฉลาด คนฉลาดต้องรู้จักฟัง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดน้อย ผู้มนสิการจึงรู้ได้ ผู้ไม่มนสิการหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญารู้ได้ ผู้มีปัญญาทรมหารู้ได้ไม่”^{๑๒}

เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการฟัง ดังตัวอย่างเรื่องราวในพุทธประวัติที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้บรรลุธรรมด้วยการฟัง ดังเช่น

พระอัครสาวก (พระสารีบุตร-พระโมคคัลลานะ)

พระสารีบุตร เดิมชื่อ อุปติสสะ มีเพื่อนชื่อ โกณฑิยะ ทั้งสองเป็นเพื่อนคบหากันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อุปติสสมาณพและโกณฑิมาณพ มักไปเที่ยวดูมหรสพการละเล่นในกรุงราชคฤห์ด้วยกันเสมอ ขณะดูอยู่นั้น ย่อมรำเริงในที่ควรรำเริง ย่อมสลดสังเวชใจในควรที่สลดสังเวชใจ ย่อมให้รางวัลในที่ควรให้รางวัล วันหนึ่ง ทั้งสองชวนกันไปดูมหรสพเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่ไม่สนุกสนานเหมือนวันก่อน ๆ เพราะมีปัญหาพิจารณาเห็นว่า การดูมหรสพไม่เป็นสาระ ไม่เป็นประโยชน์ เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตฆราวาส อยากแสวงหาธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น จึงมีความเห็นร่วมกระทำตักกานัดหมายกันว่า ถ้าใครได้รู้ธรรมชั้นเยี่ยมแล้วให้มาบอกแก่กันบ้าง

^{๑๑} พระมหาวิจิตร วชิรเมธี, ธรรมะสบายใจ, หน้า ๑๖๔.

^{๑๒} อจ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๕๒/๒๑๒, อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๒/๒๑๕.

ต่อมาอุปติสสมาณพได้พบพระอัสสชิ ในขณะที่กำลังบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสสมาณพเกิดความเลื่อมใส อยากทราบถึงความเป็นมา จึงเดินตามหลังพระอัสสชิไป เมื่อได้โอกาสจึงสอบถามสนทนาปราศรัยถึงที่มาที่ไปของท่าน และขอให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง พระอัสสชิได้แสดงธรรมตามคำขออุปติสสมาณพ มีความว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^{๑๑}

อุปติสสมาณพฟังแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงกลับมาบอกข่าวที่ได้พบกับพระอัสสชิให้แก่โกณฑิมาณพผู้เป็นสหายทราบ พร้อมแสดงธรรมนั้นให้เพื่อนฟัง โกณฑิมาณพฟังธรรมแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน จึงพร้อมด้วยบริวารชวนกันไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่วัดพระเวฬุวันและทูลขออุปสมบท เมื่ออุปสมบทแล้ว ภิกษุทั้งหลายเรียกอุปติสสะว่า พระสารีบุตร ส่วนโกณฑิมาณพเรียกว่า พระโมคคัลลานะ ทั้งสองอุปสมบทแล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาและปฏิบัติกรรมไม่นานก็บรรลุพระอรหัตผล และได้เป็นกำลังของพระพุทธานุชาโดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอัครสาวก

พระสารีบุตรเมื่อได้บรรลุพระอรหัตผลแล้วปรากฏว่ามีปัญญาเฉลียวฉลาด ได้เป็นกำลังใหญ่ของพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ทรงตรัสว่า พระสารีบุตรย่อมเผยแผ่โดยชอบ ซึ่งธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว^{๑๒} และท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ในฐานะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้มีปัญญามาก^{๑๓} ส่วนพระโมคคัลลานะ เมื่อได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ปรากฏว่าท่านได้เป็นกำลังใหญ่ของพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย และท่านได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้มีฤทธิ์มาก^{๑๔}

จากตัวอย่างของพระอัครสาวก โดยเฉพาะพระสารีบุตรเมื่อยังเป็นอุปติสสะได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ โดยฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ โดยปราศจากอคติต่อผู้แสดงธรรมที่มีความแตกต่างทางศาสนา และพิจารณาถึงหัวข้อธรรมอย่างแยกแยะ อันนำมาซึ่งปัญญาที่ได้จากการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้อุปติสสะได้บรรลุพระโสดาบัน และต่อมาท่านได้เป็นกำลัง

^{๑๑} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๐/๕๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๓๓.

^{๑๒} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๗/๒๓, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๗/๒๕.

^{๑๓} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๘/๒๓, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๒๕.

^{๑๔} อ.จ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๙/๒๓, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๙/๒๕.

สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสารีบุตรเป็นผู้ที่ได้รับยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีปัญญามาก ท่านจึงเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพของเหล่าภิกษุทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ชื่นใจ แทงตลอดคดีด้วยทักขิณี ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของการฟังถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดของปัญญา ความรู้ต่าง ๆ ทั้งคดีโลกและคดิธรรม การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการศึกษา ฟังแล้วไม่เข้าใจ ก็คิดค้นหาด้วยเหตุผลเปรียบเทียบ ถ้าคิดได้ก็จดจำไว้เป็นหลักปฏิบัติ หากคิดไม่ได้ก็ไต่ถามผู้รู้ ผู้ไม่เห็นความสำคัญของการฟังหรือไม่ศึกษาเป็นคนไม่ฉลาด คนฉลาดต้องรู้จักฟัง พระพุทธเจ้าทรงตำหนิคนที่ไม่ฟังหรือไร้การศึกษาไว้ว่า “บุรุษนี้ฟังน้อยย่อมเสื่อม เหมือนโคถึกที่แก่ใช้การไม่ได้ เนื้อของเขาย่อมเจริญ แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่”^{๑๔} และทรงยกย่องคนที่รู้จักฟังมีปัญญาไว้ว่า “ถึงสิ้นทรัพย์ผู้มีปัญญา ย่อมเป็นอยู่ได้ แต่เพราะไม่ได้ปัญญาแม้มีทรัพย์ก็เป็นอยู่ไม่ได้”^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ การฟังอย่างลึกซึ้งทำให้บุคคลพัฒนาสติปัญญา ความรู้และความคิด เพราะมนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวด้วยการฟังได้ตลอดเวลา และการฟังอย่างลึกซึ้งนั้นย่อมก่อให้เกิดคุณค่าทางสติปัญญา ช่วยให้เกิดการปรับบุคลิกภาพ เพราะการรู้จักฟังแต่สิ่งที่ดีงาม ย่อมจะได้แนวทางที่ดีในการนำมาพัฒนาบุคลิกภาพ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ปราศจากอคติต่อผู้พูด และช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์เป็นการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างบุคคล กลุ่มคนและสังคม ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และมีความสมานฉันท์สามัคคีต่อกันในสังคมและประเทศชาติ

^{๑๓} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๓๒/๒๔๘, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๒/๓๗๔-๓๗๕.

^{๑๔} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : นานาลิงพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๒.

^{๑๕} สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๑.

๓.๓ เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าหัวใจของนักปราชญ์ได้ให้ความสำคัญของการฟังไว้เป็นข้อแรก คือ สุตะ (การฟัง) เพราะการฟังเป็นทักษะที่ได้รับ การถ่ายทอดความรู้ของมนุษย์ พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนให้เกิดปัญญา เพราะว่าเป็นคำสอนของผู้ที่ตรัสรู้ เพราะฉะนั้นเมื่อผู้ฟังได้มีโอกาสฟังก็สามารถจะเข้าใจได้ว่า ขณะที่ฟังมีความเห็นถูกต้องมีความเข้าใจถูกต้อง ในสิ่งที่กำลังได้ยิน ได้ฟังมากน้อยแค่ไหน การฟังเป็นส่วนสำคัญทำให้เกิดปัญญา เกิดความรอบรู้เฉลียวฉลาด จึงกล่าวได้ว่าการฟังเป็นเรื่องของกระบวนการการรับรู้และการแสวงหาปัญญา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า สุสุสุสฺส ลภเต ปญญํ แปลว่า “ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๒๐}

จากพุทธภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเป็นปัญญาชนได้นั้นจะต้องมีสุตะหรือการฟังมากเป็นสมบัติเบื้องต้น ในการสนทนา หรือในการฟังเรื่องสำคัญ หรือในการฟังธรรม ถ้าตั้งใจฟังโดยละเอียดจะทำให้เราเริ่มเข้าใจถูกต้องมีความเห็นถูกต้องว่าเป็นสภาพธรรมที่มีจริง โดยอาศัยการฟังและขณะที่ฟังก็ต้องฟังอย่างลึกซึ้ง ด้วยความตั้งใจที่จะเข้าใจในสิ่งที่ได้ฟังสามารถที่จะพิจารณาได้ว่าสิ่งที่ได้ยินได้ฟังถูกต้องหรือไม่ ถ้าสิ่งนั้นไม่ถูกต้อง อันนั้นไม่ใช่คำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถ้าถูกต้องหมายความว่าตรงต่อสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง แล้วการฟังอย่างลึกซึ้งแต่ละครั้งก็จะทำให้เข้าใจธรรมยิ่งขึ้น ปัญญา ก็จะเจริญขึ้นตามลำดับ

จะเห็นได้ว่าการฟังอย่างลึกซึ้งนั้น เป็นธรรมสำคัญที่ต้องเน้นให้มาก ในที่นี้จึงขอสรุปให้เห็นเป้าหมายของการฟังที่ช่วยเกื้อหนุนนำไปสู่ปัญญาได้ดังนี้

๑) การฟังช่วยให้ปัญญาได้จุดเริ่มต้น เช่น ได้ฟังเรื่องหรือบุคคล แสดงสาระมีเหตุผล น่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใส เห็นว่าจะนำไปสู่ความจริงได้ จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าจากจุดเริ่มต้นหรือแหล่งนั้น

๒) การฟังช่วยให้ปัญญามีเป้าหมายและทิศทาง เป็นเค้าวางจะได้ความจริงแล้วก็มุ่งหน้าไปทางนั้น เจาะลึกไปในเรื่องนั้น

^{๒๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๓๗๐, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

๓) การฟังช่วยให้ปัญญามีพลัง หรือช่วยให้การพัฒนาปัญญาก้าวไปอย่างเข้มแข็ง คือ เมื่อเกิดความมั่นใจว่าจะได้ความจริง ก็มีกำลังใจเพียรพยายามศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาแม้ว่าเป้าหมายที่กล่าวในเบื้องต้นก็คือปัญญา แต่ยังไม่ใช่เป้าหมายอันสูงสุด พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเป้าหมายหรือจุดหมายในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือ วิมุตติ (ความหลุดพ้นจากทุกข์)^{๒๑} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือ วิมุตติรส (ความหลุดพ้น) เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม”^{๒๒}

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้ง ก็คือการได้มาซึ่งปัญญา อาจกล่าวได้ว่าการฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่จะนำเข้าสู่ มัชฌิมาปฏิปทา การฟังอย่างลึกซึ้งจึงเป็นธรรมที่สำคัญต้องเน้นให้มาก เพื่อให้การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน)

๓.๔ ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังอย่างลึกซึ้งนี้เป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งใน มงคล ๓๘ ประการ พระพุทธองค์ทรงจัดการฟังอย่างลึกซึ้งไว้เป็นมงคลประการหนึ่งด้วย^{๒๓} และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้งไว้ ๕ ประการ^{๒๔} คือ

(๑) ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ จากสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

(๒) เข้าใจชัดสิ่งได้ฟังแล้ว เป็นการทบทวนความรู้เดิม สิ่งที่เราฟังนั้นตรงกับสิ่งที่เราได้ศึกษามาแล้ว ก็จักทำให้ความรู้ความเข้าใจแตกฉาน สามารถจดจำได้แม่นยำยิ่งขึ้น

^{๒๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๒๒} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๕/๒๗๕, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๔.

^{๒๓} มงคล ๓๘ ประการ ข้อที่ ๒๖ การฟังธรรมตามกาล.

^{๒๔} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๐๒/๒๓๓, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

(๓) บรรเทาความสงสัยเสียได้ เป็นการปลดปล่อยความลังเลสงสัยเสียได้ คือ เมื่อผู้ฟังมีความสงสัยเกิดขึ้น เมื่อ ได้ฟังเพิ่มขึ้นแล้วทำให้คลายความสงสัยนั้นหมดสิ้นไป

(๔) ทำความเห็นได้ตรง เป็นการปรับความเห็นให้ตรงกัน คือ บางครั้งสิ่งที่เราได้ฟังมาแล้วอาจจะทำให้เราเข้าใจผิดได้ แต่เมื่อ ได้ฟังอีกครั้งก็จะช่วยให้เราเกิดความเห็นที่ถูกต้องเกิดขึ้นได้ว่า เราได้เข้าใจผิดไป

(๕) จิตของผู้ฟังย่อมเลื่อมใส เป็นการฝึกรวมจิตให้สูงขึ้น เมื่อ ได้ฟังสิ่งที่ เป็นสารประโยชน์ ทำให้จิตของเราเบิกบานผ่องใส เป็นการยกระดับจิตให้สูงขึ้น

จากประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้งดังกล่าวข้างต้น พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงคุณค่าของการฟังอย่างลึกซึ้งว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นแห่งสังฆธรรม ทำให้บุคคลเป็นพหูสูตและมีความแก่กล้าเชื่อมั่นในตนเอง ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ คือ เรียนธรรม คือ สุตตะ ๑ แสดงธรรม ตามที่ตนได้สดับมา ๑ บอกระรมตามที่ตนได้สดับมา ๑ ทำการสาธยายธรรม ตามที่ตนได้สดับมา ๑ ตรีกตาม ตรองตาม พังตามด้วยใจซึ่งธรรมที่ตนได้ สดับมา ๑ ตามที่ตนได้เรียนมา ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังฆธรรม^{๒๕}

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยธรรมคือ ภิกษุเล่าเรียนพระสูตรที่เล่าเรียนมาดี ๑ เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายอดทนรับฟัง คำพรั่ำสอนโดยเคารพ ๑ เป็นพหูสูต เรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรง มาติกา ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังฆธรรม^{๒๖}

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นพหูสูต เมื่อพูดเรื่องพาสัจจะ ก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ เคือง ไม่พยายาม ไม่ขี้ขลาด ไม่แสดงอาการ โกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลผู้เป็นพหูสูตนั้น พิจารณาเห็นสุตสัมปทาในตน และได้

^{๒๕} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๕/๑๖๗-๑๖๘, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๕๔-๒๕๕.

^{๒๖} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๖/๑๕๘, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๒๕๖.

ปีติปราโมทย์ที่มีสุดสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น การพูดเรื่องพาสักจะ จึงเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้เป็นพหูสูต^{๒๗}

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้มึศรัทธา ๑ เป็นผู้มึศีล ๑ เป็นพหูสูต ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร ๑ เป็นผู้มึปัญญา ๑ ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ย่อมเป็นผู้แก่ล้า^{๒๘}

อย่างไรก็ตาม การฟังอย่างลึกซึ้งไม่ใช่ฟังสักแต่ว่าฟัง โดยเป็นการฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาคุณค่าหรือความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า ความตั้งใจฟังนั้นจึงจะได้รับประโยชน์สูงสุด ดังที่ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี^{๒๙} ได้กล่าวว่า

เมื่อเราฟังอย่างลึกซึ้งแล้ว เราจะได้พบกับความจริงตามที่มันเป็นจริง ไม่ใช่ความจริงตามที่เรายากให้เป็น พบกับความจริงที่มีประโยชน์สูงสุด ความจริงที่นำไปสู่ปัญญาที่แท้ ความจริงที่ยิ่งกว่าความจริงจากแหล่งอื่น ความจริงที่จะทำให้เกิดการเริ่มต้นก้าวต่อไปในทิศทางที่ถูกต้อง ความจริงภายนอกที่อาจนำไปสู่การค้นพบความจริงภายในใจ และความจริงที่อาจส่งผลต่อการสร้าง พัฒนา หรือค้นพบกระบวนการทัศน์ใหม่

กล่าวโดยสรุป ประโยชน์ของการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้ผู้ฟังได้พบกับความจริงที่นำไปสู่การเข้าใจซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ปัญญา และได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงที่เป็นประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนาคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน

๓.๕ แนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา

ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเครื่องมือสื่อสารในพระพุทธศาสนาหรือสื่อธรรมชาติที่เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งนี้เพื่อให้เห็นว่ากระบวนการฟังรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ต้องอาศัยอายตนะเริ่มต้นที่อายตนะ เพราะอายตนะเป็นแหล่งหรือเป็นช่องทางที่อำนวยความสะดวกให้การรับรู้ต่าง ๆ เกิดขึ้น ฉะนั้นอายตนะถือว่าเป็นองค์ธรรมที่สำคัญของกระบวนการรับรู้ทั้งหมด

^{๒๗} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๓/๑๓๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๓/๒๖๑.

^{๒๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๘/๑๓๔, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๘/๒๖๒.

^{๒๙} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, ธรรมะสบายใจ, หน้า ๑๖๕.

๓.๕.๑ เครื่องมือสื่อสารในพระพุทธศาสนา

๓.๕.๑.๑ คำจำกัดความสื่อธรรมชาติ (อายตนะ)

คำว่า สื่อธรรมชาติ หมายถึง สื่อที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ หรือสื่อที่ถูกสร้างขึ้นโดยธรรมชาติ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) สื่อภายใน อันได้แก่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
- ๒) สื่อภายนอก อันได้แก่อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ รวมทั้งคลื่นแสง คลื่นเสียง อากาศ ที่มีอยู่ในธรรมชาติก็จัดเป็นสื่อภายนอกทั้งสิ้น^{๓๐}

๓.๕.๑.๒ ความหมายของอายตนะภายในและอายตนะภายนอก

คำว่า อายตนะ หมายถึง ที่ต่อ เครื่องติดต่อกัน แคนต่อความรู้ เครื่องรู้ และสิ่งที่ถูกรู้ เช่น ตาเป็นเครื่องรับรู้ รูปเป็นสิ่งที่ถูกรู้ หูเป็นเครื่องรับรู้ เสียงเป็นสิ่งที่ถูกรู้ เมื่อวิเคราะห์ตามรูปศัพท์ คำว่า อายตนะ มาจาก นิ ชาตุ ในความนำไป และ ตนุ ชาตุ ในความแผ่ไป^{๓๑} โดยนิ ชาตุ ในความนำไป มีวิเคราะห์ว่า อายตฺ วา สสารทุกขํ นยฺนติ ปวตฺเตนฺติ จกฺขุวิญญาณินิ การณญฺทานิตี วา อายตฺตานิ^{๓๒} แปลว่า จักขุและรูปเป็นต้นนี้ ย่อมนำสังสารทุกข์ที่ยืดยาวไป คือดำเนินต่อไป เพราะเหตุนี้ จักขุและรูปเป็นต้น จึงชื่อว่า อายตนะ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า อายตนะ ก็เพราะอรรถว่าเป็นเหตุแห่งวิญญาณมีจักขุวิญญาณเป็นต้น ส่วน ตนุ ชาตุ ในความแผ่ไป มีวิเคราะห์ว่า อายญฺเต วา เต ชมฺเม เอตานิ ตเนนฺติ วิตุถาเรณฺตีตี อายตฺตานิ^{๓๓} แปลว่า จักขุและรูปเป็นต้นนี้ชื่อว่าอายตนะ เพราะแผ่คือขยายธรรมเหล่านั้นให้กว้างขวางออกไป อายตนะนี้มี ๒ ประเภท คือ

^{๓๐} พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ, “การศึกษาอิทธิพลของอายตนะ(สื่อ)ที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^{๓๑} พระอัครวงศาจารย์, สัททนิติปกรณ์ ธาตุมาลา ฉบับภูมิพิโล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพิโลภิกขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๘๘. (...เอตฺถ ปน นิตฺตุนฺธาตุนิ วเสนปิ อายตฺนสทฺทโก วิตุตฺตํ โห สิยา).

^{๓๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมตฺถสํกฺขปาฐานิ สห อภิธรรมตฺถวิภาวินินาม อภิธรรมตฺถสํกฺขฎฺฐิกานิ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๗.

๑) อายตนะภายใน เครื่องต่อภายใน เครื่องรับรู้ มี ๖ คือ (๑) จักขุ ตา (๒) โสตะ หู (๓) ฆานะ จมูก (๔) ชิวหา ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ^{๓๔}

๒) อายตนะภายนอก เครื่องต่อภายนอก สิ่งที่ถูกรู้ภายนอก มี ๖ คือ (๑) รูป รูป (๒) สัททวะ เสียง (๓) คันธะ กลิ่น (๔) รส รส (๕) โผฏฐัพพะ สิ่งต้องกาย (๖) ธรรมารมณ์ อารมณ์ที่เกิดกับใจ หรือสิ่งที่ใจรู้^{๓๕}

๓.๕.๑.๓ ความหมายของคำว่า อายตนะ

อายตนะมีความหมายทั่วไป ทั้งทางโลกและทางธรรม คือ หมายถึงที่อยู่อาศัย บ่อเกิด ที่ประชุม ถิ่นกำเนิด และเหตุ แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยประสงค์เอาความหมายของ อายตนะตามนัยของคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๓ ประการ คือ

- ๑) เป็นที่สืบต่อของจิตและเจตสิก
- ๒) เป็นตัวแผ่จิตและเจตสิกที่เกิดขึ้น
- ๓) เป็นตัวนำจิตและเจตสิกไปสู่สังสารทุกข์ที่ยาวนาน

พระพุทธโฆสาจารย์ได้ขยายความของอายตนะทั้ง ๓ นัยนี้ให้เข้าใจง่าย ดังนี้^{๓๖}

๑) เป็นที่สืบต่อ หมายถึงจิตและเจตสิก มีความสืบต่ออย่างมั่นคง มีความเพียรพยายามในหน้าที่ของตน ๆ มีการเสวยอารมณ์ เป็นต้น

๒) เป็นตัวแผ่ หมายถึงอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก มีตาและรูป เป็นต้นนั้น ย่อมแผ่ขยายจิตและเจตสิกออกไป คืออายตนะภายนอกเมื่อมาถึงอายตนะภายในก็ทำให้ทวารนั้นแผ่ออกไปรับอารมณ์ได้มากยิ่งขึ้น

^{๓๔} บางแห่งเรียกว่า อินทรีย์ ๖ หมายถึง ความเป็นใหญ่, สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน, ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ เช่น หูเป็นใหญ่ในการได้ยิน ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความรู้ ศรัทธา เป็นต้น ๑. อินทรีย์ ๖ ได้แก่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๒. อินทรีย์ ๕ ตรงกับพละ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา. (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๘.

^{๓๕} บางแห่งเรียกว่า อารมณ์ ๖ หมายถึงเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต, สิ่งที่ยึดยึดหน่วง, สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ ได้แก่ อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์, (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๑.

^{๓๖} พระพุทธโฆสาจารย์, วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๓.

๓) เป็นตัวนำ หมายถึงอายตนะภายในและอายตนะภายนอกมีตาและรูปเป็นต้น ยังไม่หยุดเพียงใด ย่อมนำสัตว์ไปสู่สังสารทุกข์ที่ยืดยาวยิ่งนักให้เป็นไปอยู่นั้นเพียงนั้น เพราะเหตุนั้น ตาและรูปเป็นต้นจึงเรียกว่าอายตนะ

ปัจจุบันเครื่องมือสื่อสารที่ช่วยขยายอายตนะให้มีความสามารถในการรับรู้อารมณ์ภายนอกมีมาก และมีประสิทธิภาพสูง จนมีการกล่าวกันว่า โลกยุคปัจจุบันเป็นโลกยุคข้อมูลข่าวสาร ทั้งโลกเหมือนเป็นหมู่บ้านเดียวกัน คือสามารถรับรู้หรือรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว รับรู้เท่ากัน พร้อมกันและเหมือนกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นต่างกัน บางคนได้รับรู้และเข้าใจ แต่บางคนได้รับรู้ในเรื่องเดียวกันแต่ไม่เข้าใจ ทั้งนี้เป็นเป็นพฤติกรรมที่น่าศึกษาว่าเหตุใดมนุษย์เราทั้งที่ได้รับรู้หรือรับฟังในเรื่องราวต่าง ๆ ทางอายตนะได้เท่า ๆ กัน แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตกลับแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซึ่งในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาให้เห็นถึงแนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจยิ่งขึ้นต่อไป

๓.๕.๒ กระบวนการฟังในพระพุทธศาสนา

ในกระบวนการของการฟังในพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เมื่อผัสสะเกิดขึ้นกระบวนการก็ดำเนินต่อไป เริ่มแต่ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้นปฏิกิริยาอย่างอื่นของจิตใจ การจำหมายรู้ การนำอารมณ์นั้นไปคิดปรุงแต่งตลอดจนการแสดงออกต่าง ๆ ที่สืบเนื่องไปตามลำดับ ในกระบวนการนี้ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นถัดจากผัสสะก็คือ เวทนา ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น โดยเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง หรือเฉย ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๖}

กระบวนการรับรู้หรือรับฟังที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๓.๑ แผนภูมิแสดงกระบวนการรับรู้^{๓๗}

อายตนะ + อารมณ์ + วิญญาณ	=	ผัสสะ	→	เวทนา
ทางรับรู้		สิ่งที่ถูกรู้		ความรู้
		ความรู้		ความรู้สึกต่ออารมณ์
		การรับรู้		

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม (ฉบับเดิม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

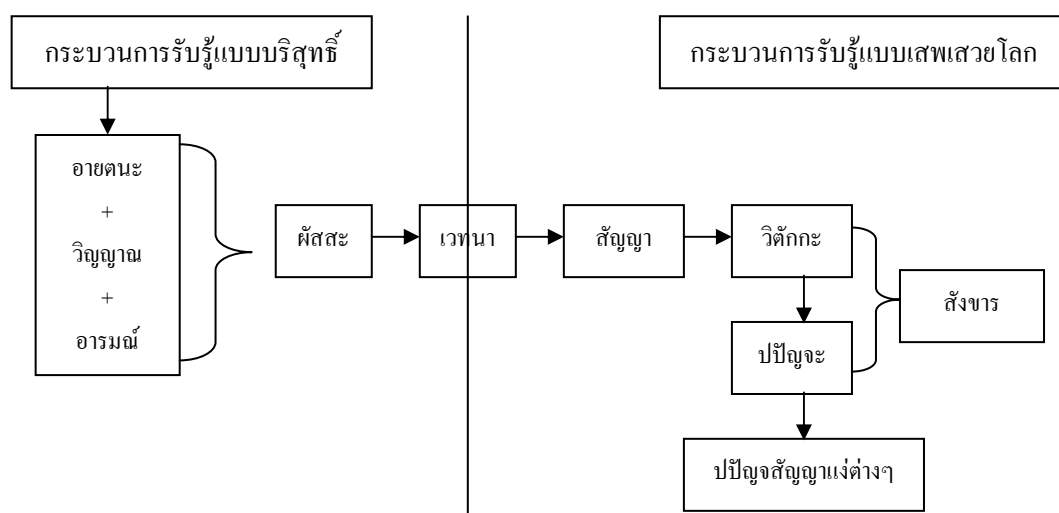
กระบวนการที่พึงสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประการ^{๓๕} คือ

๓.๕.๒.๑ การรับฟังแบบบริสุทธฺิ คือ ตั้งแต่อายตนะภายในถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธฺิ พึงสังเกตว่าช่วงตอนนี้เป็นกระบวนการเป็นกระแสบริสุทธฺิตามธรรมชาติ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เกี่ยวข้อง

๓.๕.๒.๒ การรับฟังแบบเสวยโลก คือ ตัดตอนแต่เวทนาไปแล้ว เกิดเป็นกระบวนการแบบเสวยโลก หรือกระบวนการสังสารวัฏ มารับช่วงไป ความจริงตั้งแต่เวทนานี้เป็นทางแยก ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของช่วงนี้ จะไม่มีเพียงองค์ธรรมต่าง ๆ ที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันตามธรรมชาติเท่านั้น แต่จะเกิดมีสัตว์บุคคลขึ้นมา กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสวยกับสิ่งที่ถูกเสวย ผู้คิดและสิ่งที่ถูกคิด เป็นต้น

จากกระบวนการทั้ง ๒ ที่กล่าวมานี้ เขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๓.๒ แผนภูมิแสดงกระบวนการรับรู้ของมนุษย์^{๔๐}

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่า กระบวนการหรือกระบวนการรับรู้ (ฟัง) ของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ ช่วง โดยมีเวทนาเป็นจุดเชื่อมต่อ คือ ช่วงแรกตั้งแต่อายตนะถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้แบบบริสุทธฺิ กล่าวคือ เป็นตอนที่ค้นหา มานะ และทัญญู ยังไม่ได้เข้ามาร่วมแสดงบทบาท และช่วงที่สอง ตั้งแต่เวทนาถึงบัญญัติสัญญาสังขาร เป็นกระบวนการรับรู้แบบ

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๐.

เสพสวยโลก กล่าวคือ เป็นช่วงที่ตัณหาหามา และทัญญู เข้ามาแสดงบทบาทของการให้สังขาร (วิตักกะ+ปัญจะ) ประดับแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลที่สำคัญที่กำหนดหมายไว้ให้แตกผ่นออกไป ดังพุทธพจน์ว่า

จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณั ความประจวบกันแห่ง
ธรรม ทั้ง ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์ใด
ย่อมรู้อารมณ์นั้น (สัญญา) บุคคลหมายรู้อารมณ์โดยอ้อมตรีกอารมณ์นั้น (วิตักกะ)
บุคคลตรีกอารมณ์โดยอ้อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น (ปัญจะ) บุคคลคิดปรุงแต่ง
อารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แง่ต่าง ๆ แห่งปัญจสัญญา
(ปัญจสัญญาสังขาร) ย่อมครอบงำบุรุษ ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ทั้งที่
เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน^{๔๑}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว เดวิด เจ. คลูปาหณะ (David J. Kalupahana) ได้ตั้งข้อสังเกต
ว่า กระบวนการรับรู้ตั้งแต่ต้นจนถึงเวทนา เป็นลักษณะการรับรู้ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
ล้วน ๆ ยังไม่ใช่เรื่องตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่กระบวนการที่รับช่วงต่อจากเวทนาไป จะมี
บุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้กระทำ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกระบวนการรับรู้ถูกแทรกแซง
ด้วยจิตสำนึกว่ามีตัวตนซึ่งเป็นอิทธิพลของกิเลสกลุ่มปัญจธรรมนั่นเอง^{๔๒}

อย่างไรก็ตาม จุดเชื่อมต่อที่สำคัญที่สุด คือ จุดเชื่อมต่อระหว่างเวทนามับองค์ธรรม
อื่น ๆ เรียกว่าเป็นจุดหักเหหรือจุดพลิกผัน (turning point) ในชีวิตของบุคคลเลยทีเดียว อาจ
กล่าวได้ว่า ขั้นตอนของการคิดที่เชื่อมต่อกับเวทนามับมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนด
บุคลิกภาพของบุคคล โดยท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่า เวทนา กับ ทัญญู ทำงานสัมพันธ์กัน
อย่างใกล้ชิด โดยทัญญูจะเป็นฐานในการประเมินค่า กำหนดท่าที และให้ความหมายแก่อารมณ์
ที่กำลังรับรู้อยู่ แม้บุคคลจะได้เสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน หากมีทัญญูต่างกัน ความรู้สึกที่มีต่อ

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๔/๑๓๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๓.

^{๔๒} David J. Kalupahana, *Causality : The Central Philosophy of Buddhism*, (Honolulu : The University Press of Hawaii, 1975), p.122 ; อ้างจาก พระมหาสมบูรณั พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทัญญูในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๒๒.

อารมณ์นั้นก็จะแตกต่างกันออกไป ดังนั้น ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ จึงเป็นเรื่องอัตวิสัย (subjective) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีสวนบุคคล^๓

กล่าวโดยสรุป กระบวนการรับรู้หรือรับฟัง เกิดขึ้นจากอายตนะ และกิเลสกลุ่มปัญญากรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลความเชื่อว่ามีตัวตน (อัตตา) หรือตัวกู (อหังการ) แล้วแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความเชื่อนั้น เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการรับรู้ (ฟัง) เป็นอย่างมาก โดยเป็นตัวปรุงแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลจากประสบการณ์ให้เกิดความฝันเพ้อ ยึดถือ ยุ่งเหยิง และซับซ้อนหลากหลาย หรือกล่าวได้ว่า ปัญญากรรมเป็นตัวตัดสินใจว่า เสียงที่เราฟังนั้นชอบหรือไม่ชอบ

จากกระบวนการฟังในพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นเพียงกระบวนการของการฟังการรับรู้ทั่วไป ซึ่งการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นประเด็นหลักในงานวิจัยนี้ จึงมีคำถามในงานวิจัยนี้ว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๓.๕.๓ หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา

หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในการพัฒนาทักษะการฟังให้เกิดปัญญานั้น ได้มีนักวิชาการได้กล่าวไว้ดังนี้

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ต้องใส่ใจฟังด้วยใจที่เปิดกว้าง ปราศจากอคติ ไม่ถูกเคลือบคลุมด้วยภาพเก่าในอดีตหรือความคิดที่สรุปล่วงหน้า รับรู้ความรู้สึกของผู้อื่น และรู้เท่าทันปฏิกิริยาภายในใจของเรา เพื่อที่จะเข้าใจผู้อื่น ยอมรับความแตกต่าง ไม่มุ่งเอาชนะคะคานกัน แต่ปรารถนาที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจผู้อื่น การวางใจเช่นนี้ไม่เพียงช่วยให้เราเกิดความเข้าใจผู้ร่วมเสวนาเท่านั้น หากยังบ่มเพาะเมตตา กรุณาขึ้นในใจ และดึงด้านดีในตัวเราออกมา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในตัวเองควบคู่ไปกับการแปรเปลี่ยนสัมพันธภาพกับผู้อื่นให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์^๔

^๓ พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจากพระโสมฐ์ ภาคต้น, (กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗๗. ดูในเชิงอรรถที่ ๑.

^๔ พระไพศาล วิสาโล, อ้างใน ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดการกระบวนการเสวนา, คู่มือในคำนิยาม.

พระมหาอุตฺตม วัชรเมธี กล่าวว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างมีสติ คือ ไม่ใช่สักแต่ว่าฟัง ทว่าเป็นการฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาคุณค่าหรือความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า โดยต้องฟังอย่างชนิดที่ “ไม่มีตัวกูของกู” ขณะที่ฟัง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องทำจิตให้ “ว่าง” ขณะที่ฟัง เพราะเมื่อฟังอย่างมีจิตว่าง คือ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟัง ไม่ฟังเพราะคิดว่าตนเหนือกว่าผู้พูด หากแต่ฟังอย่างลึกซึ้งด้วยโสตประสาทและจากความต้องการในหัวใจจริง ๆ จากนั้นจึงนำสิ่งที่ฟังมาตีความ หรือประเมินค่าด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ ด้วยเมตตาเป็นที่ตั้ง โดยที่ไม่นำเอากรอบคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ มาวางเป็นบทสรุปล่วงหน้า^{๔๕}

จากหลักการฟังอย่างลึกซึ้งที่กล่าวข้างต้น พบว่า เป็นการฟังที่เปิดใจฟังด้วยใจ โดยฟังอย่างตั้งใจ ปราศจากการมีอคติ ฟังโดยเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ด่วนตัดสินหรือมีคำตอบว่าผิดหรือถูก ฟังอย่างใคร่ครวญและไตร่ตรองอย่างจริงจังด้วยสติเป็นสำคัญที่นำไปสู่การเข้าใจตนเองและผู้อื่น และช่วยส่งเสริมให้ผู้ฟังมีความเข้าใจในถ้อยคำของผู้พูดได้ดี ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปฐมสัมมัตตนิยามสูตร^{๔๖} ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ฟังสัทธรรมอยู่เป็นผู้อาจหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม^{๔๗}ในกุศลธรรมทั้งหลาย กรรม ๕ ประการ คือ

- (๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด^{๔๘}
- (๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด^{๔๙}
- (๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน^{๕๐}
- (๔) เป็นผู้ไม่มีจิตฟุ้งซ่าน คือมีจิตแน่วแน่ในการฟัง
- (๕) มนสิการ โดยแยกกาย

^{๔๕} พระมหาอุตฺตม วัชรเมธี, ธรรมะสบายใจ, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๔๖} อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๑/๑๖๕, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๕-๒๕๐.

^{๔๗} สัมมัตตนิยาม ในที่นี้หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘.

^{๔๘} ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด หมายถึง ไม่พูดว่านั่นเรื่องอะไร, คุณในเชิงอรรถ

อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๕-๒๕๐.

^{๔๙} ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด หมายถึง ไม่พูดว่าผู้พูดเรื่องอะไร ผู้นี้จะรู้อะไร, คุณในเชิงอรรถ

อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๕-๒๕๐.

^{๕๐} ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน หมายถึง ไม่พูดว่าเรารู้ หรือว่าคำพูดนั้นของเรามีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือได้แค่ไหนกัน, คุณในเชิงอรรถ อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๕-๒๕๐.

ในทศศีลสัมมัตตนิยามสูตร^{๕๐} บุคคลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ คือ

- (๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด
- (๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด
- (๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน
- (๔) มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนเซอะ^{๕๒}
- (๕) ไม่ถือตัวว่ารู้ในสิ่งที่ตนยังไม่รู้

ในตศศีลสัมมัตตนิยามสูตร^{๕๓} บุคคลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ คือ

- (๑) ไม่ลบหลู่คุณท่าน ไม่ถูกความลบหลู่คุณท่านกลุ่มรุมฟังกรรม
- (๒) ไม่มีจิตแข่งดี ไม่คอยจับผิดฟังกรรม
- (๓) ไม่มีจิตกระทบ ไม่มีจิตกระด้างในผู้ฟังกรรม
- (๔) มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนเซอะ
- (๕) ไม่ถือตัวว่ารู้ในสิ่งที่ตนยังไม่รู้

และในสุตตสุตติสูตร^{๕๔} ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ฟังสัทธรรม อาจเพื่อก้าว
ลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลายได้ กรรม ๖ ประการคือ

- (๑) ตั้งใจฟังด้วยดี
- (๒) เงี่ยโสตสดับ
- (๓) ตั้งใจใฝ่รู้
- (๔) ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๕) ทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
- (๖) ประกอบด้วยอนุโลมิกขันติ^{๕๕}

^{๕๐} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๒/๑๖๕-๑๖๖, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๒/๒๕๐-๒๕๑.

^{๕๒} คนเซอะ หมายถึง ผู้ไม่ฉลาดพูดและไม่ฉลาดฟัง, คูในเชิงอรรถ

อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๒/๒๕๐-๒๕๑.

^{๕๓} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๓/๑๖๖, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๓/๒๕๑-๒๕๒.

^{๕๔} อภ.นภก. (บาลี) ๒๒/๘๘/๔๑๕-๔๑๖, อภ.นภก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

^{๕๕} อนุโลมิกขันติ หมายถึง ข้อพินิจที่เกี่ยวแก่การบรรลุลุทธิยสัง ๔ หรือเหมาะแก่คำสอน, ขันติ
ในที่นี้หมายถึง ปัญญา หรือวิปัสสนาญาณ.

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ว่าเป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างแยกกายโดยปราศจากอคติ ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และไม่ด่วนสรุปว่าผิดหรือถูก ซึ่งผู้วิจัยมีมุมมองที่สังเกตได้ว่า กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน กล่าวคือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัสระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร ซึ่งปัจจัยภายนอกเรียกว่า ปรโตโมสะ และปัจจัยภายใน ได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่าที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ซึ่งปัจจัยภายในเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่า ปรโตโมสะ กับ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ มีปัญญาอันเห็นชอบ^{๕๖} ทางเกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้อง^{๕๗} ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาเวทลลสูตรว่า “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมี ๒ ประการคือ (๑) ปรโตโมสะ (การได้สดับจากบุคคลอื่น) (๒) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยกกาย) ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมี ๒ ประการนี้แล”^{๕๘}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น จึงมีคำถามว่า ปรโตโมสะ และ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบในการฟังอย่างลึกซึ้งได้อย่างไร

๑) ปรโตโมสะ คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นการยอม รับฟัง การได้สดับฟังเสียงผู้อื่น^{๕๙} ซึ่งการได้ยินได้ฟังจากคนอื่น เป็นการเปิดใจที่จะยอมรับฟัง ซึ่งการสร้างสัมมาทิฐิด้วยปัจจัยภายนอก ที่เรียกว่า ปรโตโมสะ เสียงจากผู้อื่นหรือเสียงจากภายนอก มีความหมายครอบคลุมถึงสภาพ แวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอน การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร คำอธิบายชี้แจง ตลอดจนการเรียนรู้ และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอกต่าง ๆ อาจจะเรียกว่าปัจจัยทางสังคม หรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมได้ โดยแหล่งสำคัญของการฟัง การเรียนรู้ ประเภทนี้ เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียงใน

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๐.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๐.

^{๕๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๕๒/๔๐๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๕๑.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๐.

สังคม สื่อมวลชนทุกแขนง ตลอดจนสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น^{๖๐} ในที่นี้หมายเอา เฉพาะปรโตโมสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดังงามเท่านั้น โดยเฉพาะ ปรโตโมสะที่เป็นบุคคลหรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ได้แก่ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่ดีงาม พร้อมทั้งจะแนะนำสั่งสอนชี้แจงชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้อื่น ได้ดำเนินตามอย่างถูกต้อง^{๖๑} บางครั้งเรียกว่า “บัณฑิต” หรือ “สัตบุรุษ” การได้เสวนาหรือได้ สมาคมกับกัลยาณมิตร นับว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาชีวิตของบุคคล ดังจะ เห็นได้จากข้อความในมงคลสูตรพระพุทธองค์ตรัสว่า “ปณฺฑิตานญจ เอตมมฺงคฺลมุตฺตมํ” แปลว่า การคบบัณฑิตว่าเป็นมงคลอันสูงสุด^{๖๒} นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่ยกย่องการมี กัลยาณมิตรว่ามีประโยชน์เหนือกว่าปัจจัยภายนอกด้านอื่น ๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสาะยังไม่บรรลู่... เราไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใดที่จะมีประโยชน์ มากเหมือนความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้เลย”^{๖๓}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว กัลยาณมิตรนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างอิทธิพลชัก นำบุคคลที่เข้ามาเสวนาให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความซาบซึ้งตรึง ตราในจิตใจ หรือที่เรียกรวม ๆ ว่า “ศรัทธา” เมื่อเกิดศรัทธาแล้วก็มีพลังที่จะนำความคิด นำพฤติกรรม หรือทำให้เกิดการเลียนแบบอย่างที่ดีงามของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรได้โดยง่าย เพราะศรัทธาได้ชื่อว่าเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งกุศลธรรมทั้งปวง^{๖๔} แต่มีข้อน่าสังเกตเป็นพิเศษ คือ ศรัทธาที่ปรากฏในกระบวนการนี้ คือ ศรัทธาที่นำไปสู่ปัญญา หมายความว่า เป็นความเชื่อที่ ประกอบด้วยปัญญา หรือเป็นความเชื่อเพราะมีความเข้าใจในปัจจัยและเหตุผลเป็นมูลฐาน โดยไม่ได้หมายถึงความเชื่อที่แบบไร้ปัญญา โดยไม่ได้พิจารณาด้วยปัจจัยและเหตุผล

^{๖๐} พระราชวรเมธี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ โกมลคีเมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*, หน้า ๖๒๓.

^{๖๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓/๔, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

^{๖๓} พุ.อิตฺติ. (บาลี) ๒๕/๑๗/๒๔๒, พุ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๓๖๑.

^{๖๔} พระมหาสมบุรณ์ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, หน้า ๕๔.

แต่อย่างไรก็ดี ปรโตโมสะ จะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สุตมยปัญญา” ปัญญาเกิดจากการฟัง เป็นปัญญาที่ได้มาโดยการฟังจากผู้อื่น^{๖๕} เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทัศนศึกษา เป็นต้น ปัญญาประเภทนี้ มีการพยายามแสวงหากัน มากในปัจจุบัน มีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไปในโลก เห็นได้จากการสร้างสถาบันการศึกษาใน ระดับต่าง ๆ มีการผลิตตำราเรียน ตลอดถึงการจัดการให้มีโสตทัศนศึกษา โสตทัศนอุปกรณ์ ขึ้นมากมาย ดังนั้น ผู้มีปัญญาประเภทนี้ ต้องเป็นผู้ที่อ่านมากและฟังมาก ผู้ที่จดจำเรื่องราวที่ อ่านและฟังแล้วได้มากเรียกว่า พหูสูต^{๖๖} ซึ่งเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การศึกษาด้วย การฟัง การอ่าน การคิด การเขียน โดยเฉพาะการฟังนั้น ต้องฟังด้วยความ เคารพ เรียนและจดจำด้วยดี และทบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้วจึงจะเกิดปัญญา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ คือ

- (๑) ฟังธรรมโดยเคารพ
- (๒) เรียนธรรมโดยเคารพ
- (๓) ทรงจำธรรมโดยเคารพ
- (๔) ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ
- (๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่ เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร (ปัญญา)^{๖๗}

แต่ถ้าไม่ตั้งใจฟังอย่างจริงจัง ไม่ฟังด้วยความเคารพ ไม่ตั้งใจเรียน จดจำไม่ได้ และ ไม่ทบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้ว ปัญญาย่อมไม่เกิด ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ คือ

- (๑) ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ
- (๒) ไม่เรียนธรรมโดยเคารพ
- (๓) ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ

^{๖๕} พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตฺโต), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๒.

^{๖๖} พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตฺโต), เสฐียรพงษ์ วรรณปก, มณีแห่งปัญญา, หน้า ๒๕.

^{๖๗} อ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๔/๑๖๖-๑๖๗, อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

(๔) ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ

(๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ
 ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไป
 แห่งสังฆธรรม (ปัญญา)^{๖๘}

ในทางพระพุทธศาสนา ยกย่องบุคคลผู้มีสุตตะ คือ ความรู้ที่ได้รับมาจากการฟัง
 มามาก จากแหล่งข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ภายนอกตัวเราว่า เป็นบุคคลผู้คงแก่เรียน เช่น ผู้ที่มีความ
 จดจำดี เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกว่า “เป็นบุคคลที่ยอดเยี่ยม”^{๖๙} ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อน
 พรหมจารีทั้งหลาย ประกอบด้วยธรรมคือ เป็นพหูสูต ทรงสุตตะ ตั้งสมสุตตะ เป็นผู้
 ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางมี
 ความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์
 บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้ คล่องปาก จินใจ แหวงตลอดดีด้วยทักขิณี^{๗๐}

อย่างไรก็ตาม แม้ปรโตโฆสะจะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ โดยเปิดใจรับฟังเสียง
 จากผู้อื่น ถ้าหยุดไว้เพียงแค่ฟังเสียงจากผู้อื่น โดยไม่มีปัจจัยภายในเข้ามาเสริมหรือมารับ
 ช่วงต่อกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งก็ไปไม่ตลอดรอดฝั่ง เพราะสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบที่
 ถูกต้องก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ดังนั้น เมื่อฟังแล้วต้องเอาไปพิจารณาไตร่ตรองตามที่ได้ยิน
 ได้ฟังเพื่อเชื่อมโยงให้ก้าวเข้าสู่องค์ประกอบภายใน คือ โยนิโสมนสิการ

๒) โยนิโสมนสิการ คือ การสร้างสัมมาทิฏฐิด้วยวิธีการแห่งปัญญา เมื่อวิเคราะห์
 โดยรูปศัพท์ คำว่า โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยโยนิโส + มนสิการ โยนิโส มาจากคำว่าโยนิ
 แปลว่าต้นเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง
 ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน มักแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย^{๗๑}
 หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้

^{๖๘} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๔/๑๖๖-๑๖๗, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

^{๖๙} จอม นฤตาเทศ ป., พุทธวิธีเทศนา, หน้า ๖๖๕-๖๖๘.

^{๗๐} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๘๗/๑๐๔, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๑๕๕.

^{๗๑} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา,
 ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

ตลอดสาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๗๒}

โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของโลกุตระสัมมาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิमित ฉนั้นใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิमित เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉนั้นนั่น”^{๗๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ประมวลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการจากพระไตรปิฎก มี ๑๐ วิธี^{๗๔} คือ

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การคิดที่เริ่มสภาพที่เป็นผล หรือการพิจารณาสภาพที่เป็นปัญหาแล้วหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอหัทปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาทก็ได้ เช่น การคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ตามหลักอหัทปปัจจยตาที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๗๕}

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือการคิดแบบวิเคราะห์ คือ การคิดแบบกระจายเนื้อหา มุ่งให้มองและรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง ในทางธรรมมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย เพื่อไม่ให้มีความยึดมั่นถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันชั่วคราวของขันธ์ ๕ เมื่อแยกขันธ์ต่าง ๆ ที่มาประชุมกันออกแล้ว ก็ไม่เหลือสิ่งใดที่ยึดถือ ได้ว่าเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร ดังข้อความที่ว่า “เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้ เหมือนคำว่ารามีได้เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน”^{๗๖}

^{๗๒} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, หน้า ๑๑๒.

^{๗๓} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๕๕/๒๓, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๕/๔๔.

^{๗๔} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๗๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๓๗/๖๒, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๗๕.

^{๗๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๑๑/๑๖๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๑/๒๒๘.

๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ คือ การคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย ที่คิดว่ารู้ให้เท่าทันธรรมดานั้น ได้แก่ คิดเห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่า อนิจจัง เมื่อสิ่งไม่เที่ยงเข้ามาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ เรียกว่า ทุกข์ ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันจึงไม่เป็นไปตามอำนาจและความปรารถนาของใคร ไม่มีใครสามารถบังคับมันได้ และไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง จึงเรียกว่า เป็นอนัตตา ดังคำที่พระสารีบุตรกล่าวว่า “ท่านโกณฑัญญะ อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ อันภิกษุผู้ได้สดับกรรมนิการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ เป็นอนัตตา...”^{๓๗}

๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหาก็หรือแบบอริยสัจ เป็นการคิดที่สัมพันธ์กับการแก้ปัญหา ความทุกข์ของชีวิตโดยตรง คือ คิดเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจ ปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจนก่อน (ขั้นทุกข์) จากนั้นจึงคิดไล่เลียงสืบสาวหาสาเหตุอันเป็นที่มาของปัญหาว่าคืออะไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง (ขั้นสมุทัย) พร้อมกันนั้นก็ให้คิดกำหนดวางเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร อยู่ที่ไหน จะเป็นไปได้หรือไม่ (ขั้นนิโรธ) ขั้นสุดท้าย คือ คิดหาวิธีปฏิบัติหรือหามรรควิธีที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับจุดหมายที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น (ขั้นมรรค)

๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การเกิดให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม (หลักการ) กับ อรรถ (จุดมุ่งหมาย) ในการปฏิบัติธรรมหรือการกระทำอะไรก็ตาม จะต้องมีความเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้น ๆ ว่าปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมเนียมหรือหลักการนั้นกำหนดวางไว้เพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทาง และเป้าหมายระดับย่อยที่จะส่งทอดไปยังธรรมหรือในระดับที่สูงขึ้นไป เมื่อเข้าใจหลักการและจุดหมายได้ถูกต้องก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องด้วย เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติธรรมน้อยคล้อยแก่ ธรรมใหญ่ หรือการปฏิบัติตามหลักปลีกย่อยให้คล้อยตามหลักการใหญ่

^{๓๗} ส.บ. (บาลี) ๑๓/๑๒๓/๑๓๔, ส.บ. (ไทย) ๑๓/๑๒๓/๒๑๗.

๖) วิธีคิดแบบเห็นคุณประโยชน์และทางออก คือ การคิดหรือการพิจารณาสิ่งที่ตนครองครองหรือกำลังได้เสวยอยู่อย่างรอบด้าน ให้เห็นทุกแง่มุมุม ถือว่าเป็นวิธีคิดที่สำคัญมากสำหรับผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับอารมณ์ของโลกหรือความสุขอย่างโลก ๆ เรียกว่าเป็นการคิดแบบเพื่อใจไว้รองรับความผันผวนที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทั้งในด้านที่น่าพอใจ (อิฏฐารมณ์) และไม่น่าพอใจ (อนิฏฐารมณ์) พร้อมกันนั้นก็คิดหาทางที่จะขจัดให้เหนือสถานะที่แปรปรวนเหล่านั้น โดยมีหลักในการคิด ๓ ด้าน คือ

(๑) อัสสาทะ คือ การคิดในส่วนดี ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนาและน่าพึงพอใจ

(๒) อาทีนวะ คือ การคิดในส่วนเสีย ส่วนด้อย ส่วนที่มีโทษ หรือข้อบกพร่อง

(๓) นิสสรณะ คือ การคิดหาทางออก ทางหลุดรอด หรือภาวะที่ไร้จากปัญหา มีความสมบูรณ์ในตัว หรือเป็นภาวะที่อยู่เหนือทั้งข้อดีข้อเสีย

วิธีคิดแบบเห็นคุณเห็นโทษและทางออกนี้ ถือว่าเป็นจุดหักเหที่สำคัญที่มีส่วนผลักดันให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความ คิดดังนี้ว่า อะไรเป็นคุณ ในโลก อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป... เรานั้น ได้มีความคิดว่าสภาพที่สุข โสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็น คุณของรูป สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความผันแปรเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษของรูป ธรรมที่กำจัดันทราคะ ธรรมที่เป็นละฉันทราคะในรูป นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากภพ^{๗๔}

๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คือ การคิดที่สัมพันธ์กับการใช้สอยหรือการบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดกั้นเส้นทางกิเลสตัณหา ไม่ให้เข้ามาแสดงอิทธิพลครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้มีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ดังพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับการใช้สอยจีวรของภิกษุที่ว่า “ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัดความหิว เพื่อนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์...”^{๗๕}

^{๗๔} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๒๖/๒๓, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๖/๓๘.

^{๗๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓/๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

โดยปกติมนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะมีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของตนได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการได้ดี ก็จะตัดสินสิ่งนั้นว่ามีคุณค่า และคุณค่านี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

(๑) คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดีงามและความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น คุณค่าของอาหารอยู่ที่การบำรุงเลี้ยงร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก และมีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ เป็นต้น

(๒) คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเสริมให้แก่สิ่งนั้น ซึ่งเป็นคุณค่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า หรือจะเรียกว่าเป็นคุณค่าสนองตัณหาก็คือ เช่น การมองคุณค่าของอาหารอยู่ที่ความเอร็ดอร่อยความสนุกสนาน ความมีหน้ามีตาในสังคม เป็นต้น

๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดเพื่อสกัดกั้นหรือบรรเทาตัณหา หมายถึง การคิดในแนวทางที่จะส่งเสริมให้เกิดคุณธรรม หรือความพยายามที่จะสร้างสมพฤติกรรม การคิดของจิตในแง่ที่ดี ๆ อาจเรียกว่า การเลือกมองโลกและเลือกชีวิตในแง่ดีก็ได้ การคิดแบบเร้าคุณธรรมนี้มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและกากระทำที่ดีงามในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้นิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกันนั้นก็เป็นการสร้างความเคยชินใหม่ ๆ ให้แก่จิตด้วย เช่น การคิดถึงความตาย ถ้ามีโยนิโสมนสิการก็จะทำให้เกิดการตื่นตัว ไม่มัวเมาประมาท รีบเร่งจนขวยกระทำกิจที่ควรทำ เร่งประพฤติปฏิบัติธรรม ตลอดจนทำให้รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๘๐}

ในทางกลับกัน ถ้าคิดโดยไม่มีโยนิโสมนสิการ ก็จะทำให้เกิดความหุดหู่ฟุ้งซ่าน เกิดความห่อเหี่ยวท้อแท้ท้อถอยในจิตใจ หมดกำลังใจที่จะประกอบกิจการงานต่าง ๆ

^{๘๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๓๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

๕) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ การคิดที่อยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน เป็นการคิดในแนวทางของปัญญา ซึ่งตรงกันข้ามกับการคิดแบบหวนละห้อยถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว หรือไม่ก็คิดฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปกับภาพฝันในอนาคตที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริง การคิดแบบอยู่กับปัจจุบันนี้ไม่ได้หมายความว่า พุทธศาสนาสอนให้ยึดเอาแต่เหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนี้เท่านั้น โดยไม่สนใจทบทวนในอดีตและเตรียมการเพื่ออนาคต แท้ที่จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องในปัจจุบัน เรื่องอดีต หรือเรื่องอนาคต ถ้ารู้จักนำมาคิดในแนวทางแห่งปัญญา ก็จัดเป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบันได้เช่นเดียวกัน ในขณะเดียวกัน ถ้าคิดไปในแนวทางของตัณหา แม้จะคิดถึงเรื่องที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็ไม่เชื่อว่าเป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและสำคัญตามคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนให้นึกถึงบทเรียนในอดีตด้วยการยกอดีตนิทานมาเล่า หรือสอนให้เตรียมรับมือกับภัยที่จะมาถึงในอนาคตข้างหน้า เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความพัดพวยกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย”^{๙๑} และแม้ในระดับการรู้แจ้งสังขารมรรวมถึงการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าก็ให้ทรงความสำคัญกับเรื่องอดีตและอนาคตเหมือนกัน เช่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ (ญาณหยั่งรู้เรื่องในอดีต) และอนาคตังสญาณ (ญาณหยั่งรู้เหตุการณ์ในอนาคต) เป็นต้น

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นลักษณะการคิด การพูด หรือการแสดงความจริงที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา เพราะคำว่า “วิภาษวาท” เป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่แสดงถึงระบบความคิดของพุทธศาสนาทั้งหมด และแม้พระพุทธองค์เองก็มีชื่อเรียกอย่างหนึ่งว่า “วิภาษวาทิ”^{๙๒} แปลว่า ผู้มีการคิดและการแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นทุกแง่มุม ไม่จับเอาเฉพาะบางแง่มุมขึ้นมาวินิจฉัยแล้วด่วนสรุปว่าเป็นจริงอย่างนั้นทั้งหมด เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้หนึ่งว่าเขาดีหรือไม่ดีอย่างไร ก็แยกแยะชี้ประเด็นให้เห็นความจริงเป็นด้าน ๆ ไปว่า แง่มุมนั้นหรือด้านนั้น เขาดีอย่างไร หรือไม่ดีอย่างไร เป็นต้น

^{๙๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๒/๒๔๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๒/๓๒๐.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๓.

วิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีที่กล่าวมานี้ ถือว่าเป็นปัจจัยที่เข้ามารับช่วงต่อจากปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโมสะ เป็นขั้นตอนสำคัญที่ทำให้ผู้ฟังไม่หยุดนิ่งอยู่แค่สัมมาทิฏฐิระดับศรัทธา หรือระดับโกลิยะ หากแต่ทำให้ผ่านเข้าไปสู่องค์ประกอบภายใน คือ โยนิโสมนสิการ เมื่อมี โยนิโสมนสิการก็มีปัจจัยที่จะทำให้เกิดโลกุตรสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นทิฏฐิที่สามารถทำให้เกิดการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า “พึงเห็นความสำคัญของสัมมาทิฏฐิที่เป็นโลกุตระนี้ว่า เป็นธรรมมีผลลึกซึ้งกว่าโลกียสัมมาทิฏฐิมาก มารดทำให้ เกิดความเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพอย่างที่เราเรียกว่า ถอนรากถอน โคน... จึงทำให้เกิดกิเลสได้ มิใช่เพียงกด ข่ม หรือทับไว้”^{๘๓}

แต่อย่างไรก็ดี โยนิโสมนสิการจะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา หาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลผู้ที่ไม่ได้ฟังมาจากผู้อื่น ไม่ได้อ่านจากหนังสือตำราเรียนใด ๆ หรือไม่ได้จากแหล่งค้นคว้า หรือปัญญาที่ตรงกับ ความจริงเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับหน้าที่การงาน หรือเกี่ยวกับศาสตร์นี้เรียกว่า จินตมยปัญญา^{๘๔} ปัญญาชนิดนี้ คือ การใช้ความคิดให้ถูกวิธี การมองเห็นสิ่งทั้งหลายด้วยการพิจารณาค้นคว้า การแสวงหาเหตุผลตั้งแต่ต้นจนปลาย การแยกแยะวิเคราะห์ด้วยความคิดที่เป็นระบบโดยอุบาย วิธีให้เห็นสิ่งนั้น หรือเห็นปัญหานั้นตามสภาวะที่เป็นจริง ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และยังมีสถาบันวิจัยค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ ในสถานศึกษาทางวิทยาศาสตร์เป็นจำนวนมากในปัจจุบันกำลังสร้างปัญญาชนิดนี้ให้เกิดขึ้น ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาย่อม มีแก่ผู้เพ่งพินิจ”^{๘๕} ผู้เพ่งพินิจคือ การทำใจให้เป็นสมาธิ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปัญญา ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ ปัญญาชนิดนี้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้^{๘๖}

แม้โยนิโสมนสิการจะเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล แต่ก็ต้องอาศัยปัจจัย ภายนอกหรือปรโตโมสะนั่นเอง เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้ฟังหรือผู้เรียนได้รู้จักวิธีคิด รู้จักวิธีที่จะ ปลุกสร้างโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยเหตุดังกล่าว ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๑๑๕.

^{๘๔} พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๑๒.

^{๘๕} จุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘/๑๘, จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๑๗.

^{๘๖} จอม บุญตาเพศ ป., พุทธวิธีเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, ๒๕๐๑), หน้า ๖๖๕-๖๖๘.

เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เนื่องจากสัมมาทิฐิ เป็นประธานของมรรคทั้ง ๘ เมื่อสัมมาทิฐิไม่มี หรือทิฐิไม่สัมมาแต่แล้ว เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีผล เพราะประธานผิด ตั้งแต่ต้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จะต้อง มี ปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ ๒ ข้อนี้ จึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่จะนำมาซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้ง

แต่อย่างไรก็ตาม การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา แม้จะมี ปรโตโฆสะและ โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ แต่ยังมีหลักธรรม คำสอนที่ได้กล่าวว่าการฟังที่ทำให้เกิดปัญญา กล่าวคือ ในพระพุทธศาสนา ได้มีพุทธภาษิตว่า “สุตฺตฺสํ ลภเต ปญฺญํ” แปลว่า ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา โดยปัญญาที่เกิดขึ้นเจริญขึ้นนั้น ประกอบด้วยคุณธรรมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ปัญญาวุฑฒิสูตร^{๘๗} ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา กล่าวคือ สัมปปริสสังเสวะ (การคบสัตบุรุษ) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังสัทธรรม) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) และธัมมานุวัฏฏปฏิบัติ (การปฏิบัติ ธรรมสมควรแก่ธรรม)

ธรรมที่เป็นไปเพื่อเจริญปัญญาที่เรียกว่า วุฑฒิธรรม^{๘๘} มี ๔ ประการดังนี้

๑) สัมปปริสสังเสวะ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ การคบหาคนดี จัดเป็นปัจจัย ภายนอกแห่งการเกิดสัมมาทิฐิในแง่ที่เป็น ปรโตโฆสะด้านบุคคล หรือ กัลยาณมิตรนั่นเอง

๒) สัทธัมมัสสวนะ ได้แก่ การสดับ การฟัง หรือการเรียนรู้พระสัทธรรมจาก การฟังคำสอน รวมถึงการได้รับข่าวสารที่ตีพิมพ์จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ อาจจะเป็น ข้อมูลที่มาจากสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อวิทยุโทรทัศน์ก็ได้ โดยมากการได้ฟังพระ สัทธรรมมักจะเป็นผลพวงที่สืบเนื่องมาจากจากการได้เสวนากับสัตบุรุษในข้อ แรกนั่นเอง ถือว่าเป็น ปรโตโฆสะหรือปัจจัยภายนอกแห่งการเกิดสัมมาทิฐิ เช่นเดียวกัน แต่เป็น ปรโตโฆสะในแง่ที่เป็นข้อมูลข่าวสาร

^{๘๗} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๒๓๓, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๓-๓๖๘.

^{๘๘} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๑/๔๕๕.

๓) โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การทำในใจโดยอุบายอันแยบคาย การใช้ความคิด ฤทธิวิธี ถือว่าเป็นองค์ประกอบแห่งการเกิดสัมมาทิฐิในแง่ที่ปัจจัยภายในหรือ ปัจจัยด้านความคิด เป็นตัวที่ทำให้การพัฒนาไม่สะดุดหยุดลงเพียงแค่สัมมาทิฐิ ระดับศรัทธา (ความเชื่อ) หากแต่จะทำให้ก้าวหน้าต่อไปถึงสัมมาทิฐิระดับ ปัญญาหรือระดับโลกุตระ

๔) ธรรมานุธรรมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม การปฏิบัติธรรม ย่อมคล้อยตามธรรมใหญ่ หรือการปฏิบัติหลักการย่อย ๆ ให้สอดคล้องพอดีตาม ขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กันกับหลักการใหญ่ ถือว่าเป็น หลักการที่สำคัญมากและเป็นตัวตัดสินว่า การปฏิบัติธรรมหรือการกระทำนั้น ๆ จะสำเร็จบรรลุจุดมุ่งหมายได้หรือไม่ ถ้ามองในแง่ขั้นตอนของการพัฒนาชีวิต ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ก็คือ ขั้นของการศึกษาที่แท้ หรืออริยมรรคนั่นเอง

จากหลักกุฏุมิธรรมที่กล่าวข้างต้น พบว่าในข้อ สัปปริสสังเสวะ การได้เสวนากับ สัตบุรุษ และ สัทธรรมสวณะ การสดับฟัง จัดเป็นปัจจัยภายนอกแห่งการเกิดปัญญาในแง่ที่เป็นปรโต โฆสะด้านบุคคล หรือ กัลยาณมิตรนั่นเอง ส่วนในข้อ โยนิโสมนสิการ การพิจารณา อย่างแยบคาย จัดเป็นองค์ประกอบในแง่ที่ปัจจัยภายในหรือปัจจัยด้านความคิด เป็นตัวที่ทำให้ เกิดการพัฒนานำไปสู่ปัญญา

แต่อย่างไรก็ตาม พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า การฟังที่นำมาสู่ปัญญาในหลัก กุฏุมิธรรม นั้นคือ เกิดจากบุคคลเชื้อธรรมของพระอรหันต์ จึงได้ปัญญาทั้งที่เป็น โลภิยะและ โลกุตระ เป็นเพราะบุคคลมีกัลยาณมิตรที่ดี (คบสัตบุรุษ) จึงทำให้เกิดศรัทธาแล้วเข้าไปหา เมื่อได้เข้าไปหาแล้วก็นั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้แล้วย่อมเงี่ยหูฟัง ด้วยการฟัง (ฟังสัทธรรม) จาก กัลยาณมิตร ด้วยความตั้งใจฟังอย่างนี้ ไม่ประมาทแล้วทรงจำธรรมใคร่ครวญเพื่อความแห่ง ธรรมที่ทรงจำไว้แล้วด้วยความพิจารณา (มนสิการ โดยแยบคาย) แล้วนำธรรมที่ได้นำมาปฏิบัติ ตามสมควรที่ได้ตรองเห็นแล้ว (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) ด้วยความเป็นผู้รู้คำสุภาษิตและ พุพภาษิตก็ย่อมได้ปัญญา^{๘๕} ซึ่งผู้วิจัยมีมุมมองว่า การฟังที่นำมาสู่ปัญญาในหลักกุฏุมิธรรมนี้ สามารถเทียบได้กับการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะมีความสมนัยในเป้าหมายที่การฟังนั้นนำมา ซึ่งปัญญา

^{๘๕} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๔๕-๔๔๖.

หลักธรรมที่กล่าวถึงลำดับขั้นตอนในการพัฒนาปัญญา ที่เริ่มด้วยการสร้างปัจจัยแห่งการฟังอย่างลึกซึ้งในแนวเดียวกับหลักกฏศีลธรรมนี้ ยังมีหลักคำสอนเกี่ยวกับการฟังที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งในบางครั้งพระพุทธองค์ถึงกับใช้เป็นหลักในการฟังเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังฆธรรม ธรรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) ฟังธรรมโดยเคารพ
- (๒) เรียนธรรมโดยเคารพ
- (๓) ทรงจำโดยเคารพ
- (๔) ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ
- (๕) รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ^{๕๐}

พุทธพจน์นี้แม้ไม่ได้ระบุถึงการคบหากัลยาณมิตรไว้โดยตรง แต่ก็ได้สื่อความหมายไว้โดยอ้อม เพราะถ้าไม่มีกัลยาณมิตรแล้ว การฟังธรรมหรือการเรียนธรรมเป็นต้น จะเกิดขึ้นไม่ได้ ในส่วนของปัจจัยภายในก็เช่นเดียวกัน พุทธพจน์นี้จะใช้โยนิโสมนสิการในแง่ของการใคร่ครวญพิจารณาอรรถแห่งธรรมอย่างแยบคาย ถือว่าเป็นการใช้โยนิโสมนสิการในลักษณะที่เฉพาะเจาะจง โดยกำจัดขอบเขตให้อยู่ในกรอบของหลักการและจุดหมายของเรื่องที่กำลังปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น ๆ ซึ่งจะมีลักษณะเดียวกันกับกฏศีลธรรม

จากหลักการฟังอย่างลึกซึ้งที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยมีมุมมองที่สังเกตได้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้งจะมีหลักธรรมในการฟังที่เป็นองค์ประกอบช่วยให้กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์ โดยมีคำที่ใช้เรียกลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งว่า การฟังอย่างตั้งใจ การฟังอย่างปราศจากอคติ ซึ่งในมุมมองของพระพุทธศาสนามีดังนี้

^{๕๐} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๔/๑๖๖-๑๖๗, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒-๒๕๓.

๓.๕.๓.๑ การฟังอย่างตั้งใจ

การฟังอย่างตั้งใจเป็นการฟังเพื่อให้เข้าใจ เป็นการฟังที่อย่างมีสติ มีความตั้งใจฟัง เป็นการฟังแบบเปิดรับ ฟังไปโดยไม่มีความกังวล หรือคำถามใด ๆ ฟังอย่างเต็มที่ ฟังแบบรับไว้ก่อน ไม่ต้องรีบร้อนด่วนสรุป ไม่ต้องตัดสินถูกผิดใด ๆ ทั้งสิ้น^{๕๑} กล่าวคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า จดจำต่อสิ่งที่มีประโยชน์ กรอบกับฟังแล้วพิจารณาตรองด้วยปัญญา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ฟังสัทธรรม อาจเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม (อริยมรรคมีองค์ ๘) ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ กรรม ๖ ประการ^{๕๒} คือ

- (๑) ตั้งใจฟังด้วยดี
- (๒) เงี่ยโสตสดับ
- (๓) ตั้งใจใฝ่รู้
- (๔) ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๕) ทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
- (๖) ประกอบด้วยอนุโลมิกขันติ (ปัญญา)

จากพุทธพจน์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า หลักคำสอนในการฟังในพระพุทธศาสนาโดยมีจุดเริ่มต้นที่ความตั้งใจในการฟัง คือ มีสติเป็นประธานของการฟัง แม้พุทธพจน์นี้ไม่ได้กล่าวถึง สติ ก็ตาม แต่ถือได้ว่าสติเป็นใหญ่ในกิจทั้งหลาย กล่าวคือ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจ (mental model) ของเรื่องและของบุคคลผู้พูด เพราะมีสติเป็นเครื่องเตือนให้ฟังอย่างตั้งใจ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก”^{๕๓} และเมื่อฟังอย่างตั้งใจจริง เรียนรู้ พิจารณาด้วยเหตุและผลด้วยปัญญา ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และยังมีหลักคำสอนที่ช่วยในการฟังให้

^{๕๑} ประพนธ์ ภาสุกยัต, ดร., หวนคืนสู่พื้นฐาน การฟังอย่างตั้งใจ vs. การฟังอย่างลึกลับซึ้ง, (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม), <<http://gotoknow.org/blog/beyondkm/49735>>.

^{๕๒} อ.จ.ภก. (บาลี) ๒๒/๘๘/๔๑๕-๔๑๖, อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

^{๕๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๘๐/๕๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

ประสบความสำเร็จ คือ อิทธิบาท คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ^{๕๔} ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีดังนี้^{๕๕}

(๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความยินดี ความรักใคร่หรือความชอบใจ ซึ่งทำให้เกิดความต้องการฟังด้วยความเต็มใจและเบิกบานใจ หรือมีความพอใจในการฟังเรื่องนั้น ๆ

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความบากบั่น เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้การฟังดำเนินต่อเนื่องและได้ผลสมบูรณ์ หรือมีความพยายามในการฟังเรื่องนั้น ๆ จนจบ

(๓) จิตตะ คือ การเอาใจใส่ การรู้คิด และฝึกด้วยใจ ช่วยให้การรับฟังรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวดเร็วมีประสิทธิภาพ เพราะผู้ฟังกำหนดจิตใจมุ่งตรงไปสู่สารตลอดเวลา

(๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง พิจารณาหรือสอบสวน สิ่งที่ฟังให้ละเอียดถี่ถ้วน ใช้กระบวนการคิดพิจารณาใคร่ครวญสารที่ฟังในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ความหมายได้ครบถ้วนทั้งความหมายตรงและโดยนัย

๓.๕.๓.๒ การฟังอย่างปราศจากอคติ การฟังอย่างลึกซึ้งนั้น ผู้ฟังต้องปราศจากอคติต่อสารที่เรากำลังฟังหรือผู้ที่กำลังพูดให้เราฟังอยู่ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักอคติ^{๕๖} มี ๔ ประการ คือ

(๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ ถ้าเราชอบใคร ไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไร เราเห็นด้วยกับเขาไปเสียทุกอย่าง

(๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ถ้าเราชังใคร ไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไร เรารู้สึกขวางหูขวางตาไปหมด

(๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ถ้าเราขาดข้อมูลในเรื่องใด พอมีคนให้ข้อมูลเท็จในเรื่องนั้น เรามักเชื่อเขาและตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย

(๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว ถ้ามีผู้อำนาจสั่งให้เราพูดหรือทำสิ่งที่ขัดกับความรู้สึกของเรา บางครั้งเราจำเป็นต้องทำตามเพราะความกลัวภัย

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๘.

^{๕๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๗/๑๘๒-๑๘๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๔๕๗/๒๖๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

^{๕๖} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗/๒๑, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๕.

จากหลักอคติที่กล่าวข้างต้น นับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญที่เป็นองค์ประกอบในการฟังอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากเป็นหลักคุณธรรมที่จะปิดกั้นอุปสรรคของการฟังอย่างลึกซึ้งได้ประการหนึ่ง เพราะถ้ามีอคติในการเสวนากับคู่สนทนาว่า รู้สึกไม่ชอบ ไม่พอใจ ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้ไม่สนใจฟัง เกิดการโต้แย้งอยู่ในใจหรือตีความหมายในทางลบ โดยเฉพาะผู้ฟังที่มีอคติอย่างรุนแรงในทำนองว่าคู่สนทนาเป็นคนไม่ดี ไม่น่าเชื่อถือ โง่เขลา มีสถานภาพที่ต่ำต้อยกว่า ก็จะไม่ยอมรับฟัง แม้ว่าสิ่งที่ฟังนั้นมีความหมายและเป็นประโยชน์ก็ตาม ซึ่งถ้ายึดติดกับอคติดังกล่าว กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งก็ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้

แต่อย่างไรก็ตาม หลักอคติที่กล่าวมานี้ ยังมีหลักธรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักอคติในการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเกี่ยวกับการเป็นผู้ฟังที่ดีต้องประกอบด้วยคุณธรรม^{๕๗} ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฟังสัทธรรมอยู่เป็นผู้อาจหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ คือ

- (๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด^{๕๘}
- (๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด^{๕๙}
- (๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน^{๖๐}
- (๔) เป็นผู้ไม่มีจิตฟุ้งซ่าน คือมีจิตแน่วแน่ในการฟัง
- (๕) มนสิการ โดยแยกกาย

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ฟังสัทธรรมอยู่เป็นผู้อาจหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย

จากพุทธพจน์ที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าธรรมที่เน้นคือ อคติธรรม โดยผู้ฟังต้องเว้นการมีอคติเพื่อการฟังนั้นเป็นปกติ กล่าวคือ ฟังให้จบกระบวนการความในขณะที่เรากำลังฟังอยู่ ให้มีสติ สมาธิ อยู่กับการฟัง และเมื่อฟังแล้วต้องนำมาพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุและผลอย่าง

^{๕๗} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๑/๑๖๕, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๕-๒๕๐.

^{๕๘} ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด หมายถึง ไม่พูดว่านั่นเรื่องอะไร.

^{๕๙} ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด หมายถึง ไม่พูดว่าผู้พูดเรื่องอะไร ผู้นี้จะรู้อะไร.

^{๖๐} ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน หมายถึง ไม่พูดว่าเรารู้ หรือว่าคำพูดนั้นของเรามีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือได้แค่ไหนกัน.

ถูกต้อง ถ้าผู้ฟังปราศจากหลักการฟังในข้อนี้แล้ว โดยมีอคติและวิพากษ์วิจารณ์ต่อผู้พูด ไม่ตั้งใจฟังแล้ว การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นย่อมจะไม่ประสบผลสำเร็จอย่างแน่นอน

๓.๕.๓.๓ การฟังอย่างลึกซึ้ง

การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังขั้นสูงที่พัฒนาต่อจากการฟังอย่างตั้งใจ และการฟังอย่างปราศจากอคติ โดยหลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างมีสติ ฟังอย่างตั้งใจ ไม่ฟังเพราะคิดว่าตนเหนือกว่าผู้พูด หากแต่ฟังอย่างลึกซึ้งด้วยโสตประสาทและจากความต้องการในหัวใจจริง ๆ จากนั้นจึงนำสิ่งที่ฟังมาตีความหรือประเมินค่าด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ ด้วยเมตตาเป็นที่ตั้ง โดยที่ไม่นำเอากรอบคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ มาวางเป็นบทสรุปล่วงหน้า^{๑๑๑} เมื่อเข้าใจเรื่องที่ฟังแล้ว ก็ใช้ความคิดวิเคราะห์สารที่ฟัง แยกแยะสารที่เป็นข้อเท็จจริงและสารที่เป็นความคิดเห็น ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๑๑๒} ด้วยเหตุผลว่า สารที่ฟังสารใดมีประโยชน์ เป็นความจริง ควรจะเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด เพราะโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำให้ความเห็นของบุคคลให้ถูกต้อง เป็นนิमितหมายเบื้องต้นให้เกิดอริยมรรค เกิดสัมมาทิฐิ และเป็นทางนำไปสู่การพัฒนาที่สูงขึ้นไป ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิमित ฉันทใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิमितเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทนั้น^{๑๑๓} และ เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยกกาย สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น^{๑๑๔}

^{๑๑๑} พระมหาภูติชัย วชิรเมธี, **ธรรมะสบายใจ**, หน้า ๑๖๕.

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๔๕.

^{๑๑๓} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๕๕/๒๓, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๕/๔๔.

^{๑๑๔} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๐๓/๓๓, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๕.

จากพุทธพจน์ที่กล่าวนี้ ธรรมที่เน้นคือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ การสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย

จากลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาดังกล่าว ผู้วิจัยมีมุมมองที่สังเกตได้ว่า การฟังอย่างตั้งใจ การฟังอย่างปราศจากอคติ และการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการฟังแบบองค์รวม โดยมีสติกำกับในการฟัง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่ตัดสินว่าผิดหรือถูก โดยเปิดใจรับฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์ วิจารณ์ และพิจารณาอย่างแยกแยะด้วยเหตุและผลประกอบด้วยเมตตาเป็นที่ตั้ง ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยค้นพบความจริงที่นำไปสู่ปัญญาที่แท้จริง ดังที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่รู้จักฟังอย่างลึกซึ้ง เช่น ในพรหมชาลสูตร โดยพระพุทธเจ้าทรงปรารภคำติเตียนพระรัตนตรัยของปริพาชกชื่อสุปปิยะ และคำสรรเสริญพระรัตนตรัยของพรหมทัตตมาณพผู้เป็นศิษย์ ที่พวกภิกษุได้ยินแล้วนำมาสนทนากัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา กล่าวติเตียนพระธรรมหรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองขุ่นใจคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอโกรธเคืองหรือไม่พอใจพวกเขา พวกเธอก็จะพบกับอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม เพราะความโกรธเคืองนั้นได้ อนึ่ง พวกเธอจะรู้ได้หรือว่าที่พวกเขาพูดนั้นถูกหรือผิด

พวกภิกษุกราบทูลว่า รู้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า คำติเตียนนั้น ถ้าเป็นเรื่องไม่จริง พวกเธอควรชี้แจงให้เห็นชัดว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่จริง "ไม่ถูกต้อง ไม่มี และ"ไม่ปรากฏในพวกเรา"^{๑๑๕}

ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวขย่งเรา กล่าวขย่งพระธรรมหรือกล่าวขย่งพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรทำความริ้นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอทำความริ้นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อพวกเขา พวกเธอก็จะพบกับอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม เพราะความริ้นเริงดีใจนั้นได้เช่นกัน คำขย่ง

^{๑๑๕} ที.ลี. (บาลี) ๘/๕/๓, ที.ลี. (ไทย) ๘/๕/๒.

นั่น ถ้าเป็นเรื่องจริง พวกเขาควยืนยันให้เขารู้ชัดลงไปว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ถูกต้อง มีอยู่และปรากฏในพวกเรา^{๑๑๖}

จากเรื่องราวที่กล่าวในข้างต้น ข้อที่น่าสนใจก็คือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ฟังอย่างลึกซึ้งแท้จริง โดยฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่รีบด่วนตัดสินว่าผิดหรือถูก แม้เมื่อพิจารณาอย่างแยกย่อยประกอบด้วยเมตตาต่อผู้ที่กล่าวติเตียนต่อพระรัตนตรัยเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่พระพุทธองค์ยังทรงฟังอย่างลึกซึ้งต่อผู้ที่กล่าวติเตียนตั้งแต่ต้นจนจบความ แม้แต่ผู้ที่มากล่าวยกย่องสรรเสริญพระรัตนตรัย พระพุทธองค์ก็ทรงฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างปราศจากอคติต่อผู้ที่กล่าวยกย่องพระรัตนตรัยตั้งแต่ต้นจนจบความเช่นกัน

และในปฎาจาราเดรียปทาน เช่นในกรณีของนางปฎาจารา^{๑๑๗} ธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ต่อมาได้รับความลำบากในการครองเรือน และต่อมาสามีและลูกก็มาตายจากไป ทำให้นางเศร้าโศกเสียใจมาก และทราบข่าวว่าบิดามารดาก็มาตายจากไปอีก ทำให้นางไม่สามารถควบคุมสติได้อีกต่อไป จึงฉีกเสื้อผ้าที่สวมใส่ออกเดินร้องไห้รำพึงถึงชะตาชีวิตไปจนถึงพระเชตะวัน ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ ประชาชนที่อยู่บริเวณนั้นต่างร้องว่าคนบ้าอย่าให้เข้ามา แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกให้นางเข้ามาหา ผู้คนที่อยู่ในนั้นจึงโยนผ้าให้นางใส่ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเพื่อเตือนสติในเรื่องราวความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง เมื่อนางได้ฟังเกิดดวงตาเห็นธรรมได้ทูลขออุปสมบท หลังบวชแล้วไม่นานได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์เป็นพระเถรีชั้นผู้ใหญ่ และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเลิศในทางวินัย

จากเรื่องของนางปฎาจารา ข้อที่น่าสนใจก็คือ พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ แม้ว่าบุคคลนั้นกำลังมีความทุกข์ เศร้าโศกเสียใจถึงกับขาดสติ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเปิดโอกาสให้พูด และพระพุทธองค์กลับเป็นฝ่ายฟังเสียเอง ทรงเป็นผู้ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างเห็นอกเห็นใจ โดยมิได้อคติ ทรงฟังด้วยจิตที่เมตตาตั้งแต่ต้นจนจบความ

^{๑๑๖} ที.สี. (บาลี) ๘/๖/๓, ที.สี. (ไทย) ๘/๖/๒.

^{๑๑๗} บ.อุป. (บาลี) ๓๓/๔๖๘-๕๑๑/๓๔๘-๓๕๓, บ.อุป. (ไทย) ๓๓/๔๖๘-๕๑๑/๔๕๐-๔๕๕.

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ทำไมพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาเอกของโลก ทรงให้ความสำคัญ และทำไมทรงเป็นผู้ฟังบุคคลเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้งจนทำให้พระพุทธองค์ และบุคคลเหล่านั้นได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดทั้ง ๒ ฝ่าย เหตุผลก็คือ พระพุทธองค์ทรงมีคุณสมบัติที่พร้อมจะฟังอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ ความมีสติ ปราศจากอคติ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ในตัวตน และความมีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์อย่างเต็มพระทัยนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยปัจจัยที่จะนำมาสู่กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งนั้น มี ๒ ด้านด้วยกัน คือ ปัจจัยด้านภายนอกหรือสภาพแวดล้อมที่ดั่งยามเป็นกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) และปัจจัยด้านภายในหรือด้านความคิด (โยนิโสมนสิการ) โดยปัจจัยด้านภายนอกจะใช้วิธีการแห่งศรัทธาเป็นพลังในการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับกัลยาณมิตร ความคิดความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิปัญญาอันเห็นชอบจึงพัฒนาขึ้นมาบนพื้นฐานของความซาบซึ้งตรึงใจ ส่วนปัจจัยด้านภายในหรือโยนิโสมนสิการ จะเน้นไปที่การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบมีระเบียบ คิดอย่างแยกคายให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ถือว่าเป็นองค์ประกอบภายในที่จะทำให้เกิดโลกุตตรปัญญา ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิที่เป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างแท้จริง

๓.๖ สรุป

การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบในการฟัง ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ สติ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจของเรื่องและของบุคคลผู้พูด ประการที่ ๒ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ การสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายและประการที่ ๓ อคติธรรม โดยผู้ฟังปราศจากความมีอคติเพราะชอบหรือไม่ชอบ แต่การฟังนั้นเป็นปกติ ฟังจนจบกระบวนการของสารที่กำลังฟังอยู่ โดยมีอคติธรรมเป็นสื่อกลางที่ทำให้การฟังประสบความสำเร็จ

แต่อย่างไรก็ตามการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา มีหลักที่สำคัญของการฟังที่นำมาซึ่งปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากปรโตโฆสปัจจัย ชื่อว่า สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง และปัญญาที่เกิดจากโยนิโสมนสิการ เมื่อฟังแล้วพิจารณาในใจอย่างแยกคาย ชื่อว่า

จันทมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา ดังนั้น สุตมยปัญญาและจันทมยปัญญา เป็นปัจจัยสำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง

จากแนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยทั่วไป และแนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาที่ได้จากการศึกษาในบทที่ ๒ บทที่ ๓ ซึ่งผู้วิจัยจักนำผลการศึกษาที่ได้มาใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในสังคมให้เหมาะสมไว้ในบทที่ ๔ ต่อไป

บทที่ ๔

แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ฐานขององค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ มา “ประยุกต์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำแนวคิดต่าง ๆ ให้กลายเป็นรูปแบบของชุดหลักชุดเดียว แต่รูปแบบที่เป็นชุดหลักนี้จะประกอบไปด้วยแนวคิด และแนวทางการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งหลักการที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็น “กรอบ” ในแนวทางการประยุกต์ใช้วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยในบทนี้จึงเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ปัญหาของการไม่ฟังกัน สาเหตุของการไม่ฟังกัน และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน อันเป็นการนำเสนอในรูปแบบวิธีการสานเสวนาเป็นลำดับต่อไป

๔.๑ ปัญหาของการไม่ฟังกันในสังคมปัจจุบัน

เมื่อมองสภาพการณ์ของบ้านเมืองในปัจจุบัน ประเทศไทยก็อยู่ใต้กฎธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง ความสุข ความทุกข์ ความขัดแย้ง ความไม่แน่นอน ถ้าพิจารณาให้เป็นเรื่องธรรมดาที่เป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ถ้าจะใช้บทเรียนในอดีตมาพิจารณา ก็พบว่าหลาย ๆ ครั้งของความขัดแย้งในสังคมทั้งหลาย ไม่มากก็น้อยเกี่ยวข้องกับสาเหตุของการ “ทนกันไม่เพียงพอ” หรืออาจกล่าวได้ว่า “อดกลั้นต่ออารมณ์ความรู้สึก” และ “ใจกว้าง” กันไม่เพียงพอ ความอดกลั้นหรือทนกันได้หรือไม่นี้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหลายประการของมนุษย์ เช่น การเคารพสิทธิพื้นฐานส่วนบุคคลของกันและกันเพียงพอหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการตระหนักรู้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันได้มากน้อยเพียงใด รวมทั้งการให้ความสำคัญกับความจริงใจที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างสงบสุขอย่างจริงจังหรือไม่ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่จะนำไปสู่การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างผสมกลมกลืนนั่นเอง

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในประเทศ มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีที่ต่างกันของแต่ละชุมชน หรือแม้แต่ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในระดับครอบครัว โรงเรียน

องค์กรหรือหน่วยงานชุมชน สังคม และในระดับชาติ เป็นเหตุให้สร้างความแตกแยกในทุกภาคส่วน สร้างความเสียหายอย่างมหาศาลแก่สังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมาก^๑

จากปัญหาที่กล่าวข้างต้น พบว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมาจาก “ความขัดแย้ง” ซึ่งกันและกัน มีประเด็นคำถามที่น่าสนใจคือ ความขัดแย้งนั้นมีลักษณะอย่างไร

จอห์น แมคคอนเนล และคริสโตเฟอร์ มัวร์ ได้แยกความขัดแย้งออกเป็น ๕ ประเด็นด้วยกัน^๒ คือ

๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (data conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (interest conflict) ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่ง หน้าที่

๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (relationship conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่าง กัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน

๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (structural conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความ ยุติธรรม

๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (value conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์ หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

^๑ สถาบันพระปกเกล้า, กระทรวงยุติธรรม, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักนายกรัฐมนตรี, การสานเสวนาเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, ๒๒/๑๑/๒๕๔๕, <http://www.m-society.go.th/document/news/news_1306.pdf>.

^๒ จินตนา ยูนิพันธ์ และลลิต ศรีทรัพย์นันต์, “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพบัณฑิต”, วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราชนบุรี, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราชนบุรี ๒๕๔๒, หน้า ๓๓ - ๓๗).

สำหรับนักวิชาการทางด้านจิตวิทยาบางท่านก็ได้แบ่งย่อยความขัดแย้งออกเป็น ๔ ลักษณะด้วยกันกล่าวคือ^๓

๑) ความขัดแย้งด้านเป้าหมาย คือความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่เป้าหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหนึ่งมีความต้องการต่อสิ่งที่จะได้รับแตกต่างจากอีกบุคคลหนึ่ง

๒) ความขัดแย้งด้านความคิด คือความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่แต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกัน

๓) ความขัดแย้งด้านความรู้สึก คือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาเมื่อบุคคลหนึ่งมีทัศนคติ หรือความรู้สึกที่ขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่ง ตัวอย่างความขัดแย้งแบบนี้สามารถพบเห็นได้จากบุคคล ๒ คนที่มีความชอบและรสนิยมไม่เหมือนกัน

๔) ความขัดแย้งด้านพฤติกรรม คือความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งกระทำบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น พุดจาหยาบคาย หรือดูหมิ่นเหยียดหยาม

จากลักษณะของความขัดแย้งที่กล่าวข้างต้น ในมุมมองของพระพุทธศาสนาในเรื่องของความขัดแย้ง ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงในเรื่องของ สีสสามัญญตาและ ทิฏฐีสามัญญตา^๔ กล่าวคือ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันในระหว่างเพื่อนพรหมจารี อันจะยังความสันติสุขให้เกิดมีและเจริญขึ้นได้จริง คือ ความเป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์ สมบูรณ์ เสมอกัน ชื่อว่า สีสสามัญญตา^๕ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถ้าในหมู่คณะผู้ประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ด้วยกัน มีผู้ทุศีลอยู่ร่วมกับหมู่คณะมากเพียงไร ย่อมเป็นที่รังเกียจของผู้มีศีลมากเพียงนั้น และเพราะเหตุนี้ความขัดแย้งแตกร้าก็จะเกิดขึ้นได้มากเพียงนั้น และความเป็นผู้มีทิฏฐิ คือ ความเห็นซึ่งประเสริฐอันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์

^๓ วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภักข์ออฟเซ็ท, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

^๔ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๒, อัง.นกก. (บาลี) ๒๒/๑๒/๒๘๐-๒๘๑, อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๘.

^๕ สีสสามัญญตา คือ ความสม่ำเสมอโดยศีล รักษาศีลเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณร ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ ดูใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔๒.

โดยชอบเสมอกัน กล่าวคือ ความสอดคล้องกัน ไม่ขัดแย้งถึงขั้นทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน นี้ชื่อว่า ทิฐีสามัญญาตา^๖ ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้วมนุษย์นั้นย่อมมีความเห็นแตกต่างกันได้ เพราะบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่ดำเนินชีวิต และทำกิจการร่วมกัน ต่างขาดศีลสามัญญตา คือ ขาดความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน และขาดทิฐีสามัญญาตา คือ ขาดความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเสมอกัน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านพันธุกรรม การอบรมเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้มีความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความถนัด สติปัญญา ความสามารถ ฯลฯ ที่เรียกโดยรวมว่าเป็นบุคลิกภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไหร่ก็ตามที่มนุษย์รู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมกันหรือความไม่เสมอภาคกัน ก็จะเกิดความไม่พอใจและขัดขวางไม่ให้อีกกลุ่มหนึ่งได้ในสิ่งที่ต้องการด้วย ก่อให้เกิดความไม่ลงรอยกัน นำไปสู่ผลกระทบต่าง ๆ ตามมา

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาของการไม่ยอมฟังกันเกิดมาจากความขัดแย้ง โดยความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (internal conflict) เป็นความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (external conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน

จากลักษณะของความขัดแย้งที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเกิดความขัดแย้งภายนอกหรือภายใน เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นจึงทำให้ต่างฝ่ายไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน จึงมีคำถามต่อไปว่า เพราะสาเหตุใดจึงไม่ยอมฟังกัน จากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับประเด็นนี้ ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “สาเหตุที่ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน” ดังต่อไปนี้

^๖ ทิฐีสามัญญาตา คือ ความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน โดยทิฐี มีความเห็นร่วมกัน มีความคิดเห็นลงกันได้, คูใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๖.

๔.๒ สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

รีเบคคา ซาเฟอ ได้กล่าวถึงสาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ^๑

๑) มือกติกับฝ่ายตรงข้ามอาจจะด้วยเหตุผลที่ว่าอีกฝ่ายมีฐานะ การศึกษา หรือวุฒิภาวะที่ต่ำกว่า เป็นต้น ทำให้เราไม่เห็นความสำคัญของอีกฝ่าย จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเสียเวลาไปฟังอีกฝ่ายพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากคน ๆ นั้น เป็นบุคคลที่เราเคยทะเลาะเบาะแว้งด้วยความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับคน ๆ นั้น จะยิ่งทำให้เราเกิดอคติต่อผู้พูดได้อย่างง่ายดาย จึงยากที่จะยอมทนฟังให้อีกฝ่ายพูดจนจบประโยค

๒) ยึดมั่นในอุดมการณ์ หรือความเชื่อของตนเอง หากผู้ใดพูดจาขัดแย้งกับสิ่งที่เราเชื่อ มนุษย์มักคิดว่าสิ่งนั้นผิด และจะไม่ยอมฟังเหตุผลใด ๆ จากอีกฝ่ายว่า เพราะเหตุใด เขาจึงไม่เห็นด้วยกับเรา นอกจากนั้น ผู้ที่ยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์และความคิดของตนเอง นอกจากจะไม่ฟังแล้ว ยังจะสวนกลับและพยายามหาเหตุผลมาพูดหักล้างความเชื่อของอีกฝ่ายด้วยเสียอีก

๓) ไม่ยอมรับความเป็นจริง มนุษย์มักคิดว่าทุกอย่างจะต้องเหมือนเดิม และจริงจัง ยั่งยืนตลอดไป ฉะนั้น เมื่อต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี เช่น การที่สามีหรือภรรยาอกใจเรา เป็นต้น จิตใจของมนุษย์ที่มีความเชื่อที่ผิด ๆ ดังกล่าว จึงรับไม่ได้กับการเปลี่ยนแปลง และไม่ยอมทนรับฟังความเป็นจริงที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ตรงหน้า สิ่งนี้จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่มนุษย์ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

๔) มีนิสัยที่ชอบแสดงความคิดเห็นเป็นชีวิตจิตใจ การมีนิสัยเช่นนี้จะทำให้เราได้รับข้อมูลได้อย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะในขณะที่อีกฝ่ายพูดยังไม่ทันจะจบประโยค ในใจของเรานั้น เราได้เตรียมข้อมูลเพื่อที่จะมาหักล้างประเด็นของอีกฝ่ายเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น วินาทีที่เรากำลังคิดถึงสิ่งที่เรากำลังจะพูดนั้น สมาธิของเราจึงไม่ได้จดจ่อไปกับการฟังในสิ่งที่อีกฝ่ายกำลังพูด จึงทำให้เราได้รับข้อมูลอย่างไม่ครบถ้วน

^๑ รีเบคคา ซาเฟอ (Rebecca Shafir), **The ZEN of Listening: เพิ่มสติในการฟังด้วยวิถีพุทธแบบ Zen**, <<http://www.pantown.com/board.php?id=660&area=1&name=board14&topic=783&action=view>>.

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นสาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกันไว้ว่า “สนใจตัวเองมากเกินไป” คือ คนพวกนี้มักสนใจแต่ความคิดของตนเองไม่รับฟังและไม่สนใจคนอื่น ลักษณะของคนที่ไม่สนใจฟังคนอื่น เช่น ถามในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องถาม ให้ความเห็นนอกเรื่องบ่อย ๆ พูดย้ำ ๆ ในเรื่องที่ชี้แจงถกเถียงไปแล้ว และอีกสาเหตุหนึ่งคือ “ขาดสมาธิในการฟัง” เช่น ใจลอย หรือกำลังเครียด ทำให้ไม่ตั้งใจฟัง หรือฟังแบบผิวเผินทำให้จับประเด็นไม่ได้ ตอบคำถามไม่ตรงประเด็น แปลความหมายของการสนทนาไม่ถูกต้อง^๘

จากประเด็นสาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกันที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีมุมมองว่าสาเหตุที่ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกันนั้น เป็นเพราะถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ หรือปรารถนาตนเองเป็นใหญ่ กล่าวคือ เห็นว่าความคิดของตนถูกต้องที่สุด และให้ความสำคัญกับตนเองเป็นอย่างมาก จึงไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งในพระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวเรื่องการถือความคิดของตนเป็นใหญ่ หรือถือว่าตนเลิศกว่าผู้อื่น เรียกว่า มานะ คือ ความถือตัว ความสำคัญตนเป็นอย่างนั้นอย่างนี้^๙ ได้แก่

- (๑) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- (๒) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา
- (๓) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
- (๔) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- (๕) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าเสมอเขา
- (๖) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
- (๗) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
- (๘) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา
- (๙) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา^{๑๐}

กล่าวโดยสรุป สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน เกิดจากบุคคลมีอัตตา ยึดมั่นในความคิดของตนเอง ความถือตัว ความมีอคติต่อฝ่ายตรงข้ามว่าตัวเองมีความคิดดีกว่า คิดว่าฝ่ายตรงข้ามด้อยกว่า ไม่กล้ารับความจริงของข้อมูล และปิดกั้นความคิดเห็นของผู้อื่น

^๘ ผู้จัดการ ๓๖๐° รายสัปดาห์ ๖ มีนาคม ๒๕๕๒, สาเหตุที่คนพูดกันไม่รู้เรื่อง,

<<http://www.thaitrainingzone.com/HrdNewsDetail.asp?id=32>>.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๑.

^{๑๐} บ.ม. (บาลี) ๒๕/๒๑/๖๓, บ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๑/๕๖.

ดังนั้น จึงเป็นประเด็นคำถามที่น่าสนใจว่า แล้วทำอย่างไรให้ทุกฝ่ายยอมรับฟังซึ่งกันและกัน โดยในงานวิจัยบทนี้เป็นการศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน ผู้วิจัยขอแนะนำการสานเสวนา หรือที่เรียกว่า ‘dialogue’ มาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การสานเสวนาที่เน้นในการฟังอย่างลึกซึ้งนั้นมีรูปแบบและวิธีการสานเสวนาอย่างไร

๔.๓ แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง

แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการพัฒนาในด้านการดำเนินชีวิตในสังคม โดยเฉพาะการศึกษา และสถานการณ์ของความขัดแย้ง โดยผู้วิจัยได้นำการสานเสวนา (dialogue) มาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้การฟังอย่างลึกซึ้ง โดยจะเริ่มชี้ให้เห็นว่าการสานเสวนาคืออะไร แนวทางการจัดสานเสวนา และการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างไร

๔.๓.๑ การสานเสวนา (dialogue)

คำว่า “สานเสวนา” ในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า ‘dialogue’ แปลว่า การสนทนา, บทสนทนา^{๑๑} ซึ่งคำว่า ‘dialogue’ นั้นมีนักวิชาการนำไปใช้ในสำนวนภาษาไทยที่แตกต่างกันหลายสำนวน เช่น “สานเสวนา” “สุนทรียสนทนา” “สนทนาแลกเปลี่ยน” “วาทวิจารณ์” รวมทั้งคำว่า “สนทนา” และมีคำขยายต่อท้ายออกไป เช่น “การสนทนาอย่างสร้างสรรค์” หรือ “การสนทนาเพื่อคิดร่วมกัน” นอกจากนี้ ยังมีคำในภาษาไทยกลางอีกคำหนึ่ง คือคำว่า “สนทนาวิสาสะ” ซึ่งหมายถึงการพูดคุยแบบคนคุ้นเคยกัน^{๑๒} เนื่องจากผู้วิจัยไม่มีความประสงค์จะประดิษฐ์คำศัพท์ขึ้นใหม่ เพราะจะทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้น จึงเลือกใช้คำว่า “สานเสวนา” แทนคำว่า ‘dialogue’ ในความหมายของ David Bohm เนื่องจากข้อความกระชับ และสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ dialogue

^{๑๑} ศ.ดร.กมล เกฬพิจิตร, ศ.ดร.มัลลิกา เกฬพิจิตร, MODERN English Thai & Thai English, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๒.

^{๑๒} Bohmian Dialogue หรือ สุนทรียสนทนา, <<http://gotoknow.org/blog/innovator2/163099>>.

ความหมายของรากศัพท์ดั้งเดิมของ ‘dialogue’ มาจากภาษากรีกว่า ‘dialogos’ โดยคำว่า ‘Logos’ นั้นหมายถึง “คำ” (the word) หรือในที่นี้ หมายถึง “ความหมายของคำ” และคำว่า ‘dia’ หมายถึง “ทะลุปรุโปร่ง” ไม่ได้หมายความว่า “สอง” การสนทนาจึงสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการกระทำของคนหลายคน ไม่ใช่แค่สองคน แม้กระทั่งคนเพียงคนเดียวก็สามารถกระทำการในความหมายของการสนทนาได้ นั่นคือการสนทนากับตนเอง ฟังเสียงของตนเอง^{๑๓}

สถาบันพระปกเกล้า สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล กล่าวว่า สานเสวนา คือ กระบวนการสันติวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย มานั่งพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึกระหว่างกันว่า แต่ละฝ่ายคิดอะไรกัน รู้สึกอย่างไร และต้องการอะไร ซึ่งจะทำให้ผู้พูดคุยรับฟังกันเข้าใจอีกฝ่ายมากขึ้น ลดอคติที่มีต่อกัน^{๑๔}

ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ กล่าวว่า สานเสวนา คือกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการป้องกันและแก้ปัญหาความขัดแย้ง การสานเสวนาจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการเป็นฝักเป็นฝ่ายหรือตรงข้ามกัน โดยจะช่วยทำปัญหาหรือความต้องการที่ฝ่ายหนึ่งต้องเลือกว่า “ใช่” และอีกฝ่ายหนึ่งที่ต้องเลือกว่า “ไม่ใช่” ง่ายขึ้นต่อการจัดการและแก้ปัญหาได้^{๑๕}

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า สานเสวนา คือ กระบวนการสื่อความหมายและเรียนรู้เพื่อเข้าใจตนเอง และผู้อื่น^{๑๖} เป็นกระบวนการกลุ่มในการจัดการกับความขัดแย้งที่อาศัยบุคคลที่สามช่วยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการพูดคุยสนทนากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดทางอารมณ์เป็นส่วนประกอบใหญ่ โดยมุ่งเน้นที่จะลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ^{๑๗}

^{๑๓} เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และ การเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๔} สถาบันพระปกเกล้า สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล, สานเสวนาคืออะไร, <<http://portal.in.th/kpipeace/pages/2425/>>.

^{๑๕} ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์, สานเสวนา (Dialogue) : กลไกแห่งความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งและเสริมสร้างสมานฉันท์จริงหรือไม่, <<http://www.kpi.ac.th/kpith/downloads/261051/32.pdf>>.

^{๑๖} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สานเสวนา Dialogue, (มปม. : เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๑๗} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่, <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=155>.

ไอศูรย์ ภาษะวรรณ กล่าวว่า สานเสวนา คือ กระบวนการกลุ่มในการจัดการกับความขัดแย้งที่อาศัยบุคคลที่สามารถทำหน้าที่ วิทยากรกระบวนการ ช่วยให้เกิดการพูดคุยสนทนากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ ความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดทางอารมณ์เป็นส่วนประกอบใหญ่ โดยมุ่งเน้นที่จะลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจอันดี ระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ^{๘๔}

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า สานเสวนา คือ กระบวนการที่ใช้กรณีของความขัดแย้งสองฝ่าย อันที่จริง ความหมายตามตัวอักษรของคำว่า dialogue คือทวิวงษา หรือการเจรจาของสองฝ่าย แต่เป้าหมายสำคัญสุดของการสานเสวนาคือ “ฟัง” ทำให้สองฝ่ายที่ขัดแย้งกันได้ “ฟัง” อีกฝ่ายหนึ่ง^{๘๕}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีมุมมองว่า สานเสวนามีใช้เพียงแค่การเข้าใจความหมายของคำที่พูดออกมาแบบทะลุทะลวง แต่เป็น stream of meaning หรือ “กระแสธารของความหมาย” ที่ไหลเลื่อนเคลื่อนที่ ถ่ายเทไปหากันได้โดยปราศจากการปิดกั้น (blocking) ของสิ่งสมมุติใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฐานคติเดิมที่ฝังอยู่ในหัว (presupposition) วิธีการกำหนดใจเพื่อรับรู้โลกภายนอก (assumption) รวมทั้งวิถีปฏิบัติ คุณวุฒิ อำนาจ ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ที่บุคคลได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป สานเสวนา คือกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง และการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันของผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย ซึ่งเป้าหมายของการสานเสวนา หรือ dialogue ไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกของการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้งในทันที แต่การสานเสวนาเป็นกระบวนการที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสมานฉันท์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

^{๘๔} ไอศูรย์ ภาษะวรรณ, “สานเสวนา” รูปแบบที่สร้างสรรค์ของการรับฟังความคิดเห็น, <<http://gotoknow.org/blog/buildchumphon/85519>>.

^{๘๕} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ฝ่ายที่ขาดหายไปในการสานเสวนา, (วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑๑๒๐๒ มติชนรายวัน), <<http://pi.eng.src.ku.ac.th/mod/forum/discuss.php?d=4687>>.

๔.๓.๒ แนวทางการจัดสานเสวนา (dialogue)

แนวทางการจัดสานเสวนาที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้ เป็นแนวทางการประยุกต์ใช้การฟังอย่างลึกซึ้งในแนวทางการจัดการสานเสวนา ซึ่งมีข้อแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการทำสานเสวนา ดังต่อไปนี้^{๒๐}

๑) ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิด ที่อยู่เบื้องหลังของการทำสานเสวนาให้ทะลุ การคิดร่วมกันทำให้ความคิดที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ มารวมตัวกัน และทำให้เกิดการเชื่อมโยง (coherent of thought) เพื่อให้เกิดพลัง เช่นเดียวกับการทำให้พลังงานแสงที่พุ่งกระจายไปคนละทิศคนละทางและไร้พลัง แต่เมื่อมีเทคโนโลยีทำให้แสงเกิดการรวมตัวกัน พุ่งตรงไปในทิศทางเดียวกัน จะกลายเป็นแสงเลเซอร์ ที่สามารถทะลุทะลวงสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหลือเชื่อ การเข้าใจปรัชญาของสานเสวนาอย่างลึกซึ้ง จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในกระบวนการ สามารถฟันฝ่ากำแพงความลังเลสงสัยไปได้

๒) เป้าหมายสำคัญของสานเสวนาคือ การรื้อถอนสมมุติบัญญัติ ปลดปล่อยตนเองจากภารกิจ บทบาท หน้าที่ อำนาจและอุปาทานที่ห่อหุ้มตัวตนอยู่ในทุกรูปแบบ เพื่อให้กลายเป็นกำแพงอุปสรรค (blocking) ต่อการเรียนรู้เพื่อการเข้าถึงความจริงที่ฝังลึกอยู่ในตัวตนเอง (tacit knowledge) ดังนั้น ผู้ที่เข้าร่วมวงสานเสวนา จึงต้องรื้อถอนสิ่งเหล่านี้ด้วยความสมัครใจของตนเอง อ่อนน้อมถ่อมตัว มีเมตตากับตัวเอง โดยการไม่ยกตนข่มท่าน หรือไม่กดตนเองลงจนหมดความสำคัญ แต่ควรกำหนดบทบาทของตัวเองเป็นกัลยาณมิตร กับทุกคน ไม่ควรลืมนำเป้าหมายของการรื้อถอนจำกัดขอบเขตอยู่ที่ตนเองเท่านั้น การก้าวล่วงไปวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงรื้อถอนคนอื่น เป็นสิ่งที่พึงละเว้นโดยเด็ดขาด

๓) การสาดไฟย้อนกลับมาค้นหาฐานคติ (presupposition & assumptions) ที่ฝังลึกอยู่ในใจ แต่การเพ่งมองอย่างเดียวยังจะไม่เห็นอะไรเลย จนกว่าฐานคติเหล่านั้นจะแสดงตัวตนออกมาเป็นอารมณ์ (emotion) อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีอะไรเข้าไปกระทบกับมันเข้า เช่น เมื่อได้ยินได้เห็น หรือใจนึกขึ้นได้ กล่าวกันว่า ฐานคติกับอารมณ์ ทำงานใกล้ชิดกันมากจนแทบแยกกันไม่ออกกว่าอะไรเป็นอะไร สิ่งที่ต้องทำในสิ่งแรกคือการเฝ้าสังเกต (observer) สิ่งที่มากระทบ (observed) ว่ามันทำให้เราเกิดอารมณ์อะไรขึ้นมา และหาทางระงับมัน (suspension) เพราะถือว่ามันเป็นตัวปิดกั้นอิสรภาพในการรับรู้ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

^{๒๐} “Bohman Dialogue” หรือ ศูนย์ทรียสนทนา. <<http://gotoknow.org/blog/innovator2/163099>>.

ในทางปฏิบัติคือ เมื่อเข้าไปอยู่ในวงสนทนา จะต้องไม่ให้ความสนใจเฉพาะสิ่งที่ได้ยินได้ฟังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองในขณะที่ได้ยินได้ฟังสิ่งเหล่านั้นด้วย เพราะโดยทั่วไปขณะที่ฟังนั้น เรามักจะ “บิด” ความรู้สึกบางอย่างตามไปด้วย เช่น ราคามันได้ เคลิบเคลิ้ม ขำกลิ้ง ชื่นชม ฯลฯ และความรู้สึกเหล่านี้คือที่มาของ อคติ (bias) ต้องตามให้ทันด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง สงบระงับ การตามความรู้สึกให้เท่าทันจึงเป็นการป้องกันอคติ และการสงบระงับคือการสร้างปัญญาที่เกิดจากการฟัง เมื่อคิดว่าสามารถจัดการกับความรู้สึกตัวเองได้แล้ว ก็สามารถเริ่มต้นตั้งวงคุยเพื่อคิดร่วมกันได้เลย^{๒๑}

๔) การตั้งวงสนทนา ประกอบด้วยคนสองคนขึ้นไป ๓-๘ คน ถือว่ากำลังดี แต่ถ้าจำเป็นก็อาจมีได้ถึง ๒๐ กว่าคน นั่งล้อมวงเป็นวงกลมให้ทุกคนสามารถมองเห็นหน้ากันได้ทั้งหมด ตั้งกติกาการพูดคุยไว้อย่างหลวม ๆ เช่น หลีกเลี่ยงการเสนอแนะ การโต้แย้ง การผูกขาดเวที การทำให้ผู้อื่นเสียหน้า พูดให้สั้น หลังจากพูดแล้ว ควรรอให้คนอื่น ๆ ได้มีโอกาสพูดผ่านไปก่อนสองหรือสามคน ค่อยกลับมาพูดอีก ความจริงกติกาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนปฏิบัติกันอยู่แล้ว มากน้อยตามโอกาส แต่การนำกติกาขึ้นมาเขียนให้ทุกคนเห็น จะช่วยเตือนสติได้ดีขึ้น ในตอนแรกอาจต้องมีใครสักคนทำหน้าที่จัดการกระบวนการ (facilitator) เพื่อช่วยลดความขลุกขลัก แต่ถ้าผู้ร่วมวงสามารถนำกติกาเข้าไปอยู่ในใจได้แล้ว เขาจะควบคุมการสนทนาได้เอง และไม่จำเป็นต้องมีใครทำหน้าที่นี้อีกต่อไป^{๒๒}

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า ประเด็นที่ควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการสนทนา^{๒๓} คือ

๑) สานเสวนาไม่ใช่การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน ระหว่างคน ๒ คน เพราะสานเสวนารวมการเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายอย่างชัดเจน

๒) สานเสวนาไม่ใช่การโต้เถียงเพื่อเอาชนะทางวาทศิลป์ และได้ใจคนฟังให้เห็นคล้อยตาม แต่สานเสวนาเป็นการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และฟังกัน โดยไม่มีฝ่ายถูกเป็นผู้ชนะ หรือ

^{๒๑} เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, หน้า ๕๓-๕๔.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^{๒๓} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดการกระบวนการสนทนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐-๑๑.

ฝ่ายคิดเป็นผู้แพ้ เหนืออื่นสิ่งใดสานเสวนามีไว้เพื่อค้นหาความเป็นผู้ชนะ แต่สานเสวนาเป็นไปเพื่อยอมรับความเป็นมนุษย์ของกันและกัน

๓) สานเสวนาในเบื้องต้น ไม่ใช่การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยมีคนกลาง เพราะไม่ได้ตั้งใจมาทำให้สิ่งทั้งหลายถูกต้อง สานเสวนาจะไม่บอกความคิดและความเชื่อของคนอื่นผิด แต่บอกว่าความคิดและเหตุผลของผู้อื่นแตกต่าง หรือตรงกันข้ามกับความคิดของตน โดยไม่ถูกบังคับให้ละทิ้งจุดยืนและความเชื่อที่แตกต่างนั้น และการสานเสวนาอาจไม่จบลงด้วยข้อตกลงในทันที แต่สานเสวนาอาจนำไปใช้ในการแก้ไขความขัดแย้งได้ เมื่อมีปัจจัยเงื่อนไขเกิดขึ้นเพียงพอจนพร้อมที่จะหาทางออกจากความขัดแย้ง และต้องการความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นด้วยความสมัครใจ

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรตระหนักเป็นเบื้องต้นคือ ไม่ควรหวังผลว่าจะต้องมีสิ่งนั้นสิ่งนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจากจบลงของการสานเสวนา เพราะความคาดหวังดังกล่าวเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่มีการยืนยันว่า สานเสวนาจะเกิดมรรคผลเมื่อเวลาผ่านไปสักระยะหนึ่งแล้ว เพราะความคิดไม่ได้หายไปไหน แต่อาจหลุดตามหลัง จึงควรทำให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ข้อสำคัญคือ ควรหลีกเลี่ยงการสรุปแบบรวบยอด เพราะการสรุปเป็นการเปิดช่องว่างให้ใช้อำนาจแบบรวบรัด ขยายส่วนที่ชอบปิดบังส่วนที่ไม่อยากได้ยิน และข้อสำคัญคือการนำข้อสรุปไปเป็นเครื่องมือบีบบังคับให้คนอื่นทำตามความต้องการของตนเองในภายหลัง การสรุปควรถือเป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่เข้าร่วมกระบวนการสานเสวนาซึ่งสามารถหยิบประเด็นที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ตามความสนใจของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน

จากที่กล่าวข้างต้น ขั้นตอนในการทำสานเสวนานั้น มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร^{๒๔} ได้กล่าวว่างค์ประกอบของการทำสานเสวนา มีดังนี้

๑) ผู้เข้าร่วม ขนาดของกลุ่มผู้เข้าร่วมที่ทำการสานเสวนาหรือที่เรียกว่า dialogue นั้นไม่จำกัด อาจเกิดขึ้นภายในกลุ่มคนขนาดเท่าใดก็ได้ โดยอาจเป็นกลุ่ม ๑๐-๒๐ คนก็ได้ แต่ถ้าเป็นกลุ่มขนาด ๓๐ คนหรือมากกว่าจะเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกินไปอาจจะแบ่งออกเป็น ๒-๔ กลุ่ม ถ้าเป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็กคือ ผู้เข้าร่วมประมาณ ๓-๔ คน โดยที่ผู้เข้าร่วมกลุ่มการสานเสวนา (dialogue) จะต้องเข้าใจว่า การฟังที่ดีนั้นมีความสำคัญมากกว่าการพูดนำเสนอ

^{๒๔} ดร.มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, Dialogue สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, (สมุทรปราการ : บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘๕-๘๕.

และอาจจะพบความเจ็บเกิดขึ้นในระหว่างการทำสานเสวนา เพราะแต่ละคนเริ่มยึดถือการฟังเป็นหลักสำคัญกว่าการพูดนำเสนอความคิด ทั้งนี้ในการสานเสวนาจะมีหลักอย่างหนึ่งที่ยึดถือร่วมกัน คือ “การเปิดพื้นที่” หมายถึงเราต้องให้โอกาส “เปิดที่ว่าง” ให้แต่ละคนสามารถพูดได้ ไม่ถูกตัดสิน ไม่มีการกล่าวแทรกขึ้นในขณะที่ยังพูดไม่จบ และไม่มีการโต้แย้ง โน้มน้าว หรือครอบงำความคิดของคนอื่น

๒) หัวข้อ เดวิด โบห์ม กล่าวไว้ว่า ปกติแล้วพวกเราจะคุ้นเคยกับการมีผู้นำการประชุม และกำหนดวาระหัวข้อเรื่องที่จะพูดคุย ซึ่งการกำหนดหัวข้อเฉพาะหัวข้อเรื่องที่จะพูดคุยกัน โดยอาจจะกำหนดหัวข้อกว้าง ๆ หรือเรื่องทั่วไปที่ไม่สู้เสี่ยงต่อการโต้เถียง หรือขัดแย้งทางความคิด เป็นต้น อย่างไรก็ตามควรมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเข้าใจในเรื่องการสานเสวนาร่วมกัน โดยจะกำหนดหัวข้อว่า “ธรรมชาติของการสานเสวนาเป็นอย่างไร” การกำหนดหัวข้อแบบนี้จะดำรงอยู่ภายหลังที่กาสานเสวนาเป็นไปอย่างราบรื่นแล้ว ที่สำคัญคือ เราต้องไม่กำหนดเป้าประสงค์ หรือคาดหวังความสำเร็จใดใด หรือการตัดสินใจในเรื่องใด

๓) กติกาพื้นฐาน เป็นจุดเริ่มต้นของการสนทนาที่จะนำไปสู่การก่อกำเนิดของกระแสสติปัญญาาร่วมกัน การดำรงรักษากติกาไว้อย่างเข้มงวดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อการสร้างสรรค์และดำรงรักษา “อิสระ” เอาไว้ เพื่อให้กระแสความรู้สึกนึกคิดเกิดขึ้นมาได้ กติกาเหล่านั้นได้แก่

(๑) ไม่มีการพูดคุยย่อยหรือคุยซุบซิบกันในกลุ่ม จะต้องเป็น one meeting เท่านั้น

(๒) “วาง” หัวใจนตำแหน่งงาน ถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน

(๓) สร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง (openness) และเป็นอิสระ

(๔) ไม่เริ่มโดยมีจุดมุ่งหมายหาข้อสรุปร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาในเรื่องใด

(๕) พูดทีละคน สมาชิกที่เหลือต้องฟังอย่างลึกซึ้ง และวางกรอบความคิด การตัดสินใจ และไม่พูดแทรกขึ้นมาจนกว่าคนที่กำลังพูดได้กล่าวจบ

(๖) ไม่วิพากษ์คำพูดหรือความคิดของใคร ไม่ตัดสิน แต่ให้ใคร่ตรงความคิดของตนเองว่ายึดสมมติฐานใดไว้

(๗) ไม่มุ่งหาข้อสรุป ตัดสิน หรือตกลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และไม่ตัดสินความคิดเห็นว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี เป็นต้น

(๘) ดำรงอยู่ในความเงียบ คือการไตร่ตรองความคิดตนเองกลับไปตั้งคำถามกับสมมติฐานของตนเอง และไม่ปกป้องสมมติฐานตนเอง โดยการโต้แย้งหรือแสดงอาการปฏิกิริยาพุ่งเคืองใจ

(๙) ปล่อยวางสมมติฐาน และไม่ตัดสินทั้งของตนเองและผู้อื่น รักษาคุณภาพของตนเองในการ “ฟัง ไตร่ตรอง ซักถาม นำเสนอความคิด”

(๑๐) ไม่นำสิ่งที่กล่าวในวงการศึกษาไปเผยแพร่ขยายออกไปภายนอกวงสนทนาอย่างมีวัตถุประสงค์เชิงลบ หรือก่อความเสียหายต่อผู้อื่น

๔) ระยะเวลา การสนทนา จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งในการก่อตัว ก่อนเริ่มการสนทนาควรตกลงหรือกำหนดระยะเวลากันก่อน และมอบหมายให้คนใดคนหนึ่งทำหน้าที่ในการบอกเวลาเมื่อครบกำหนด โดยทั่วไประยะเวลาประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นระยะเวลาที่เหมาะสม การสนทนาในเวลาที่ยาวนานเกินไป อาจก่อให้เกิดความล้าและลดคุณภาพของการสนทนาได้ อย่างไรก็ตาม ในการสนทนาอย่างต่อเนื่องนั้นในบางครั้งควรมีอย่างน้อย ๑ สัปดาห์ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลับไปไตร่ตรองความคิด และคิดไปในอนาคต

๕) บทบาทผู้นำ ในการสนทนาควรดำเนินการไปโดยไม่มีผู้นำ โดยถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เราจะไม่เอาตำแหน่งในหน้าที่การงานหรือสิ่งอื่น ๆ ที่แสดงถึงอำนาจที่เหนือกว่าเข้ามาในวงสนทนา ทั้งนี้เพราะจะเป็นอุปสรรคและขัดขวางความรู้สึกละเอียดอ่อนของความคิด และความรู้สึกอันละเอียดอ่อน ที่เราต้องการให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันระหว่างกัน ดังนั้น เมื่อเข้าสู่การสนทนา เราจะต้องถอดหัวโขนตำแหน่งงานที่เราทำหน้าที่อยู่

แม้ว่าในวงสนทนาไม่ควรมีผู้นำหรือผู้จัดการให้เกิดการสนทนา แต่ในช่วงแรกอาจจะกำหนดให้ผู้ทำหน้าที่ดูแลให้ความสะดวก เพื่อแนะนำกลุ่มให้มีความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มสนทนา กับกระบวนการกลุ่มในรูปแบบอื่น ๆ ผู้นำที่ทำหน้าที่ดำเนินการสนทนา นั้น อาจเป็นสิ่งจำเป็น แต่บทบาทต้องไม่ใช่ในลักษณะนำกลุ่ม บทบาทควรจะทำให้เห็นถึงสถานการณ์ให้เกิดการรับรู้ภายในอย่างร่วมกัน และต้องไม่ขัดขวางพัฒนาการของการสนทนา

๖) การประเมินผล การสนทนา มีหลักการประเมินผลดังนี้

(๑) ผู้เข้าฝึกทักษะการสนทนา รวมทั้งคนจัดควรมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ สื่อสารกับคนอื่น ๆ ได้ดีขึ้นหรือไม่

(๒) ผู้ไม่มีทักษะการสานเสวนาอย่าพยายามทำตนเป็นนักประเมิน เพราะเป็นเรื่องนามธรรม เป็นการใช้ความรู้สึก จิตใจ

(๓) การสานเสวนาที่ดีจะเป็นลักษณะ I-in-you เกิดพลังสร้างความสุขและปัญญา ได้ทุนทางนามธรรม (intangible capital) ออกมา ซึ่งได้แก่

- ทุนทางความร่วมมือ (collaboration capital)
- ทุนทางสังคม หรือภาคีเครือข่าย (network capital)
- ทุนทางสติปัญญา (intellectual capital)

(๔) อย่าประเมินผลการทำการสานเสวนาเป็นตัวเลข แต่ให้ใส่ใจไปประเมินใจในการประเมิน

(๕) เรารู้สึกภายในตัวเราถึงการฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจ รับฟังรับรู้ต่อความคิดอื่นอย่างแท้จริงหรือไม่ (ฟังอย่างมีสมาธิ และจิตจดจ่อในการฟัง)

(๖) เรารู้สึกถึงแรงกระตุ้นที่อยากจะเข้าไปโน้มน้าว หรือรู้สึกถึงการตัดสินใจ ความคิดเห็นของคนอื่น

(๗) เรารู้ถึงความคิดของคนอื่นที่โลดแล่นอยู่ในใจของเรา และรับรู้ถึงกรอบความคิดของเรา และเราได้ละวางโดยไม่ตัดสิน

(๘) สมาชิกในกลุ่มของเรา สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นในประเด็นที่กลุ่มลึกและเรารู้สึกถึงการไหลของกระแสความหมาย (ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก) เราเข้าใจเพื่อนในกลุ่มมากขึ้น

(๙) ในกลุ่มของเรามีการปฏิบัติกับสมาชิกทุกคน ด้วยความเคารพ ในฐานะอันเป็นเกียรติอย่างเท่าเทียม

(๑๐) ในกลุ่มของเรามีบรรยากาศของการเสริมสร้าง รู้สึกกลมเกลียว สนิทกัน (win-win) เกิดขึ้น เรารู้สึกรู้จักกันและกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองโดยรวม การสานเสวนาเป็นสิ่งที่ค่อนข้างแปลกจากสภาพการทำงานในปัจจุบันขององค์กร การดำรงรักษากระบวนการการสานเสวนาให้เกิดขึ้นและให้มืออยู่อย่างต่อเนื่อง ในองค์กรจำเป็นต้องอาศัยความจริงจังที่สม่ำเสมอ นั้นหมายถึง การจัดทำมีการทำการสานเสวนาในทุกสัปดาห์ หรือทุก ๒ สัปดาห์ หรือทุกเดือน ในขณะที่การจัดสถานที่ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน ต้องใช้สถานที่ที่ไม่มีคนพลุกพล่านจนเกินไป สถานที่ทำการสานเสวนาควรมีความเงียบเป็นพื้นฐาน เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว กระบวนการสานเสวนา

ในระยะแรกนั้นเหมือนสนามฝึกฝนทักษะบุคคลให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง ที่ใช้เพื่อสร้างและทบทวนทักษะของแต่ละคน ประโยชน์ที่ได้รับจากสิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้นภายนอกสนามฝึกฝน

จากขั้นตอนการทำसानเสวนาดังกล่าว ผู้วิจัยมีมุมมองว่า รูปแบบของการทำसानเสวนานั้นไม่ใช่เพียงการนั่งล้อมวง หรือนั่งชุมนุมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น การทำसानเสวนาสามารถทำได้หลายรูปแบบ หรือแม้แต่การสนทนาสองคน ก็สามารถเป็นการพูดคุยแบบसानเสวนาได้เช่นกัน หรือการอ่านหนังสือคนเดียวก็เป็นการसानเสวนาได้ โดยเป็นตัวอักษรที่ทะลวงใจ จุดประกายได้เป็นระยะ ๆ เพราะขณะอ่าน “เสียงภายใน” ของเราหรือที่เราเรียกว่า ฟังอย่างลึกซึ้งกล่าวคือฟังเสียงตัวเอง เราจะดึงลงสู่ระดับ i-in-you สามารถเปิดสมอง (open mind) เปิดใจ (open heart) เปิดพลัง (open will) ทำให้เกิดปัญญาได้เช่นกัน

๔.๓.๓ การประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้ง

ในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งมาใช้ประโยชน์กับการพัฒนาชีวิตในระดับการศึกษา สังคม และการเมือง ในสถานการณ์ของความขัดแย้ง ซึ่งในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการसानเสวนาจะต้องดำรงอยู่ในหลัก ๓ ประการคือ การรักษากติกาอย่างเคร่งครัด รักษาสมาธิในการฟัง และรับรู้สมมติฐานของตนอย่างรวดเร็วพร้อมกันและวางการตัดสิน^{๒๕} ดังนั้นในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งในวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนอการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งใช้ในระดับการศึกษา สังคม และการเมือง

๔.๓.๓.๑ การศึกษา

ในพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งทุกอย่างย่อมเกิดมาจากเหตุ ปัญญาที่เช่นเดียวกันจะต้องเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตที่ว่า โยคาเว ชาชะติ ภูริ แปลว่า ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเหตุที่จะให้เกิดปัญญานั้นมี ๓ ประการด้วยกันคือ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น และ ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรม^{๒๖}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๒๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๑.

ในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการสานเสวนา โดยการฟังอย่างลึกซึ้งใช้วิธีการรับฟังสิ่งที่ตนเองและผู้อื่นพูด ไม่รีบตัดสินไว้ก่อนว่าผิดหรือถูก เป็นการฟังเนื้อหา ศึกษาเรียนรู้ของสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องการสื่อสาร และคิดพิจารณาอย่างมีเหตุและผลที่ออกมาจากอารมณ์ ความรู้สึกที่คิดว่ามีความสำคัญสำหรับตนเอง แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีสติพิจารณาอย่างใคร่ครวญ กล่าวคือ การฟังอย่างลึกซึ้งในการศึกษาเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัย สติ ฟังอย่างตั้งใจ โดยหลักการสำคัญของการฟังอย่างตั้งใจ (active listening) คือ

- ๑) แสดงความเข้าใจ /ตั้งใจฟัง
- ๒) การสะท้อนคำพูดเพื่อตรวจสอบข้อมูล
- ๓) เปลี่ยนแปลงความคิดของคนด้วยการฟัง (กล่าวทวน)
- ๔) ตรวจสอบอารมณ์ (ดับอารมณ์ผู้พูด)
- ๕) สรุป

ในขณะที่ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า จดจำต่อสิ่งที่มีประโยชน์ กรอปรกับฟังแล้วพิจารณาตรองด้วยปัญญา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ฟังสัทธรรม อาจเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม (อริยมรรคมีองค์ ๘) ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ ธรรม ๖ ประการ^{๒๓)} คือ

- (๑) ตั้งใจฟังด้วยดี
- (๒) เงียบโสตสดับ
- (๓) ตั้งใจใฝ่รู้
- (๔) ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๕) ทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
- (๖) ประกอบพิจารณาด้วยปัญญา

^{๒๓)} อภ.ภก. (บาลี) ๒๒/๘๘/๔๑๕-๔๑๖, อภ.ภก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

และยังมีหลักคำสอนในการฟังอย่างลึกซึ้งที่ช่วยในการศึกษาประสบความสำเร็จ คือ อิทธิบาท คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีดังนี้^{๒๕}

(๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความยินดี และความชอบใจ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาเกิดความพอใจในการศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยการตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้ง

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความบากบั่น เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้การฟังดำเนินต่อเนื่องหรือมีความพยายามในการฟังเรื่องนั้น ๆ จนจบ

(๓) จิตตะ คือ การเอาใจใส่ การรู้ คิด และฝึกด้วยใจ ช่วยให้การรับฟังรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวดเร็วมีประสิทธิภาพ เพราะผู้ฟังกำหนดจิตใจมุ่งตรงไปสู่สารตลอดเวลา

(๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง พิจารณาหรือสอบสวน สิ่งที่ฟังให้ละเอียดถี่ถ้วน ใช้กระบวนการคิดพิจารณาใคร่ครวญสารที่ฟังในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ความหมายได้ครบถ้วนทั้งความหมายตรงและโดยนัย

ดังกรณีตัวอย่าง การจัดงานเสวนาในศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา^{๒๕}

ในการวางแผนการจัดการสอนวิชาศึกษาทั่วไป ซึ่งต้องใช้นักศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้จึงเน้นให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากที่สุด โดยออกแบบวางแผนจัดการศึกษาในลักษณะแบ่งกลุ่ม ให้นักศึกษาทำงานกลุ่มร่วมกันในการวิเคราะห์วิจารณ์บทเรียน แต่เนื่องจากนักศึกษามีจำนวนมาก แต่จะอย่างไรให้นักศึกษาทุกคนยังคงเห็นความสำคัญในการรับผิดชอบ ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์

ทางออกอาจกระทำได้โดยการวางกติกาให้นักศึกษาทุกกลุ่มฟังกันอย่างลึกซึ้ง ด้วยการกำหนดกติกาให้ทุกคนต้องฟังอย่างตั้งใจกับการแสดงความคิดเห็นของเพื่อน ขณะฟังต้องอดทนที่จะไม่ตัดสินความคิดเห็นของเพื่อนซึ่งอาจแตกต่างกัน หัดใจกว้าง และยอมรับ

^{๒๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๕๗/๑๕๒-๑๕๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๗/๒๑๕, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๔๕๗/๒๖๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

^{๒๕} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สืบเนื่องมาจากงานเสวนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗-๑๘.

ความแตกต่างหลากหลาย ฝึกความรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่มให้สำเร็จ และเมื่อสัมนักศึกษาคนใดคนหนึ่งในกลุ่มขึ้นมานำเสนอ ทุกคนจะต้องพร้อมและสามารถนำเสนอได้ เพราะได้ผ่านการทำงานโดยการฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งตามขั้นตอนของกระบวนการสานเสวนามาแล้ว ซึ่งการฝึกให้นักศึกษามีความสามารถเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ตามที่ได้รับมอบหมาย เท่ากับให้นักศึกษาได้ผ่านการทำงานภายนอก ขณะเดียวกันก็ได้ฝึกงานภายในอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การสานเสวนาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งใช้ประยุกต์ในการศึกษา การสานเสวนานั้นจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีคิด และพฤติกรรมด้วยความสนใจจากภายใน เพราะเกิดการเชื่อมโยงทั้งเนื้อหาและอารมณ์ความรู้สึก เกิดความหมายที่ยอมรับได้จากผู้พูดและผู้ฟัง^{๓๐} ในขณะที่การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความรู้สึกภายในที่แท้จริง เพื่อรู้จักอารมณ์ ความต้องการ และความเข้าใจอันนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่ปัญญา

๔.๓.๓.๒ สังคม

สังคมเป็นศูนย์รวมของชีวิตที่ร่วมกันเป็นแหล่งผลประโยชน์ร่วมกันของคนทุกคนทุกชีวิต สังคมที่ฟังปรารถนาย่อมเป็นสังคมที่เอื้ออำนวยให้แต่ละชีวิตหรือทุกชีวิตพัฒนาตัวของตนเองได้ ซึ่งการอยู่ร่วมกันของชนหมู่มากในสังคมย่อมมีเรื่องกระทบกระทั่ง เพราะสาเหตุของความแตกต่างทางฐานะสังคม ความรู้ ความคิด และเหตุผล อันนำไปสู่ความขัดแย้งหรืออาจกล่าวได้ว่า อุดมการณ์ต่อความรู้สึกไม่เพียงพอ และใจกว้างไม่เพียงพอ ซึ่งสังคมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขนั้น โดยบุคคลในสังคมจะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกันเป็นเบื้องต้น

ในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการสานเสวนาในระดับสังคม โดยใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในลักษณะของการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening) โดยแนวทางหลักปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกัน สามารถทำได้ดังนี้คือ

- ๑) ฟังด้วยหัวใจ โดยเปิดใจฟังตลอดจนจบความ
- ๒) ฟังให้เข้าใจ

^{๓๐} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สานเสวนา สานใจสู่ใจ, (กรุงเทพมหานคร : ควอลิตี้ อาร์ท, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๖.

๓) ฟังเพื่อเรียนรู้

๔) ฟังโดยไม่ต้องวิจารณ์ ไม่ว่าเราจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พูดมา เราก็ไม่ต้องยอมรับ เพียงแค่ฟังอย่างเฉยๆก็พอ

๕) ฟังให้สมบูรณ์ โดยจับใจความของผู้พูด อย่าเพิ่งโต้ตอบขัดแย้ง หรือหาจุดที่จะโต้ตอบ

๖) ฟังด้วยความเคารพ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ว่าคนพูดจะอยู่ฝั่งเราหรือฝั่งอื่น โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้พูดอยู่ในสถานะใด หรือตำแหน่งใด

๗) ฟังเพื่อหาจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง

๘) ฟังโดยคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ

และการฟังอย่างลึกซึ้งในลักษณะของการฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ฟังโดยไม่มีความลำเอียงเพราะชอบเพราะไม่ชอบ เพราะหลง เพราะกลัว ฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจรับฟังประกอบด้วยความเมตตาต่อกัน ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมคำสอนที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อความปรองดองสามัคคีกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสารณียธรรมสูตร^{๓๑} ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย สารณียธรรม ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน สารณียธรรม ๖ ประการ คือ

(๑) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะทำอะไรเกี่ยวกับผู้อื่น ก็ทำด้วยเมตตา แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน แสดงออกในรูปของการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการชวนช่วยในกิจธุระต่าง ๆ ของผู้อื่นด้วยความเต็มใจ ในทางที่ถูกต้องชอบธรรมแสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น ช่วยยกของหนัก ช่วยถือของในรถประจำทางเมื่อตนได้ที่นั่งแล้ว ช่วยเหลือการทำงานของผู้อื่นตามโอกาสอันควร

^{๓๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖-๒๑๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, อัง.นกก. (บาลี) ๒๒/๑๒/๒๘๐-๒๘๑, อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๗-๔๒๘.

(๒) ตั้งเมตตาวิจิตรกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา คือ เมื่อจะพูดก็พูดด้วยเมตตา เช่น ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ช่วยอบรม แนะนำตักเตือน สั่งสอนคุณความดีแก่ผู้อื่น กล่าววาจาสุภาพ พูดตักเตือนเมื่อเขามีทำที่ว่าจะดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด แม้จะดูว่ากล่าวรุนแรงกันบ้างก็ให้ทำด้วยอาศัยเมตตา แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) ตั้งเมตตาเมตตาโนกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา ไม่คิดพยาบาท ไม่คิดเบียดเบียน พยายามอบรมจิตใจของตนให้คุ้นกับเมตตา มีเมตตาปราณีแนบสนิทอยู่กับใจเสมอผู้ใดทำอะไรด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตา มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน และคิดอย่างมีเมตตาอยู่เสมอ แล้วผู้นั้นย่อมเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น เป็นคนมีเสน่ห์ประจำตัวใครเข้าใกล้ก็อบอุ่นมีความสุขชื่นบาน รู้สึกปลอดภัย

(๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันเฉลี่ยลาภผลที่ตนได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยให้แก่ผู้อื่นตามสมควร ไม่หวงแหนไว้บริโภคนแต่ผู้เดียว เป็นการฝึกใจให้รู้จักเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ความเสียสละเป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นเครื่องผูกมิตรผูกน้ำใจไว้ด้วยการให้ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน ทำให้เกิดรักใคร่สนิทสนมเป็นน้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกัน

(๕) สีสสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามอย่างเดียวกับผู้อื่น ไม่ประพฤติตนให้เสื่อมเสียอันเป็นเหตุให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่นและเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

(๖) ทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ หมายถึง การพัฒนาคนให้มีทิฏฐิที่เป็นไปเสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันจะต้องมีความเห็นที่ดีงามเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

ดังกรณีตัวอย่าง การจัดสานเสวนาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา^{๓๒}

โดยชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีพี่น้องไทยชาวมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกัน ศาสนิกชน ๒ ศาสนานี้ ต่างมีความเชื่อ ความศรัทธา และการปฏิบัติตามอัตลักษณ์ทางศาสนา และวัฒนธรรมของตน ดังนั้นคุณสมบัติความใจกว้าง ความอดกลั้น ความทนกันได้ และการเรียนรู้ที่จะให้อภัยกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง

ในวงสานเสวนาที่จังหวัดยะลา มีพระสงฆ์ซึ่งเข้าร่วมในการสานเสวนาเปิดใจพูดคุยถึงประสบการณ์ของตนเอง มีการระบายความรู้สึกและตั้งคำถามที่ค้างคาใจว่า เหตุใดเด็ก ๆ ชาวมุสลิมเมื่อเห็นหน้าพระ แล้วต้องยกมือปิดหน้า แล้วได้รับคำตอบว่า ตนเป็นมุสลิม ถ้าเห็นหน้าพระซึ่งเป็นนักบวชในศาสนาอื่นจะเป็นบาป ความเชื่อนี้ถูกส่งผ่านและพูดคุยกันต่อ ๆ กันมา โดยมีได้รับการอธิบายว่าจริงหรือไม่ ถูกต้องสอดคล้องกับคำสอนในศาสนาอิสลามมากน้อยเพียงใด และเข้าใจคำสอนของศาสนาอย่างเป็นองค์รวมหรือไม่ ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นการทนไม่ได้ต่อความแตกต่างทางความเชื่อและการปฏิบัติของศาสนาอื่น

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่ามีพื้นที่และโอกาสให้ความทนกันไม่ได้เช่นนี้ได้สื่อสารและทำความเข้าใจระหว่างกันมากขึ้นเพียงใด

ทางฝ่ายพี่น้องมุสลิมก็ได้แบ่งปันประสบการณ์ในลักษณะคล้ายคลึงกันว่าพี่น้องไทยพุทธบางคนก็ไม่ให้การต้อนรับมุสลิม

การแลกเปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึกต่อการทนกันไม่ได้ของบุคคลผู้มีความเชื่อ ความศรัทธา การปฏิบัติและวัฒนธรรมแตกต่างกันนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจัดให้มีประจำและต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ชุมชนแห่งการฟังซึ่งกันและกัน และแบ่งปันประสบการณ์ โดยอาจอาศัยการนำ ความคิดริเริ่ม และการเชิญชวนของผู้นำทางศาสนา เพื่อสร้างโอกาสพบปะพูดคุยกันอย่างจริงจัง และเกิดการฟังอย่างลึกซึ้งจากประสบการณ์ของแต่ละฝ่าย ซึ่งการฟังอย่างลึกซึ้งเช่นนี้ควรประกอบด้วยจิตเมตตาต่อกัน คำหนึ่งว่าเราทั้งหลายอาจรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือรู้ไม่ทั้งหมด ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดกันได้ นอกจากนั้นควรฟังด้วยจิตเปิดกว้าง ไม่ด่วนตัดสินไว้ก่อนว่าเขาผิด รวมทั้งจิตนึกถึงความ เป็นมนุษย์ผู้รักสุขเกลียดทุกข์กันทั้งสิ้น เป็นจิตที่พร้อมเอาใจเขามาใส่ใจเรา การจัดให้

^{๓๒} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สืบเนื่องมาจากสานเสวนา, หน้า ๕๔-๕๖.

ศาสนิกชนมาพบปะและร่วมพูดคุยกันอย่างจริงจังเป็นระยะต่อเนื่องเช่นนี้ จะเปิดโอกาสให้ ปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการทนไม่ได้ในสังคมให้ลดน้อยลง เนื่องจากการสานเสวนา ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งในชุมชนของศาสนิกชนจักเป็นสันติวิธีรูปแบบหนึ่ง ซึ่งช่วยลดภาวะ ความไม่ไว้วางใจกันและภาวะต่างคนต่างอยู่ให้ลดน้อยลงได้

๔.๓.๓.๒ การเมือง

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ที่เป็นที่ปรากฏของความเป็น การเมืองแยกขั้วแบ่งข้างกลายเป็นพวกเขาพวกเรา กลายเป็นพวกมันพวกกู การเมืองแห่ง การเอาแพ้เอาชนะกันการเมืองที่มองอดีตเพื่อจะพิสูจน์ความถูกต้อง ความจริงการพิสูจน์ถูกต้อง ไม่ใช่สิ่งเลวร้ายและควรจะทำด้วย โดยเฉพาะคนที่ทำผิดจริงก็ต้องพิสูจน์แล้วเอาคนผิดมา ลงโทษ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ไม่อาจจะหาข้อยุติได้ไม่สามารถจะเดินไปสู่สันติภาพหรือสันติ สุขที่คนไทยทั้งหลายใฝ่ฝันถึงก็เนื่องจากคำว่าสันติ หรือสันติภาพ ความยุติธรรม เป็น องค์ประกอบที่สำคัญ ในขณะที่คนไทยในปัจจุบันมีความรู้สึกว่าเขายังไม่ได้รับความยุติธรรม ยุติธรรมที่ไม่ใช่มองเพียงยุติธรรมทางกฎหมาย ถูกผิดตามมาตรฐานนั้น มาตรฐานี้ตามกฎหมายที่ ผู้มีอำนาจออกหรือใช้ แต่เขายังต้องการความยุติธรรมทางสังคมที่มองไกลกว่าความยุติธรรม ทางกฎหมาย มองไปข้างหน้ามองอนาคต มองผลที่จะตามมาทั้งหลายดูเหมือนว่า ความที่แยก เป็นพวกเขา พวกเราทำให้แต่ละพวกแต่ละกลุ่มก็จะมองกระบวนการที่จะทำให้เกิด ความยุติธรรมในมุมมองแห่งความต้องการทั้งสองแบบของความยุติธรรม คือ ทั้งยุติธรรมทาง กฎหมายและยุติธรรมทางสังคม โดยหากจะเอาผิด “พวกเขา” ก็จะมองในสายตาของยุติธรรม ทางกฎหมาย แต่ถ้าจะอธิบายการกระทำของ “พวกเรา” ก็จะมองในสายตาของยุติธรรมทาง สังคม ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะพวกเขาพวกเราซึ่งกลายเป็นพวกมันกับพวกกูได้นำไปสู่ความไม่ ไว้วางใจ ความไม่ไว้วางใจ เพราะไม่ใช่พวกเดียวกันกับความไว้วางใจเพราะเป็นพวกเดียวกัน เป็นความไว้วางใจทางสังคม (social trust) และความไม่ไว้วางใจนี้เองจึงทำให้ไม่ว่าจะมี การกระทำใด ๆ ของใครที่ดูจะเอนเอียงไปเหมือนเห็นด้วย หรืออาจจะไปสนับสนุนพวกเขาก็ จะเริ่มไม่ไว้วางใจ และหาเหตุผลมาอธิบายให้คนอื่น ๆ ทั้งหลายเห็นถึงความถูกต้องของเรา และไม่ถูกต้องของเขา และความเป็นพวกเขาพวกเรานี้จึงไม่อาจนำไปสู่ทางออกของ ความขัดแย้งได้ เพราะความรู้สึกแห่งการเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะขาด ทักษะที่สำคัญคือการฟังอย่างลึกซึ้ง

ดังกรณีตัวอย่าง การจัดสานเสวนาสู่ทางออกของประชาธิปไตย โดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วันชัย วัฒนศัพท์ ผู้ทรงคุณวุฒิ สถาบันพระปกเกล้า^{๓๓}

ประเทศไทยได้ถูกแบ่งออกเป็นสี่เข็ญกับสี่แดง เหมือนกับเวลานี้ที่ใครสวมเสื้อสีเหลืองก็พวกหนึ่ง สีแดงก็พวกหนึ่ง กลายเป็นพวกเขาพวกเรา ทางออกของประเทศไทยเวลานี้คือ การหันหน้ามาพูดคุยกันมาเจรจากันที่เรียกว่า สานเสวนา (dialogue) ที่ไม่ได้มาเอาแพ้เอาชนะกัน มาฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างปราศจากอคติ มาหาทางออกร่วมกัน ในการสานเสวนาจะต้องมีกติกาและมีคนกลาง คนกลางที่เป็นที่ยอมรับหรือไว้วางใจหรือเป็นที่เชื่อถือของฝ่ายต่าง ๆ และเป็นคนกลางที่เข้าใจกระบวนการการสานเสวนาที่ไม่ใช่มาเอาแพ้ชนะกัน ผู้ที่มาเจรจาต้องเรียนรู้ที่จะฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ผลัดกันพูดผลัดกันฟัง กำหนดประเด็นที่ทั้งสองฝ่ายหรือหลาย ๆ ฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน ประเด็นหรือโจทย์จะต้องมาพิจารณาาร่วมกัน มานิยามหรือมากำหนดโจทย์ที่ไม่ใช่จุดยืน ซึ่งเป็นคำตอบที่แต่ละฝ่ายมีอยู่แล้ว แต่กลับไปหาโจทย์ที่แท้จริง เช่น อยากเห็นประเทศชาติกลับคืนสู่สันติสุข สันติภาพที่ยืนอยู่บนความยุติธรรมทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีการเมืองที่ไม่ใช่มองเฉพาะการเมืองเท่ากับการเลือกตั้ง แต่เป็นการเมืองที่มองถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชนให้ประชาชนได้สามารถมีที่ยืนที่เรียกว่าพื้นที่สาธารณะ (public space) ซึ่งไม่ใช่การเมืองของนักการเมืองอย่างเดียว เป็นต้นการมาสานเสวนาหากันจึงไม่ใช่การเจรจาอย่างที่เรารู้จักและเข้าใจที่เป็นการเกลี้ยกล่อมให้ยอม ๆ กัน หรือการเจรจาที่เป็นการต่อรองที่ต้องมีคนได้มีคนเสีย มีคนแพ้ มีคนชนะ เป็นการเจรจาที่ทุกฝ่ายชนะ การจะยอมอะไรก็ไม่ใช่ยอมกัน หรือโดยการยกมือลงมดีว่าเสียงฉันมากกว่าชนะ แต่จะเป็นมติที่เรียกว่า “ฉันทามติ” (หรือ consensus) เป็นมติที่เกิดจากความพึงพอใจ อาจไม่ถึงกับแต่ละคนทีละคนเห็นด้วยหมดที่เรียกว่าเอกฉันท์ แต่เป็นมติที่ออกมาจากการฟังกันด้วยใจและฟังอย่างตั้งใจแล้วมองหาทางเลือกหลากหลายช่องทางที่ค่อย ๆ ทำความเข้าใจกันและกันแล้วปรับรูปแบบจนเห็นว่ามีอะไรจะ เป็นมติที่ยั่งยืนกว่า และผู้ที่เป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นกลางที่เป็นที่ไว้วางใจติดตามข้อตกลงที่เกิดขึ้นจากฉันทามตินำไปสู่ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ตามข้อตกลง มีอุปสรรคใดที่ปฏิบัติไม่ได้กลับมาสานเสวนากันอีก จะมีรัฐบาลชั่วคราวหรือเฉพาะการเพื่อนำไปสู่ทางออกอย่างฉันทามติหรืออย่างไร ก็จะเกิดจากเวทีการสานเสวนานี้ ผู้มาร่วมสานเสวนาอาจจะกำหนดตัวแทนเบื้องต้น

^{๓๓} ศ. นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, สานเสวนาสู่ทางออกของประชาธิปไตย, สถาบันพระปกเกล้า,

จำนวนหนึ่ง และมีเวทีรับฟังความคิดเห็นเพิ่มเติมที่ไม่ใช่เวทีโต้เถียงหรือดีเบต แต่เป็นเวทีย่อย เพื่อหาฉันทามติร่วมกำหนดกติกาบ้านเมืองให้เกิดขึ้น โดยการมีส่วนร่วมต้องมีการสื่อสารถึงกันและกันตลอดเวลา สื่อจะต้องเข้าใจกระบวนการและกติกาด้วยความเข้าใจไม่สร้างการแบ่งพรรคแบ่งพวก มีการตรวจสอบอย่างโปร่งใสอย่างแท้จริง อะไรที่ไม่ชัดเจนไม่เข้าใจให้มีการสื่อสารกัน ก่อนจะมีคำพิพากษาว่าพวกนั้นพวกนี้ เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สังคมจะต้องเรียนรู้กันใหม่ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ไม่ใช่มาชี้หน้าด่ากันเป็นเวทีที่มองไปข้างหน้าหาทางออก

แนวทางการจัดสานเสวนาที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อหาทางออกของการแก้ปัญหาทางออกของประเทศที่อาจจะสรุปได้คือ

๑) ให้หาคนกลางที่เป็นที่ยอมรับของฝ่ายต่าง ๆ เช่น ประธานวุฒิสภาพร้อมทีมงานที่เข้าใจกระบวนการการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติ และเข้าใจกระบวนการสานเสวนา

๒) ให้เปิดเวทีการสานเสวนาหลังจากทำความเข้าใจแต่ละฝ่ายถึงขั้นตอนและกติกาของกระบวนการ

๓) ให้มีการทำความเข้าใจกับสาธารณชนในรายละเอียดของกระบวนการอย่างโปร่งใสและต่อเนื่องโดยตลอด

๔) ให้มีกติกาของการสานเสวนาที่ฝ่ายที่จะมาเจรจาร่วมตกลงด้วยกันเพื่อนำไปสู่การหาทางออก

๕) ฝ่ายที่ขัดแย้งส่งตัวแทนรับทราบ เรียนรู้ กติกา กระบวนการ ก่อนการสานเสวนาหาทางออก

๖) กำหนดประเด็นของการสานเสวนาร่วมกันโดยเป็นประเด็นหรือโจทย์ที่ฝ่ายต่าง ๆ เห็นพ้องต้องกันที่ไม่ใช่จุดยืนแต่เป็นจุดสนใจหรือความต้องการ ความหวังกังวลที่อยู่เบื้องหลังจุดยืน เช่น ไม่ใช่ตั้งโจทย์ว่าสร้างเขื่อนหรือไม่สร้าง แต่เป็นโจทย์ เช่น จะบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างไร (ให้มีน้ำพอใช้และไม่เกิดการท่วมท้นอยู่เป็นประจำ) เป็นต้น

๗) การกำหนดการเมืองใหม่เมื่อสามารถหาทางออกของปัญหาเร่งด่วนในปัจจุบันที่ทุกฝ่ายฟังแล้ว ให้ใช้การสานเสวนากับประชาชนในแต่ละพื้นที่กระจายไปให้ทั่วถึงเพื่อพิจารณาการเมืองที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันอยากเห็น จะเรียกว่าการเมืองใหม่ หรือ

การเมือง หรือประชาธิปไตยแห่งการสานเสวนาหาทางออก แล้วกลับมาหาฉันทามติร่วมจากพื้นที่ต่าง ๆ

ดังนั้น ในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการสานเสวนาในระดับการเมือง ในแนวทางการจัดสานเสวนาเพื่อหาทางออกลดความขัดแย้งทางการเมืองดังกล่าว ซึ่งการสานเสวนาทิ้ง ๒ ฝ่าย ต้องอยู่ในกฎกติกาภายใต้ของการเป็นผู้ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างปราศจากอคติ ฟังซึ่งกันและกัน ไม่ด่วนตัดสินว่าผิดหรือถูก ไม่วิพากษ์วิจารณ์ เปิดใจฟังด้วยหัวใจ เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นคนกลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ เสียงและความรู้สึกของทุกคนมีค่า ถึงแม้จะแตกต่างกันแต่ก็สามารถแบ่งปัน อธิบาย ชี้แจงเหตุผล และจุดยืนของความแตกต่างนั้นได้ ซึ่งกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งดังกล่าวนี้ จะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาอุดมคติของสังคมนการเมืองที่นำไปสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริง

ในขณะที่มุมมองของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงคัดค้าน หรือโต้แย้งกับลัทธิใด ๆ แต่กลับเป็นผู้ฟังอย่างลึกซึ้ง แต่ในเรื่องการตัดสินว่าระบบใด ลัทธิใด ทฤษฎีหรือนิยมใด ผิดถูกอย่างไรนั้น ทรงแสดงหลักธรรมเพื่อเป็นเกณฑ์และเป็นระบบการเมือง การปกครองไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การกระทำใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนปัจเจกบุคคล หรือส่วนสังคม ถ้าหากประกอบไปด้วยหลักธรรมาธิปไตยแล้ว การกระทำนั้นก็เป็นอันใช้ได้ถูกต้อง เพราะเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับอุดมคติของชีวิตปัจเจกบุคคลและสังคม ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่าอำนาจความเป็นใหญ่หรืออธิปไตย มี ๓ ประการ^{๓๔} คือ

- (๑) อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่
- (๒) โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่
- (๓) ชัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่

ธรรม ๓ ประการ ที่พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้โดยชอบแล้ว พวกเราทั้งหมดพึงสังคายนาไม่พึงวิวาทกันในธรรมนั้น เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

^{๓๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔, อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๑๔๔, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

แต่อย่างไรก็ตาม การกระทำทั้งหลายทั้งปวงบนอำนาจแห่งอตตชาติปไตย และ โลกชาติปไตยนั้นทรงแสดงว่าจะถือว่าดีหรือถูกต้องได้จะต้องมีจุดมุ่งหมายไปสู่ธรรมชาติปไตย

กล่าวโดยสรุป การประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งใช้ในระดับการศึกษา สังคม และการเมือง ในสถานการณ์ของความขัดแย้ง เป็นการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทขององค์กรได้ กระบวนการในแบบประยุกต์นี้อาจจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันทีทันใด แต่นำไปสู่การแก้ไข ปัญหาที่เรื้อรังได้ ซึ่งจะต้องจัดให้มีการสานเสวนาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะการฟังอย่างลึกซึ้งการเรียนรู้ระดับบุคคลเพื่อให้เกิดปัญญา

๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์การฟังอย่างลึกซึ้งกับการสานเสวนา

จากการศึกษาการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนาซึ่งผู้วิจัยนำมา เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในการฟังอย่างลึกซึ้ง พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้งใน พระพุทธศาสนากับการสานเสวนามีความสัมพันธ์กันดังนี้

๔.๔.๑ จุดร่วม ความสัมพันธ์ของการฟังอย่างลึกซึ้งกับการสานเสวนา มีดังนี้

ความหมาย เป็นการฟังด้วยความตั้งใจ ปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ และ เข้าถึงแก่นสาระของการฟัง กระบวนการสื่อความหมายและเรียนรู้เพื่อเข้าใจตนเองและผู้อื่น

เป้าหมาย เพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ไม่ได้มาเอาแพ้เอาชนะกัน และไม่ยึดติดแต่ความเห็นตัวเองว่าเราถูก เขาผิด

เปิดเผย คือ เปิดพื้นที่โดยไม่ครอบครองการพูด ทุกคนจะต้องมีโอกาสพูดอย่าง เท่าเทียมกัน และต้องพูดแสดงความคิดเห็น โดยสามารถนำประเด็นขึ้นมาพูดได้ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง เป็นการสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง และเป็นอิสระ

ความรู้สึกร่วม หลักการฟังข้อหนึ่งคือ “ฟังด้วยจิตว่าง” หมายถึง ในขณะที่เราฟัง อย่างเพิ่งตัดสินข้อมูลคนที่เขาพูดออกมาโดยใช้สมมติฐานของเรา ให้ฟังเหตุฟังผลและฟังด้วยความรู้สึกที่ว่าถ้าเราเป็นเขาหรือถ้ามันเป็นเธอ มันจะรู้สึกอย่างไร การมีความรู้สึกที่ว่าถ้าเราเป็น เขา呢 เราสามารถรับรู้ได้เสมอและความจริงก็เพียงพอแล้ว ในหลาย ๆ กรณีคนที่มีความ คิดเห็นค่านิยมต่างกัน เรื่องการทำแท้งแต่สามารถรับรู้ซึ่งกันและกันได้ว่าฉันเข้าใจแล้วว่า ทำไมเธอจึงเชื่อเช่นนั้น โดยไม่จำเป็นต้องรับรองเห็นด้วย

เคารพมุมมองของทุกคน มุมมองหรือความเห็นเขาทุกคนต้องได้รับการบันทึก การบันทึกมุมมองหรือความเห็นของทุกคนลงไปแสดงการรับรู้ หรือการได้ยินในประเด็นของฝ่ายต่าง ๆ มุมมองนั้นจะถูกละเลยหรือตัดสติใจและบางครั้งตัดสติไม่ได้ เนื่องจากมุมมองเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่มซึ่งอาจจะไม่มีถูก มีผิดก็ได้

ความเสมอภาค มีความเท่าเทียม ต่างฝ่ายต่างเรียนรู้ “ให้ และ รับ” เท่า ๆ กัน ไม่มีใครดีกว่า หรือเหนือกว่าใคร ไม่มีการครอบงำทางความคิด เขากับเราเท่าเทียมกัน เขากับเรามี ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เท่าเทียมกัน

จุดยืนชัดเจน กล้าบอกความคิด ความเชื่อของตนเอง กล้าเปิดหู เปิดใจ ฟังความเห็นที่แตกต่าง กล้ารับฟัง ว่าผู้อื่นเข้าใจ และเห็นว่าเราเป็นอย่างไร สื่อความหมายของเราให้ชัดเจน

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา โดยทั้งสองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างแท้จริงโดยปราศจากอคติ มีเป้าหมาย ความรู้สึกร่วม เคารพมุมมองของทุกคน ความเสมอภาค จุดยืนชัดเจน ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน และผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย โดยการสานเสวนาให้ความสำคัญในเรื่องของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ทั้งสองฝ่ายยอมฟังซึ่งกันและกัน โดยที่ไม่ต้องมีข้อสรุป หรือมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะ แต่เป็นการชนะร่วมกันทั้งสองฝ่าย และการฟังอย่างลึกซึ้งจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการของสานเสวนาให้ดำเนินไปได้ หรือกล่าวได้ว่าการสานเสวนาเป็นการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นการสื่อสารเพื่อพัฒนาจิตภายใน เพื่อการเรียนรู้ เพื่อการเกิดเป้าหมายร่วมกัน เพื่อสันติ เพื่อสร้างสรรค์บรรยากาศที่เปิดกว้าง เสมอภาค และเป็นมิตร การฟังอย่างลึกซึ้งกับการสานเสวนาจึงเป็นกระบวนการสื่อสารด้วยใจที่เมตตา เป็นการพัฒนาจาก “ภายใน” โดยก้าวพ้นความแตกต่าง ความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง ซึ่งแสดงออกจากภายนอก เพื่อให้ทุกฝ่ายเข้าใจและยอมรับความต่าง เพื่อตระหนักในความเหมือน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนาจะมีจุดร่วมที่เหมือนกัน แต่ผู้วิจัยมีมุมมองที่เห็นถึงจุดต่างของความสัมพันธ์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา ดังนี้

๔.๔.๒ จุดต่าง ความสัมพันธ์ของการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา คือ เป้าหมาย โดยเป้าหมายของการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการฟังเพื่อได้มาซึ่งปัญญาถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป การฟังจึงเป็นธรรมเนียมที่สำคัญต้องเน้นให้มาก เพื่อให้การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ ในขณะที่เป้าหมายของการสานเสวนาไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกของการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้ง ในทันที แต่การสานเสวนาเป็นกระบวนการที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสมานฉันท์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๔.๕ สรุป

แนวทางในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการสานเสวนาเป็นกระบวนการกลุ่มในการจัดการกับความขัดแย้งที่อาศัยบุคคลที่สามช่วยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการพูดคุยสนทนากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดทางอารมณ์เป็นส่วนประกอบใหญ่ โดยมุ่งเน้นที่จะลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ หัวใจสำคัญของกระบวนการสานเสวนาคือ การเปิดโอกาสให้มีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) เป็นการฟังเพื่อเข้าใจความหมาย การสานเสวนานี้เป็นความกระหายอยากรู้เรื่องอย่างใจจดใจจ่อ (suspension) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “ความตั้งใจฟัง” (active listening) ในการสำรวจหาความหมายของผู้พูดเป็นความคิดที่ว่า ถ้าผู้พูดมีความตั้งใจที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยอารมณ์ความรู้สึก พร้อม ๆ กับเสนอความคิดอันใดอันหนึ่ง และผู้พูดยังคงรักษาความตั้งใจ ในการกล่าวถึงสิ่งนั้นต่อไป กระบวนการของความคิดจะดำเนินไปได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นั่นคือ ทั้งผู้พูดจะสามารถเข้าใจความหมายของสิ่งที่ตนพูด และผู้ฟังอาจเข้าใจสิ่งที่ตนได้ยินอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้ การฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นทักษะในการฟังในระดับที่ลึกซึ้ง แล้วสามารถสกัดหรือเรียบเรียง ความรู้ได้เป็นอย่างดี สามารถดึงความรู้ที่ฝังลึกในตัวผู้พูดออกมาเป็นขุมความรู้หรือแก่นความรู้ได้ โดยเป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างมีสติด้วยจิตที่ตั้งมั่น โดยไม่ด่วนสรุปตัดสินว่าผิดหรือถูก โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ฟังเสียงภายใน อันได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่า ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และการฟังเสียงภายนอก อันได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัส ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร เป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน ฟังเพื่อการมีส่วนร่วม ฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง และเป็นการฟังที่ช่วยให้ก้าวพ้นอคติในการมองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเราว่าผิด หากมองว่าต่าง เป็นการฟังเพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญา

ในมุมมองของพระพุทธศาสนา การฟังอย่างลึกซึ้ง พบว่า เป็นการฟังด้วยความตั้งใจอย่างแนบคาย โดยปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ และเข้าถึงแก่นสาระของธรรม ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้บุคคลพัฒนาสติปัญญา ความรู้ อาจกล่าวได้ว่าการฟังอย่างลึกซึ้ง นั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่จะนำเข้าสู่มัชฌิมาปฏิปทา เพื่อให้การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ปัญญาอันเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไป สู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน) โดยมี ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เนื่องจากสัมมาทิฐิ เป็นประธานของมรรคทั้ง ๘ เมื่อสัมมาทิฐิไม่มี หรือทิฐิไม่สัมมาแท้แล้ว เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีผล เพราะประธานผิดตั้งแต่ต้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จะต้อง มี ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ๒ ข้อนี้ จึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่จะนำมาซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้ง พร้อมกับหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบในการฟัง ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ สติ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้น

ได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจ และระดับวิญญาณของเรื่องและของบุคคลผู้พูด ประการที่ ๒ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ การสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายและประการที่ ๓ อคติธรรม โดยผู้ฟังปราศจากความมีอคติ เพราะชอบหรือไม่ชอบ แต่การฟังนั้นเป็นปกติ ฟังจนจบกระบวนการของสารที่กำลังฟังอยู่ โดยมีอคติธรรมเป็นสื่อกลางที่ทำให้การฟังประสบความสำเร็จ

ในแนวทางประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน พบ ว่ารูปแบบของการสานเสวนาหรือที่เรียกว่าการทำ dialogue คือ กระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง และการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการสานเสวนา ไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกในการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้งในทันที แต่การสานเสวนาทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป้าหมายหรือผลสำเร็จของการสานเสวนาอาจไม่ใช่เพื่อค้นหาข้อยุติและนำไปสู่การตัดสินใจหรือการปฏิบัติได้ในทันที แต่เพื่อต้องการทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันอย่างแท้จริงต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านั้นมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน โดยการสานเสวนาจะเน้นการฟังซึ่งกันและกันเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่ยังไม่เข้าใจกันเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความคิด ความเชื่อ จุดยืนต่างกัน มีโอกาสพบปะพูดคุยแสดงความรู้สึก ฟังเงื่อนไขปัจจัยของกันและกันอย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจกันอย่างเห็นอกเห็นใจมากขึ้น การฟังเพื่อเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันนั้นต้องมองข้าม “กรอบอ้างอิง” ของตน เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาและเข้าใจสถานการณ์ กระทั่งอาจเปลี่ยนแปลงความเข้าใจผิด ความขัดแย้งไปเป็นความเข้าใจและเห็นใจกันมากขึ้น ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสานเสวนาที่จะเป็นทางเลือกทางหนึ่งของการเสริมสร้างความเข้าใจ ความปรองดองสามัคคี เพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง ในความเชื่อพื้นฐานที่ว่า กระบวนการสานเสวนาสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นทางเลือกที่สำคัญในรูปแบบของ “สันติวิธี” ในการลดปัญหาความขัดแย้ง เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรม การมีส่วนร่วม กระทั่งสามารถพัฒนาสู่สังคมที่เข้าใจกัน สงบสุข และยั่งยืน

ดังนั้น การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการसानเสวนาจะแตกต่างกับการสนทนาทั่วไป ตรงที่ไม่มีการคุกคาม อັตลัษณ์ ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะมุ่งให้ผู้ร่วมसानเสวนาเรียนรู้จุดยืน ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง บนพื้นฐานการให้เกียรติความแตกต่างโดยปราศจากการครอบงำ บีบบังคับ โน้มน้าว หรือบังคับ หากแต่เป็นการเรียนรู้และเติบโตไปพร้อมกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ผู้วิจัยมองเห็น คุณลักษณะเด่นของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการฟังอย่าง ลึกซึ้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสืบต่อไป ดังนี้

๑) นำผลการวิจัยไปใช้ในรูปแบบของการศึกษา โดยกำหนดเป็นหลักสูตรในสถานศึกษา โดยให้ทุกระดับชั้นของการศึกษาได้มีการศึกษาฝึกทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อปลูกจิตสำนึกให้กับ นักศึกษาให้เป็นผู้รู้จักฟังผู้อื่นด้วยเหตุและผล

๒) ศึกษารูปแบบพุทธสันติวิธีด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาแนว ทางการบริหารการจัดการความขัดแย้งในสังคมด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๔๑.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระสูตรและอรรถกถา แปล. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๒๕.

_____ . อภิธานศัพท์สงคหปาลิยา สห อภิธานศัพท์อภิธานินาม อภิธานศัพท์สงคหฎีกา.

พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กมล เกฬพิจิตร,ศ.ดร., มัลลิกา เกฬพิจิตร, ศ.ดร. MODERN English Thai & Thai English.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐.

จอม บุญตาเทศ ป. พุทธวิธีเทศนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, ๒๕๐๑.

จินตนา ยูนิพันธ์ และลลิต ศรีทรัพย์อ่อนนัต์. “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพ

บัณฑิต”. ใน วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส. กรุงเทพมหานคร :

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส, ๒๕๔๒.

จันทน์ ทองประเสริฐ. พจนานุกรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

แพร่พิทยา, ๒๕๒๘.

เดวิด โบห์ม. Dialogue :วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วย

การฟังอย่างลึกซึ้ง. แปลโดย โสภส ศิริไสย. นครปฐม : พิมพ์โดยสำนักงาน

ทรานส์ทิม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการกลุ่มน้ำ ทำจิ้น-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อม

และทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พันตรี. **พจนานุกรม มคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร
จำกัด, ๒๕๔๖.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, ผศ.ดร. **คู่มือการจัดกระบวนการสานเสวนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **สานเสวนา (Dialogue)**. มปม. : เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๔๘.

_____. **สานเสวนา สานใจสู่ใจ**. กรุงเทพมหานคร : ควอลิตี้ อาร์ท, ๒๕๕๒.

_____. **สืบเนื่องมาจากสานเสวนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๒.

ฝ่ายวิชาการบิสิตคิด. **ฟังคิดอ่านเขียน...รวมทุกศาสตร์เพื่อทำให้คุณฉลาด**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์บิสิตคิด, ๒๕๔๘.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา,
๒๕๓๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ชมมจิตโต), เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.(พิเศษ). **มณีแห่งปัญญา**.
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ชมมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ภาษาคน-ภาษาธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพุทธโฆษาจารย์. **วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ).
พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาภูติชัย (ว.วชิรเมธี). **ธรรมะสบายใจ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
อมรินทร์, ๒๕๕๐.

พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

พระอัครวงศาจารย์. **สัททนีติปกรณ์ ชาติุมมาลา ฉบับภูมิพโล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๕.

พระอุปติสสเถระ. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. **อริยสัจจากพระโอบุสส์ ภาคต้น**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร,
๒๕๓๖.

มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร, ดร. **Dialogue สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์
สติปัญญาาร่วมกันของมนุษย์**. สมุทรปราการ : บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์
จำกัด, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วรภัทร์ ภูเจริญ, ดร. **Dialogue คิดลงสู่ใจ ไหลเป็นปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา,
๒๕๕๒.

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง : หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา**. ขอนแก่น:
โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๓๗.

วารินทร์ สิ้นสูงสุด, วันทิพย์ สิ้นสูงสุด. **ศิลปะการฟัง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สายใจ, ๒๕๔๒.

วิศิษฐ์ วังวิญญู. **มณฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘.

_____. **สุนทรียสนทนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ฐมฺมโร). **มงคลยอดชีวิต : ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ). **มงคลในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘.

สมบัติ จำปาเงิน. **ประทีปไทย ชูคณาและวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร :

พิมพ์ที่ โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต (มงคล ๓๘)**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : นานาส์สิ่งพิมพ์, ๒๕๔๒.

สวนิตย์ ยมาภัย, รศ.ดร. และคณะ. **การใช้ภาษาไทย**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ. “การศึกษาอิทธิพลของอายตนะ(สื่อ)ที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพ

ชีวิต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย**

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสมบุญรณ์ (พรธรรมา). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการ

พัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์**

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

(๓) หนังสือและบทความในอินเทอร์เน็ต :

กฤตยา ศรีสรรพกิจ. **บทความที่ ๘๕ ฟังเสียงจากหัวใจ : คอด้มนั้ ณ พรหมแดนแห่งความรู้**.

โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.

<http://contemplative-knowledge.blogspot.com/2008/02/blog-post_10.html>.

ติช นัท ฮันห์. **แนวคิดของท่านติช นัท ฮันห์ กับ จิตวิทยาตะวันตก**.

< <http://teeladay.spaces.live.com/Blog/cns!81D729CC2EC4E9C3!179.entry>>.

_____ . **บทความพิเศษ : ตามรอยทาง ติชนัทฮันห์ จากสานติในเรือใจสู่สันติภาพบน**

ผืนโลก. วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

<<http://www.agalico.com/board/archive/index.php?t-16887.html>>.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ฝ่ายที่ขาดหายไปในการสานเสวนา**. วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑

ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑๑๒๐๒ มติชนรายวัน.

<<http://pi.eng.src.ku.ac.th/mod/forum/discuss.php?d=4687>>.

ประพนธ์ ผาสุกยี่ด, ดร. หวนคืนสู่พื้นฐาน การฟังอย่างตั้งใจ vs การฟังอย่างลึกซึ้ง. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.

<<http://gotoknow.org/blog/beyondkm/49735>>.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, ผศ., ดร. บทความที่ ๑๑๕ ความทนกันได้ : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้. หนังสือพิมพ์โพสทูเดย์ ฉบับวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๑.

< <http://contemplative-knowledge.blogspot.com/2008/09/blog-post.html>>.

_____ . สถานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่. <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=155>.

ผู้จัดการ. สาเหตุที่คนพูดกันไม่รู้เรื่อง!. ผู้จัดการ ๓๖๐° รายสัปดาห์ ๖ มีนาคม ๒๕๕๒.

<<http://www.thaitrainingzone.com/HrdNewsDetail.asp?id=32>>.

พระไพศาล วิสาโล. เปิดใจกว้าง รับฟังกันให้มาก ๆ (บ้านใส่ใจ).

<<http://www.carefor.org/content/view/1489/153/>>.

_____ . พุทธศาสนากับกระบวนการทางปัญญา. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน หน้า ๖ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑๐๑๓.

<<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=114044>>.

มิรา ชัยมหาวงศ์. บทความที่ ๘๖ เห็นอะไร เรียนรู้อะไร : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้. โพสทูเดย์ ฉบับวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๑.

<http://contemplative-knowledge.blogspot.com/2008_04_01_archive.html>.

รวีวรรณ หาญสุทธิเวชกุล, พญ. ฟังอย่างลึกซึ้ง...ฟังด้วยหัวใจ.

<<http://gotoknow.org/blog/beautifulmemories/105552>>.

รีเบคคา ซาเฟอ (Rebecca Shafir). **The ZEN of Listening: เพิ่มสติในการฟังด้วยวิถีพุทธแบบ Zen.** <<http://www.pantown.com/board.php?id=660&area=1&name=board14&topic=783&action=view>>.

วันชัย วัฒนศัพท์, ศ.นพ. สถานเสวนาลู่ทางออกของประชาธิปไตย. สถาบันพระปกเกล้า.

<<http://www.kpi.ac.th/kpith/downloads/261051/31.pdf>>.

วิจักขณ์ พานิช. การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ. : มติชน วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๗๕๑, คอลัมน์จิตวัฒน์.

<<http://surin.info:64/article.php?tid=351>>.

วิธาน ฐานะวุฑฒ์. การฟังอย่างลึกซึ้ง. ๒๑/๑/๒๕๔๕. <<http://www.bbznnet.com/scripts2/view.php?user=ppbbz&board=9&id=82&c=1&order=numtopic>>.

_____ . จับจิตด้วยใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

<http://bookofpooklook.blogspot.com/2006_02_01_archive.html>.

_____ . จับจิตด้วยใจ. มติชน วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๖. คอลัมน์ จับจิตด้วยใจ.

<http://studentaff.eau.ac.th/Q&A/know_007.php>.

ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์. **สานเสวนา (Dialogue) : กลไกแห่งความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้ง และเสริมสร้างสมานฉันท์จริงหรือไม่.**

<<http://www.kpi.ac.th/kpith/downloads/261051/32.pdf>>.

สถาบันพระปกเกล้า สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล. **สานเสวนาคืออะไร.**

<<http://portal.in.th/kpipeace/pages/2425/>>.

สถาบันพระปกเกล้า, กระทรวงยุติธรรม, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์,

สำนักนายกรัฐมนตรี. **การสานเสวนาเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ.** ๒๒/๑๑/

๒๕๔๕. <http://www.m-society.go.th/document/news/news_1306.pdf>.

สุดาใจ มณีโชติ. **สาระน่ารู้: ชาลันแก้ว.** อ้างใน Iceicy Blog Dhamma. วันที่ ๔ กันยายน

๒๕๕๑. <<http://www.technicchan.ac.th/index.php?name=knowledge&file=readknowledge&id=126>>.

อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. **หมายเหตุสังคม : คอลัมน์เก็บตก Active Listening.**

<<http://www5.sac.or.th/downtoearthsocsc/modules.php?name=News&file=article&sid=31>>.

ไอศูรย์ ภาษะวรรณ์. **“สานเสวนา” รูปแบบที่สร้างสรรค์ของการรับฟังความคิดเห็น.**

<<http://gotoknow.org/blog/buildchumphon/85519>>.

Bohman Dialogue หรือ สุนทรียสนทนา. <<http://gotoknow.org/blog/innovator2/163099>>.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

David J. Kalupahana. **Causality : The Central Philosophy of Buddhism.** Honolulu :

The University Press of Hawaii, 1975.

Swets, Paul E. **The Art of Talking So That People Will Listen.** New York, N.Y. : Simon and Schuster, 1983.

Rogers, C. R. **Empathic: An unappreciated way of being : Counseling Psychologist.** 5, 2-9, 1975.

(II) Articles internet

Active Listening. USA : International Online Training Program On Intractable Conflict Research Consortium, University of Colorado.
<<http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/activel.htm>>.

Bailey, Joseph. **Deep listening : The Prerequisite to Presence.** <http://www.thespeedtrap.com/Reflections/Heart_to_Heart/Listening.listening.html1/24/2001>.

David Robbins. **Psychotherapist Boulder.** (Colorado).
<<http://whatismindfulness2.wordpress.com/2008/02/27/deep-listening/>>.

David Starker. **Changing Minds in detail : Types of listening.**
<http://www.changingminds.org/techniques/listening/types_listening.htm>.

Jewish-German. **Berman Healing Arts : What is compassionate listening?.**
<http://www.bermanhealingarts.com/3_compassion/index.htm>.

Jewish-Muslim. **Communicating From the Heart: Guidelines For Compassionate Listening and Speaking.** (11/4/08).
< <http://www.jewishmuslimdialogue.org/Compassionate%20Listening.htm> >.

Joe Bailey. **Listening Skills : What is Deep Listening?.** Nov 2, 2007.
<http://www.selfgrowth.com/articles/what_is_deep_listening.html>.

Ornish, D. **Love and survival: Eight part ways to intimacy and health.** New York : HarperCollins, 1998.
< <http://teeladay.spaces.live.com/Blog/cns!81D729CC2EC4E9C31179.entry>>.

Rev. Ann C.Fox. **Deep Listening.** Massachusetts : The Unitarian Universalist Society of Fairhaven. < <http://www.uufairhaven.org/SermonSixteen.htm>>.

Rogers, Farson. **Active Listening : Building relationship by listening.**
<http://changingminds.org/techniques/listening/active_listening.htm>.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

รูปแบบการสนทนา (dialogue)^๑

๑. แบบ World café : แบ่งผู้เรียน ผู้เข้าประชุม ออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๔-๖ คนก็พอ ให้นำนั่งโต๊ะร้านอาหารนั่ง ๔ คน จะเหมาะที่สุด กระบวนการ หรือพิธีกร จะสร้างบรรยากาศก่อนก็ได้ เช่น ร้องเพลง แจกดอกไม้ นั่งสมาธิ ฯลฯ กระบวนการจะโยน “กระทู้” “คำถาม” หรือหัวข้อประเด็นให้แต่ละโต๊ะได้สนทนากัน อาจจะขึ้นกติกาของ dialogue เพื่อกันลืม (remind) เช่น ห้อยแขวนคำพิพากษา คิดต่างไม่ใช่ต่อต้าน ฯลฯ บนโต๊ะ จะมีกระดาษปากกาให้เขียนให้จัด ในกลุ่มจะมีคน ๆ หนึ่ง ถูกกำหนด หรืออาสา เป็นเจ้าภาพ (host) เจ้าภาพจะคอยดูแลให้การสนทนาไหลลื่น เช่น พูดทีละคน พูดกับเจ้าภาพ อย่าเปิดวงย่อย ฯลฯ

เมื่อเปิดได้เวลาสมควร เช่น ๒-๕ นาที กระบวนการจะประกาศให้ทั่ว หรือเปิดเพลงดัง ๆ ให้รู้กันว่าทุกคน ยกเว้นเจ้าภาพ ต้องออกไปจากโต๊ะนั้น ๆ จงขอบคุณเจ้าภาพ แล้วย้ายไปโต๊ะใหม่ ไปหาเจ้าภาพคนใหม่ ถ้าเป็นไปได้ ทั้งกลุ่มแยกกันไปคนละทิศคนละทาง กระบวนการอาจจะใช้กระทู้เดิม ๆ หรือเปลี่ยนกระทู้ไปเรื่อง ๆ ก็ได้ แต่ทุกครั้งที่เจอเจ้าภาพใหม่ เจ้าภาพจะยินดีต้อนรับ จะทักทายแนะนำตัว และนั่งสมาธิ (ปิดตาเฉย ๆ ก็ได้) เมื่อหมุนวนไปเรื่อย ๆ จนแต่ละคน เริ่มจะเซ็ง ๆ หรือความคิดตัน ๆ กันแล้ว (กระบวนการจะ sense เองว่าเลิกได้หรือยัง) ก็ให้เลิก และไปพักผ่อน ฟังเพลง เล่นเกม ฟังเรื่องตลก ๆ เป็นต้น เจ้าภาพก็รวบรวมความคิดของผู้คนมากมายที่ผลัดกันเวียนมาแสดง มาระบายแล้วเตรียมเอาไปนำเสนอ หรือเอาไปคิดริมหำแพงให้คนอื่นได้แวะเวียน เราเรียกว่า shopping

๒. แบบ BAR คือ before action review การล้อมวงกันแบบสบาย ๆ เพื่อทำ dialogue ทบทวนก่อนจะเริ่มกิจกรรม โดยกระบวนการอาจจะยิงคำถาม เช่น เรากำลังจะทำอะไร เป้าหมาย ยุทธศาสตร์หลักการทบทวนความพร้อมต่าง ๆ ใครมีอะไรคาใจ ใครมีอะไรไม่ชัดเจน ฯลฯ ด้วยบรรยากาศแบบ dialogue ที่เต็มไปด้วยความเข้าใจ (empathy) งานจะสนุกไปด้วยดี ... ดีตั้งแต่เริ่มต้น

^๑ ดร.วรภัทร์ ภูเจริญ, Dialogue คิดลงสู่ใจ ไหลเป็นปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

๓. แบบ Dar คือ during action review จะล้อมวง หรือไม่ล้อมวงก็ได้ ทำเหมือน BAR แต่ระหว่างกิจกรรมกำลังดำเนินอยู่ อาจจะทำง่าย ๆ แค่กระบวนการเดินไปหาทีละคน หรือระดมพลมาล้อมวงแบบพักครึ่งในการแข่งขันกีฬากระบวนการมักให้กำลังใจแก้ไข ปรับแผน สอนจุดที่ควรสังเกต ฯลฯ บางทีแค่คำพูดง่าย ๆ ของกระบวนการ เช่น คุณดีไว้ ยังคุณดีอยู่ หรือเปล่า มีความสุขนะ ทำงานต้องมีความสุขนะ

๔. แบบ AAR คือ after action review เหมือน BAR แต่เป็นการล้อมวงทำ dialogue หลังจบกิจกรรมเป็นที่นิยมสมควรทำมาก ๆ เพราะเกิดการเรียนรู้มากมาย กระบวนการมักจะถามว่าเราเรียนรู้อะไร (findings) เรารู้สึกอย่างไร (feeling) เราอยากทำอะไรต่อไป (willing) อย่าลืมห้อยคำพิพากษาเพราะทุกความผิดพลาด คือ การเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่อย่าเอาความกลัวมาจู่จนทุกคนปิดใจ เสียบรรยากาศเปล่า ๆ

๕. แบบ Case clinic : คนที่คิดจะนำเสนออะไรใหม่ ๆ โครงการ (project) ใหม่ ๆ หรือที่ทำอยู่แต่อื่น ๆ เบื่อ ๆ ลองมาคุยกับเจ้านาย (ที่ฝึกเป็นกระบวนการมาแล้ว) คุยแบบ dialogue ในบรรยากาศสบาย ๆ ไม่ใช่แบบเดิม ๆ ที่เอาแต่ดู เอาแต่ถาม “งานได้ผล คนเสียใจ” เช่น ทำไปทำไม ทำได้เท่าไร คຸ້มทุนเท่าไร ฯลฯ แต่เป็นการถามทั้งความเห็น ความรู้สึก ความกังวลใจ มีอะไรจะให้เจ้านายช่วย หรือใครสนับสนุนอะไรจริง ๆ แล้ว เจ้านายหลายท่านก็ทำ dialogue เป็นอยู่แล้ว แต่เรียกไม่ถูก เรียกไม่เป็นเท่านั้นเอง

๖. แบบ Open space : เป็นการทำ dialogue แบบไม่มีการกำหนดอะไรทั้งนั้น ใครอยากเข้ากลุ่มไหน จะเล็กก็โหม่ง ไปทานข้าวก็โหม่ง ก็แล้วแต่กลุ่มใครกลุ่มมัน เบื่อกลุ่มนี้ย้ายไปกลุ่มโน้นก็ได้ จะนอนคุย นั่งคุยก็ได้ อาจมีหัวข้อชัด ๆ เช่น ขอบุทธศาสตร์ ก็พอแล้ว หรือจะไม่มีหัวข้อเลยก็ได้ ทำอะไรก็ได้ ขอให้กระบวนการหล่อเลี้ยงให้กลุ่มเกิดพลัง การคุยลื่นไหล (flow)

๗. แบบ Dialogue interview : แทนที่จะบ้าเลือดเข้าไป audit แบบตามล่าหาคนผิด เราลองเข้าไป “ฟัง” ด้วยการ dialogue ล้อมวงคุยกัน ด้วยบรรยากาศแบบ dialogue นั้น บรรยากาศสำคัญมาก ๆ รักษาอารมณ์สบาย ๆ เราจะได้อะไรดี ๆ ออกมามากมาย แทนที่จะหาข้อผิดพลาดของคน ต้าหนิคคน เราเริ่มจากหาข้อดี ข้อที่ควรขอบคุณ งานที่เกิดขึ้นดี ๆ แบบ “ปิดทองหลังพระ” หรือที่เรียกว่า appreciate inquiry (หาเรื่องมาชื่นชม) นอกจากนี้ เรายังสามารถใช้ dialogue interview ในการสัมภาษณ์คนเข้าทำงาน คนที่ทำงานอยู่ คนจะลาออก จากงาน (exit interview)

๘. แบบ TQM / ISO / ๕S / KPL & BSC : ระบบพวกนี้ เราสามารถใช้ dialogue interview ทดแทนการ audit แบบผิดธรรมชาติ โหด ๆ ไปหากคนผิด audit แบบ i-in-me ข่มขวัญ เอาแต่ใจตนเองสะใจที่เจอข้อมูล หรือแบบ i-in-it ที่ “ตรวจได้ผล คนเสียกำลังใจ” เราเจอการ audit แบบจับผิดมาเยอะแล้วค่อนข้าง “ทางเดียว” (one way) ลองล้อมวงใช้ Dialogue เข้าสู่ i-in-you ตรวจดู หาจุดที่ “ปิดทองหลังพระ” ออกมาชื่นชม (appreciate) บ้างหา ช่องว่าง (gap) ร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย คุยกันแบบ “ฉันทัด” (improvise) ก็ได้ คุยให้เกิดพลัง เกิดปัญญา เกิดประกายความคิด (sparks) คุยแบบ nopen mind คิดต่างไม่ใช่ต่อต้าน

๙. แบบ ปิดตาพาเดิน : จับคู่กันสองคน คนหนึ่งปิดตาอีกคนหนึ่งเป็นคนพาเดิน ก่อนพาเดินให้พูดว่า “จงไว้ใจฉัน ฉันจะพาเธอเดิน” คนปิดตาก็ตอบว่า “ฉันไว้ใจเธอ” ให้พาเดินไปเรื่อย ๆ ยิ่งนานยิ่งดี เพราะระหว่างการเดินทางนี้เองจะเกิด dialogue แบบง่าย ๆ อย่างไม่น่าเชื่อจากนั้นลองสลับกันปิดตาดูบ้าง กิจกรรมปิดตาพาเดินนี้จากหมู่บ้านพลัมเป็นกิจกรรมที่สามารถใช้ได้ทุกครั้งที่มีการอบรมยังเป็นคู่แข่งงานมาจูงมือกันเดิน จะให้ความรู้สึก “เข้าใจ” กันมากขึ้น

๑๐. แบบ Who are you : เข้าเป็นใคร คือการล้อมวงเล่าเรื่องต่าง ๆ เพื่อค้นหาตัวตนของเรา เช่น เราเป็นอินทรี หมี หนู หรือกระทิง เราผ่านการปนเปื้อนอะไรมาบ้าง เราอยากบอกเพื่อนกัลยาณมิตรว่าอะไรบ้าง ฯลฯ

๑๑. แบบ Webblog / Webboard / MSN : เดียวนี้ระบบ internet ดีมากขึ้นเรื่อย ๆ เราสามารถคุยกันแบบ dialogue ใน internet ก็ได้ไม่ต้องตอบกันสด ๆ ก็ได้ เขียนทิ้งไว้ รอให้คนมาตอบ ตอบกลับ แต่คนคุมเว็บต้องควบคุมนิดหน่อย และช่วยให้คนคุยกันบ่อย ๆ เว็บก็จะเกิดพลัง และไหล (flow) ได้สบาย ๆ

๑๒. แบบ Outbound : เดินป่า เดินเขา ออกไปผจญภัยในธรรมชาติด้วยกันคุยกันดี ๆ คุยกันกลางทางใช้ BAR / DAR / AAR ให้ครบหรือจะไปดูงานนอกสถานที่เราสามารถ dialogue กันเองกับเจ้าของสถานที่ก็ได้

กิจกรรมการสานเสวนา^๒

กิจกรรมทุกกิจกรรมในกระบวนการสานเสวนา ต้องอาศัย “การฟังด้วยใจ” เป็นตัวขับเคลื่อน โดยเริ่มจากแบบฝึกหัดที่มีความซับซ้อนน้อยไปหามาก ดังนี้

การฟังแบบ ๒ คน (duo-listening)

หลักการ

ให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการ “อยู่กับตนเอง” และนึกถึงเหตุการณ์ช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต ที่มีผลกระทบต่อชีวิต การงาน อาชีพของตน โดยผลัดกันเล่าและฟัง เพื่อสังเกตสภาวะจิตของตนเอง ขณะที่เล่าและฟัง อาจทำให้ตนเอง “ชัดเจน” ในเรื่องของตนเองมากขึ้น การฟังเช่นนี้ต้องอาศัยทักษะการฟังด้วยใจที่มีเมตตาต่อกัน

การดำเนินกิจกรรม

๑. กำหนดเวลาให้ผู้คนละห้านาที เมื่อครบกำหนดเวลา กระบวนการเชิญระฆังเปลี่ยนคนพูด
๒. ระหว่างคนที่หนึ่งพูดอีกคนควรฟังอย่างตั้งใจ ไม่ขัดจังหวะ ไม่ตัดสินไว้ก่อน และฟังแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา
๓. รวมกลุ่มใหญ่เพื่อถอดบทเรียนจากกิจกรรมว่า รู้สึกอย่างไร และได้อะไรจากกิจกรรมนี้บ้าง

การฟังแบบ ๓ คน (trio-listening)

หลักการ

การฟังแบบสามคนเป็นการนำปัญหาจริงที่เกิด ที่ทางออก และการแก้ปัญหามาเป็นที่พอใจทั้งหมด มาเล่าให้เพื่อนในกลุ่มฟัง เพื่อจะได้ฟังทางออกจากเพื่อนอีกสองคนที่มีเหตุผลแตกต่างกันออกไป แม้อาจตัดสินปัญหาไม่ได้ อย่างน้อยคนเล่าปัญหาก็จะเบาใจที่มีคน

---

^๒ ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดการกระบวนการสานเสวนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๖-๗๘.

รับฟัง อาจเกิดการเข้าพวกเห็นใจกัน อาจก้าวข้ามความเป็น “ฉัน” เป็น “เธอ” เพราะได้มีโอกาสนำความ “เป็นมนุษย์” ที่เผชิญปัญหาหมาแบ่งปันกัน เพื่อการเรียนรู้และเพื่อการเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น

การดำเนินกิจกรรม

๑. แบ่งกลุ่มผู้เข้าอบรมกลุ่มละ ๓ คน ใช้เวลาฟังคนละ ๕ นาที
๒. คนที่ ๑ เป็นคนเลือกเรื่องจริง ที่มีปัญหายากแก่การตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใดเล่าให้คนที่ ๒ และ ๓ ฟัง ใช้เวลาเล่า ๕ นาที
  ๓. คนที่ ๒ ให้คำแนะนำโดยให้เหตุผลว่าทำไมจึงควรตัดสินใจแบบ A ในเวลา ๕ นาที คนที่ ๑ และ ๓ ฟังโดยไม่มีการขัดจังหวะ
  ๔. คนที่ ๓ ให้คำแนะนำโดยให้เหตุผลว่าทำไมจึงควรตัดสินใจแบบ B ซึ่งตรงข้ามกับแบบ A ในเวลา ๕ นาที คนที่ ๑ และ ๒ ฟังโดยไม่มีการขัดจังหวะ
  ๕. หลังจากนั้นให้รวมกลุ่มใหญ่เพื่อร่วมสะท้อนบทเรียน ความรู้สึกและประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังแบบสามคน

กิจกรรมหันหลังฟังเพื่อน

หลักการ

เพื่อฝึกฟังอย่างลึกซึ้ง และเพื่อเรียนรู้ความสัมพันธ์ของบุคคลในองค์กร ซึ่งในสถานการณ์ทั่วไปไม่อาจพูดเปิดใจได้ เนื่องจากไม่ได้ตกลงกติกาป้องกันความขัดแย้งหรืออารมณ์ด้านลบ

อุปกรณ์

๑. กระดาษเปล่า ๑ แผ่น/คน
๒. ปากกา/ดินสอ ๑ แท่ง/คน

การเตรียมการ

แบ่งผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ คน

การดำเนินกิจกรรม

๑. ให้คนที่หนึ่งนั่งหันหลังออกจากกลุ่ม แล้วเพื่อนในกลุ่มที่เหลือ พูดถึงเพื่อนคนนั้นให้ได้ยินจากประสบการณ์ที่แต่ละคน เคยประสบและรู้จักเกี่ยวกับเพื่อนที่หันหลังออกนอกวงอย่างจริงใจ ทั้งแง่บวกและแง่ลบ

๒. ให้มีคนหนึ่งในกลุ่มบันทึกคำพูดของเพื่อนทุกคนในวงที่พูดถึงเพื่อนที่นั่งหันหลัง

๓. ให้ทุกคนได้มีโอกาส “ถูกพูดถึง” ในเวลา ๕ นาทีเท่าเทียมกัน เมื่อหมดเวลาให้เปลี่ยนคนนั่งหันหลัง ทำเช่นนี้จนครบทุกคน คนที่นั่งหันหลังออกนอกวง “ฟัง” และสังเกต “สภาวะจิต” ของตนเองไม่ได้ตอบหรือพูดใด ๆ ทั้งสิ้น

๔. รวมกลุ่มใหญ่ถอดบทเรียนและความรู้สึก

การฟังเป็นกลุ่มโดยไม่มีกระบวนการ

หลักการ

การฟังแบบไม่มีกระบวนการ เป็นการฝึกการพูด การฟังของตนเอง โดยที่ talking stick (ไม้สำหรับพูด) เป็นเครื่องมือ ช่วยให้รู้ว่าผู้ที่มี talking stick อยู่ตรงหน้าคือผู้พูดเท่านั้น ผู้อื่นต้องฟังโดยไม่พูดแทรก นอกจากนี้หลักการพูดในกลุ่มนี้คือ “การคิดอย่างไรควรพูด” เมื่อมีประเด็น รวบรวมความคิดได้ดี และพร้อมแล้วจึง “พูด” โดยรักษา “วาระของตนเอง” พูดให้ตรงประเด็นเพื่อ “รักษาวาระของผู้อื่น” คือพูดโดยใช้เวลาพอเหมาะ เพื่อให้โอกาสผู้อื่นพูดบ้าง

อุปกรณ์

๑. ปากกาหรือดินสอ หรือดอกกุหลาบหรือผักผลไม้ที่มีรูปร่างยาว ๆ เช่น แครอท หรือแตงล้าน ที่จะเอามาใช้เป็น talking stick

๒. กระดาษฟลิปชาร์ตและปากกา

การดำเนินกิจกรรม

๑. แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มละ ๕ คน โดยใช้กิจกรรมสันตนาการแบ่งกลุ่มให้เกิดความหลากหลาย

๒. ให้ผู้เข้าร่วมแต่ละคนพูดและฟัง เช่น ในการสานเสวนานี้ กำหนดให้ร่วมแบ่งปันปัญหาในการทำงานของตน โดยให้คนที่มีความพร้อมเริ่มก่อน

๓. ผู้ที่พร้อมต้องหยิบปากกา (talking stick) ขึ้นมา เพื่อแสดงว่าตน คือผู้ที่ได้สิทธิ์พูดในขณะนั้น ผู้ที่ไม่ได้ถือปากกา ต้องฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้ง

๔. บางครั้ง เมื่อทุกคนกำลัง “รู้สึกและคิดอย่างใคร่ครวญ” ด้วยสติและเกิด “ความเงียบ” เกิดขึ้น ไม่จำเป็นที่จะมีคนใดคนหนึ่งจะยื่นขอให้ผู้อื่นเมื่อไม่พร้อมและไม่เต็มใจ

๕. หลังจากฟังกันเสร็จแล้วให้แต่ละกลุ่มเขียนสรุปปัญหาที่ได้จากการฟังทุกคนลงในกระดาษปฐพี แล้วออกมานำเสนอให้กลุ่มอื่นฟัง (การนำเสนอนี้เป็นทางเลือก อาจทำหรือไม่ก็ได้)

การสานเสวนาเต็มรูปแบบอย่างปลา

หลักการ

ในวันสุดท้ายของการอบรม จะจัดการสานเสวนาเป็นวงใหญ่วงเดียวเพื่อฝึกร่วมกันถึงการป้องกัน แก้ไขปัญหา ที่ได้เรียนรู้ มาจากการฝึกสานเสวนากลุ่มย่อยในวันก่อน เป็นการจัดชุมชนการเรียนรู้ ที่เลือกตัวแทนเข้ามานั่งในวง และมีส่วนนั่งวงนอก แต่ก็สามารถร่วมสานเสวนาได้ ทุกคนมีส่วนร่วมได้เท่าเทียมกัน

การดำเนินกิจกรรม

๑. เลือกตัวแทนของสองฝ่ายที่เห็นต่างกัน (ความต่างนี้อาจต่างด้วยอัตลักษณ์ หรือต่างด้วยจุดยืน เหตุผลหรือความเชื่อ) จำนวนฝ่ายละ ๓ คน เป็นผู้บอกเล่า ร่วมฟัง เกี่ยวกับทางออกของปัญหาและข้อจำกัด ซึ่งได้ฟังมาจากการสานเสวนาย่อยแบบไม่มีปัญหา กระบวนการ ตัวแทน ๓ คนจากสองกลุ่มนี้ ทำหน้าที่คล้าย “คุณกิจ” ในวงการเรียนรู้ KM (knowledge management) ในกรณีของการสานเสวนาที่ไม่มีความเห็นต่างอย่างชัดเจน ก็ให้กลุ่มช่วยกันเลือกบุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลายในเรื่อง อาชีพ อายุ เพศ หรือ ถิ่นที่อยู่ มาร่วมกันเป็นตัวแทน การเสนอชื่อ ให้วิธีการแบบประชาธิปไตย คือการเสนอชื่อ ให้มีผู้รับรอง เจ้าตัวพร้อมรับการเสนอชื่อหรือไม่ และอาจมีการโหวตในกรณีมีการเสนอชื่อหลายชื่อในคราวเดียวกัน

๒. เลือก “คุณอำนวย” ๑ คนที่จะทำหน้าที่แนะนำ ตกลง กติกาในการสานเสวนา ทั้งยังช่วยขับเคลื่อน และดึงศักยภาพของ “คุณกิจ” และกลุ่มคนในวงสานเสวนา ให้ร่วมพูด ร่วมฟัง ทำบรรยากาศให้ผ่อนคลายต่อการสื่อสารเสวนา นอกจากนี้บางครั้ง ถ้าการแสดงความคิดเห็น ของ “คุณกิจ” บางท่านมีเนื้อหาสาระมาก “คุณอำนวย” จะทำหน้าที่ในการฟังสะท้อน (reflective listening) ช่วยสรุปประเด็นเชื่อมโยงประเด็นส่งให้คุณกิจคนต่อไปพูดต่อ คุณอำนวยสามารถกล่าวเตือนอย่างสุภาพ ถ้าคุณกิจและผู้ร่วมสานเสวนาคนใด กำลังออกนอก กรอบกติกาการสานเสวนา โดยปกติคุณอำนวยจะไม่ร่วมแสดงความคิดเห็นสนับสนุนฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง แต่อาจหยิบยกประเด็นสำคัญของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เข้าสู่ความสนใจของการพูดและฟัง ต่อไป

๓. เลือก “คุณลิขิต” เพื่อทำหน้าที่จดบันทึกการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการสานเสวนา แต่ละครั้ง

๔. เลือก “ผู้สังเกตการณ์” ร่วมแสดงความคิดเห็นหลังจบการสานเสวนา โดย กล่าวถึงเนื้อหาและกระบวนการที่เกิดขึ้น รวมทั้งข้อสังเกตอื่น ๆ ที่อาจเป็นประโยชน์ต่อ การเรียนรู้ของทุกคนในวงสานเสวนา

๕. ในวงสานเสวนาวงใหญ่ควรมีเก้าอี้ว่างอย่างน้อย ๒ หรือ ๓ ตัว ตั้งวางใน ทิศทางตรงกันข้าม เพื่อให้คุณอำนวยเชิญชวนผู้ร่วมฟังการสานเสวนาในวงที่สองและ วงถัดไปในห้องให้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นตามความสมัครใจ เมื่อผู้นั้นแสดง ความเห็นจากวงนอกคนถัดต่อไปเข้ามานั่ง

การจัดวงสานเสวนาในเวทีเช่นนี้ จะสามารถดึงความสนใจให้ทุกคนได้ร่วมคิด ร่วมพูด ร่วมฟัง สิ่งที่เป็นความฝัน และทางออกของปัญหาร่วมกันโดยคุณอำนวยจะเป็น ผู้อำนวยกรให้เกิด “การฟังด้วยใจ” การเสนอแนะทางออกนั้น มีทั้งระดับแนวความคิด นโยบาย และการปฏิบัติ ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้หลังจากการสานเสวนาแต่ละครั้ง

กล่าวโดยสรุป การฝึกฟังแบบต่าง ๆ ในกระบวนการสานเสวนาล้วนเน้น “การฟัง อย่างลึกซึ้ง” ซึ่งต้องอาศัยการพัฒนาคุณค่าด้านใน เพื่อเรียนรู้ จุดยืน เหตุผล และบริบทที่ แตกต่างกันของผู้อื่น

ศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท

An Analytical Study of The Deep Listening in Theravāda Buddhism

พระไพฑูริย์ ญาณวิปูล (พิศาลวชิโรภาส)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ความนำ

ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมอันทรงประสิทธิภาพของโลกสมัยใหม่ ได้เชื่อมโยงวิถีชีวิตของพลเมืองที่อยู่ส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าด้วยกันอย่างทั่วถึงปัจจุบันอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ไม่สามารถขวางกั้นการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ได้อีกต่อไป แต่ความโศคร้ายในความโศกคตินั้นก็คือ ความสับสนวุ่นวายบนโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะที่ยึดถือระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองที่แตกต่างกันคนละขั้วต้องกลายเป็นศัตรู ยากที่จะกลับมานั่งพุดนั่งสนทนากันได้แบบฉันท์มิตร ถ้าหากสังกัดคนละกลุ่มคนละฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และสมาทานความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ก็จะปิดกั้นไม่ยอมหันหน้าทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน แม้ในสังคมเล็ก ๆ ระดับครอบครัวหรือชุมชนท้องถิ่น ต่างก็กำลังประสบปัญหาไม่สามารถทำความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ง่าย ๆ โดยคนส่วนใหญ่เชื่อกันว่าเป็นเพราะ “ปัญหาของการสื่อสาร”^๑ ดังนั้นเพื่อให้มีทางออกจากวังวนของปัญหาดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องมีสติ หยุดคิดใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองกันอย่างแยกคาย เพื่อให้เห็นความจริงว่าความซับซ้อนซ่อนเงื่อนเหล่านี้เป็นผลมาจากวิถีคิด และวิธีการมองปัญหาอันหยาบกระด้างไร้ความละเอียดอ่อนลึกซึ้งเพียงพอที่จะช่วยให้มองทะลุเข้าใจเบื้องหลังของความยุ่งยากของการสื่อสารทั้งหลายทั้งปวงที่กำลังเป็นอยู่ปัจจุบันนี้ได้ นอกจากการเปิดใจรับฟังวิถีคิดและมุมมองของคนอื่น ซึ่ง เดวิด โบห์ม (David Bohm) ได้นำการสื่อสารในแบบที่เรียกว่า ‘Dialogue’ หรือการสานเสวนา ด้วยวิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) คือ การฟังแบบองค์รวม ฟังแบบไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียง ฟังแบบจิตว่าง มีสติกำกับ^๒ ไม่รีบด่วนตัดสินว่าถูกหรือผิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำลังได้รับความสนใจจากผู้คนในยุคปัจจุบัน และมีหลายสถาบันได้นำแนวคิดดังกล่าวนี้มาใช้ในการสื่อสาร

^๑ เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และ การเปลี่ยนวิถีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, แปลโดย โสภส ศิริไสย์, (นครปฐม : พิมพ์โดยสำนักงานทรานส์ทีม เครื่องข่ายการวิจัยบูรณาการกลุ่มน้ำ ทำใจ-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^๒ ดร.วรภัทร์ ภูเจริญ, Dialogue คิดลงสู่ใจ ใจเป็นปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธีมหาวิทยาลัยมหิดล และสถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวถึง การฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่การสานเสวนา คือ การสนทนาแบบ dialogue ไม่ใช่เป็นการสนทนาโต้แย้งแบบวิภาษวิธี (dialectical conversation) ซึ่งเป็นการต่อสู้กันทางความคิด โดยนำเอาความคิดของแต่ละคนมาเสนอแนะ หรือมาโต้เถียง ขัดแย้งกัน เพื่อหาผู้ชนะ” แต่ dialogue ได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับเรื่องการฟังอย่างลึกซึ้ง การฟังอย่างตั้งใจเป็นแกนหลัก^๕ เพื่อจะฟังซึ่งกันและกัน โดยไม่มีการตัดสินด้วยข้อสรุปใด ๆ เพียงฟังอย่างลึกซึ้ง มีสมาธิอยู่กับตัวเองและสิ่งที่ได้ยิน การฟังอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดความสงบระงับไม่คว่นสรุป (suspension) ช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี

ซึ่งในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ต่างคิดว่าการฟังเป็นเรื่องง่าย เพียงรู้ว่าเขาพูดอะไรกันบ้างก็ถือว่าเป็นการฟังแล้ว ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด แต่การฟังที่แท้จริง หมายถึง การให้ความสนใจคำพูด จนเกิดความเข้าใจความหมายทุกนัยของคำพูดเหล่านั้น^๕ จากการศึกษาของสมาคมโสตทัศนูปกรณ์ แสดงให้เห็นว่า ในชั่วโมงทำงานของเรา เราใช้การฟัง ๔๕ เปอร์เซ็นต์ การพูด ๓๐ เปอร์เซ็นต์ การอ่าน ๑๖ เปอร์เซ็นต์ และการเขียนเพียง ๕ เปอร์เซ็นต์ของเวลาทำงานในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น^๖

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ได้มีพุทธภาษิตว่า “สุสุสุสฺส ลกเต ปญฺญ” แปลว่า ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา” ในมงคลสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “พาหุสจฺจเอดมมฺมุขมฺมุตฺตม” แปลว่า ความเป็นผู้สดับฟังมากนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^๗ และ “กาลเนน ฆมมสฺสวณเอดมมฺมุขมฺมุตฺตม” แปลว่า การฟังธรรมตามกาลนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^๘ หรือในอุทฺตมปิฎก พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า การฟังสัทธรรม (สัทธัมมัสสวณะ) เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา^๙ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่สำคัญต่อการพัฒนาที่นำไปสู่ปัญญา เราจะเห็นได้ว่าในพระพุทธศาสนา คำว่า “การฟัง” ตรงกับคำว่า “สุตะ” หรือ “สุติ”

^๕ เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง, หน้า ๕๒.

^๖ วิธาน ฐานะวุฑฒ์, จับจิตด้วยใจ, (มติชน วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๖, คอลัมน์ จับจิตด้วยใจ),

<http://studentaff.eau.ac.th/Q&A/know_007.php>.

^๗ ฝ่ายวิชาการบิณฑิต, ฟังคิดอ่านเขียน...รวมทุกศาสตร์เพื่อทำให้คุณฉลาด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บิณฑิต, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^๘ วารินท์ สิ้นสูงสุด, วันทิพย์ สิ้นสูงสุด, ศิลปะการฟัง, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สลายใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

^{๑๐} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๗, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^{๑๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๘, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๘/๕๖๒.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับตรับฟัง เล่าเรียน ถ่ายทอดกันมา^{๑๑} หรือหมายถึง บุคคลที่เป็นพหูสูต^{๑๒} ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า สุตะเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญมาก แม้พระสูตรทั้งหลายในพระไตรปิฎกก็เป็นสุตะ เพราะพระสูตรทุก ๆ พระสูตรจะขึ้นต้นว่า “เอวมเม สุตฺ” คำว่า “สุตะ” ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์ให้ความหมายไว้ว่า เป็นคำประกาศถึงกิจของบุคคล^{๑๓} กล่าวคือ กิจของผู้ฟังซึ่งทำหน้าที่ฟังพระพุทธพจน์อย่างตั้งใจ แต่โดยมากแล้วหมายถึงท่านพระอานนท์ โดยการฟังอย่างลึกซึ้งของพระสาวกนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติและทรงจำพระพุทธพจน์ได้อย่างแม่นยำ พระอานนท์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ เพราะท่านฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ และมีความลึกซึ้งในพระพุทธพจน์ ท่านพระอานนท์จึงมีความสำคัญในปฐมสังคายนาในพระพุทธศาสนา

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น “การฟังอย่างลึกซึ้ง” เป็นแนวคิดหรือวิธีการที่กำลังได้รับความสนใจจากสังคมในยุคปัจจุบัน ที่นำมาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี จึงมีคำถามในงานวิจัยนี้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง พระพุทธศาสนามีมุมมองการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างไร และประเด็นสำคัญก็คือ แนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างไร ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการมาเป็นกรอบในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหของความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป
- ๒) เพื่อศึกษาหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๓) เพื่อศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (quality research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย(research process) ดังต่อไปนี้

^{๑๑} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๗๔/๒๒๓, บ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๗/๑๕๖-๑๕๗. ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

^{๑๒} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘/๕๗. ดูเพิ่มเติม ในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔๖.

^{๑๓} ที.ที.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๑๖.

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาข้อมูล รวบรวมและเรียบเรียง

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์การฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) คือคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source) คือส่วนที่เป็นเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ จากทางอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูล และนำมาเรียบเรียง

ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ ทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อหาเหตุและผลที่ได้จากการศึกษาและค้นคว้าจากข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary source)

ขั้นตอนที่ ๓ สรุปผลของการศึกษาวิจัย และนำเสนอ

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ และขั้นตอนที่ ๒ มารวบรวม เรียบเรียงสรุปผลของการศึกษาที่ได้จากการวิจัยและนำเสนอเพื่อประโยชน์ในการศึกษาสืบต่อไป

๔. บทสรุป

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการฟังอย่างลึกซึ้งโดยทั่วไป พบว่า การฟังอย่างลึกซึ้ง” หมายถึง การมีทักษะในการฟังในระดับที่ลึกซึ้ง แล้วสามารถสกัดหรือเรียบเรียงความรู้ได้เป็นอย่างดี สามารถดึงความรู้ที่ฟังลึกในตัวผู้พูดออกมาเป็นขุมความรู้หรือแก่นความรู้ได้ โดยเป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างมีสติด้วยจิตที่ ตั้งมั่น โดยไม่ด่วนสรุปตัดสินว่าผิดหรือถูก โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ฟังเสียงภายใน อันได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่าที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และการฟังเสียงภายนอก อันได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัส ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการปลุกความตื่นรู้ ดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะ และรับฟังโดยไม่คิด ไม่ตัดสิน แต่เป็นการฟังที่รับคลื่นของการดำรงอยู่ของผู้พูด ทั้งมวลอย่างไม่มี การตรวจแก้ตัดแต่ง เป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน ฟังเพื่อการมีส่วนร่วม ฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง และเป็นการฟังที่ช่วยให้ก้าวพ้นอคติในการมองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเราว่าผิดหากมองว่าต่าง เป็นการฟังเพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญา

ส่วนการฟังอย่างลึกซึ้ง ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เป็นการฟังด้วยความตั้งใจอย่าง แยกคาย โดยปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ และเข้าถึงแก่นสาระของธรรมด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้บุคคลพัฒนาสติปัญญา ความรู้ อาจกล่าวได้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของ ปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ที่จะนำเข้าสู่วิถีมาปฏิบัติ การฟังจึงเป็นธรรมที่สำคัญต้องเน้น

ให้มาก เพื่อให้การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ปัญญาอันเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ (นิพพาน) โดยมี ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เนื่องจากสัมมาทิฐิ เป็นประธานของมรรคทั้ง ๘ เมื่อสัมมาทิฐิไม่มี หรือทิฐิไม่สัมมาแท้แล้ว เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีผล เพราะประธานผิดตั้งแต่ต้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จะต้องมี ปรโตโมสะ และโยนิโสมนสิการ ๒ ข้อนี้ จึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่จะนำมาซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยมีหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบในการฟังอย่างลึกซึ้ง ๓ ประการ คือ ๑) สติ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมดทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจ และระดับวิญญาณของเรื่องและของบุคคลผู้พูด ๒) โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นตัวการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ทั้งในการรับรู้ การสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายและ ๓) อคติ โดยผู้ฟังปราศจากความมีอคติ เพราะชอบหรือไม่ชอบ แต่การฟังนั้นเป็นปกติโดยฟังจนจบกระบวนการของสารที่กำลังฟังอยู่ โดยมีอคติธรรมเป็นสื่อกลางที่ทำให้การฟังอย่างลึกซึ้งประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาแนวทางในการประยุกต์การฟังอย่างลึกซึ้งในสังคมปัจจุบัน พบว่ารูปแบบของการสานเสวนา คือ กระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความคิด ความเชื่อ จุดยืนต่างกัน มีโอกาสพบปะพูดคุย แสดงความรู้สึก ฟังเงื่อนไขปัจจัยของกันและกันอย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจกันอย่างเห็นอกเห็นใจมากขึ้น การฟังเพื่อเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันนั้นต้องมองข้าม “กรอบอ้างอิง” ของตน เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาและเข้าใจสถานการณ์ กระทั่งอาจเปลี่ยนแปลงความเข้าใจผิด ความขัดแย้งไปเป็นความเข้าใจและเห็นใจกันมากขึ้น ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการสานเสวนาที่จะเป็นทางเลือกหนึ่งของการเสริมสร้างความเข้าใจป้องกันและลดปัญหาความขัดแย้ง โดยความเชื่อพื้นฐานว่ากระบวนการสานเสวนาสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นทางเลือกที่สำคัญในรูปแบบของ “สันติวิธี” ในการลดปัญหาความขัดแย้ง เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรม การมีส่วนร่วม กระทั่งสามารถพัฒนาผู้สังคมที่เข้าใจกัน สงบสุข และยั่งยืน

ดังนั้น การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการสานเสวนาจะต่างกับการสนทนาทั่วไปตรงที่ไม่มี การคุกคาม อัตตลัทธิของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะมุ่งให้ผู้ร่วมสานเสวนารับฟังอย่างลึกซึ้งและเรียนรู้จุดยืนซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานการให้เกียรติความแตกต่างโดยปราศจากการครอบงำ บีบบังคับ โน้มน้าว หรือบังคับให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเปลี่ยนแปลงความคิด ความศรัทธาของตน หากแต่เป็นการเรียนรู้และเติบโตไปพร้อมกัน

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระไพฑูริย์ ญาณวิบุโล (พิศาลวชิโรภาส)
- เกิด** : วันอังคารที่ ๔ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด** : ๑๔๕ หมู่ ๗ ถนนเพชรเกษม แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐
- การศึกษา** : ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (เกียรตินิยมอันดับ ๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ สำเร็จบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
- อุปสมบท** : วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๘
- สังกัด** : วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสมุทรสงคราม ๗๕๐๐๐
- ประสบการณ์ทำงาน** : ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบันเป็นครูสอนปริยัติธรรม
สำนักเรียนวัดเพชรสมุทรวรวิหาร
ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ถึงปัจจุบันเป็นพระสอนศีลธรรม
ในโรงเรียนประจำจังหวัดสมุทรสงคราม
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน** : ๔๓๖ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร (กุฎิกองแก้ว) ตำบลแม่กลอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสมุทรสงคราม ๗๕๐๐๐